

ADMINISTRATĪVĀ UN KRIMINĀLĀ JUSTĪCIJA

OKTOBRIS
NOVEMBRIS /2017
DECEMBRIS

Nr. 4 (81)

Baltijas Starptautiskās akadēmijas un
Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas
zinātniski teorētisks žurnāls

Galvenais redaktors
Dr.iur. Dainis Mežulis

Redakcijas kolēģija

Dr.iur. Petrus C.van Duyne (Nīderlande)
Dr.habil.iur. Jans Vidackis (Polija)
Dr.habil.iur. Viktors Justickis (Lietuva)
Dr.iur. Kristians Arbaiters (Vācija)
Dr.iur. Anatolijs Volobujevs (Ukraina)
Dr.iur. Larisa Beļajeva (Krievija)
Dr.iur. Petro Bilenčuks (Ukraina)
Dr.habil.iur. Jāns Huiks (Igaunija)
Jur.zin.kand. Vladimirs Rudņevs (Krievija)
Dr.iur. Valērijs Bužors (Moldova)
Dr.phil. Dilip K. Das (ASV)
Dr.iur. Risto Pullats (Igaunija)
Ph.D. Cveta Markova (Bulgārija)
Dr.iur. Vladimirs Žuravels (Ukraina)
Dr.iur. Sandra Kaija (Latvija)
Dr.iur. Ārija Meikališa (Latvija)
Dr.iur. Vitolds Zahars (Latvija)
Dr.habil.iur. Osvalds Joksts (Latvija)
Dr.iur. Aivars Endziņš (Latvija)
Dr.iur. Jānis Načisčionis (Latvija)
Dr.iur. Jānis Baumanis (Latvija)
Dr.iur. Ivars Kronis (Latvija)
Dr.iur. Ilona Bulgakova (Latvija)
Dr.iur. Artūrs Gaveika (Latvija)
Dr.habil.phil. Ivans Vedins (Latvija)
Dr.philol. Jeļena Bescennaja (Latvija)

Literārā redaktore
Dr.philol. Jeļena Bescennaja

Izgatavots
SIA "Petrovskis un Ko"

Vāka autore
Anita Dimante

Visi raksti ir recenzēti atbilstoši
Latvijas Zinātnes padomes prasībām.
Recenzijas ir pieejamas žurnāla redakcijā.

Autoru viedoklis var nesakrist
ar redakcijas kolēģijas viedokli.
Par faktu pareizību atbild rakstu autori.

SATURS

Krimināltiesību apakšnozare

- R. Pullats** Organizētās noziedzības Igaunijā raksturojums trīs
noziedzīgu grupējumu kontekstā 3
- T. Jurkeviča,
K. Šmits** Ieskats krimināltiesisko normu
konkurences risinājumos 11
- I. Bulgakova** Krimināltiesvedības kvalitātes kritēriji un to pilnveide 19
- K. Piģēns** Stratēģiski svarīgu energoapgādes objektu
nozīmība krimināltiesību kontekstā 31

Administratīvo tiesību apakšnozare

- I. Ziemele** Būvniecības likumā reglamentētā atbildība 36
- E. Golts** Ekonomikas un juridisko teoriju
ietekme nodokļu sistēmā 45

Civiltiesību apakšnozare

- D. Tarasova** Darba attiecību izbeigšanās ar
darbinieku - arodbiedrības biedru 52
- J. Gņediks** Medicīnas tūrisma kā saimnieciskās
darbības tiesiskais regulējums 59

Latvijas Zinātnes padomes lēmums Nr. 1–2–1
Rīgā, 2007. gada 23. janvārī

Latvijas Zinātnes padome, pamatojoties uz Latvijas Republikas „Zinātniskās darbības
likumu” (19.05.2005.) un „Latvijas Zinātnes padomes nolikumu” (LR MK Noteikumi
Nr. 383, 09.05.2006.), nolemj iekļaut LZP Vispārārtzīto recenzējamo zinātnisko izdevumu
sarakstā žurnāla „Administratīvā un Kriminālā Justīcija” trīs sadaļas: krimināltiesības,
policijas tiesības, kriminālistika un operatīvās darbības teorija.

Latvijas Zinātnes padomes priekšsēdētājs akadēmiķis **J.Ekmanis**

Mūsu adrese

Baltijas Starptautiskās akadēmijas un
Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas izdevums
Reģ. apl. Nr.000702194

Lomonosova iela 4, Rīga, Latvija, LV-1019
e-pasts: justicija@bsa.edu.lv
Tālr./fakss: 67100242

CONTENT

Department of Criminal Law

- R. Pullat** An inside view of organized crime in Estonia on the example of three criminal organizations
- T. Jurkeviča,**
K. Šmits The view to collision of norms of the criminal law
- I. Bulgakova** Criteria of the quality of criminal proceedings and their improvement
- K. Piģēns** Strategically essential energy supply objects importance in the criminal law

Department of Administrative Law

- I. Ziemele** Responsibility in Construction law
- E. Golts** Impact of economic and legal theories to tax system

Department of Civil Law

- D. Tarasova** Employment termination issues with an employee who is a member of the trade union
- J. Gnedik** Legal regulation of the medical tourism as a type of economical activity

СОДЕРЖАНИЕ

Отрасль уголовного права

- Р. Пуллат** Характеристика организованной преступности Эстонии на примере исследования трех преступных группировок
- Т. Юркевича,**
К. Шмитс Взгляд на конкуренцию норм в уголовном праве
- И. Булгакова** Критерии качества уголовного судопроизводства и их совершенствование
- К. Пигенс** Значение стратегически важных объектов энергетики в контексте уголовного права

Отрасль административного права

- И. Зиемеле** Регламентирование ответственности в Законе о строительстве
- Э. Голтс** Влияние экономических и юридических теорий на налоговую систему

Отрасль гражданского права

- Д. Тарасова** Проблематика расторжения трудовых отношений с работником – членом профсоюза
- Е.С. Гнедик** Правовое регулирование медицинского туризма как вида экономической деятельности

KRIMINĀLTIESĪBU APAKŠNOZARE

AN INSIDE VIEW OF ORGANIZED CRIME IN ESTONIA ON THE EXAMPLE OF THREE CRIMINAL ORGANIZATIONS

Dr. iur. Risto Pullat, Estonia

Introduction

Criminal organizations are distinguished by the criminal market where criminal services are provided, as well as the area of activity to which they are linked. In most cases, criminal organizations reflect the societies, cultures and value systems that serve as their breeding grounds. In the increasingly internationalizing and integrating Europe, organized crime is becoming more international and more cross-border than ever¹.

On 21 December 1998, the EN adopted a joint action on the criminalization of membership in a criminal organization in the Member States of the European Union on the basis of Article K.3 of the EU Treaty². On September 1, 2002, the revision of Penal Code came into force³, which criminalized the membership of criminal associations and their organization. These provisions were included in the Penal Code on the grounds that Estonia ratified the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (“the Palermo Convention”) on 4 December 2002, which aims to promote cooperation on the prevention of transnational organized crime⁴. In addition, Estonia has also joined the Council of Europe Framework Decision 2008/841/JHA on the fight against organized crime, which is thus the third international measure that defines the concept of organized crime⁵. However, this definition does not adequately describe the complex and flexible nature of modern organized crime networks. The supply and demand for illicit products and services of criminal organizations operating in the criminal business environment are facilitated by social tolerance for certain types of crime, such as the sale of pirated goods and fraudulent acts committed against a seemingly anonymous public

sector or large companies. These factors will continue to shape the face of organized crime. Single criminals and criminal groups are flexible and adapt quickly to misusing new victims, prevention of countermeasures, or finding new criminal opportunities⁶.

In EU criminal markets dominate alongside the so-called project-based organized crime and the so-called “loose network structures,” also hierarchical criminal networks. The lion’s share (60%) of suspects related to organized and serious crimes in the EU is made up of nationals of the Member States. More than a third of the criminal organizations operating in the EU are engaged in drug trafficking, the drug trade or drug distribution. Organized crime against property, illegal migration, trafficking in human beings⁷ and tax fraud are also in the focus of criminal organizations of the EU⁸. In recent years criminal entrepreneurs with certain expertise have emerged in various criminal markets Crime-as-a-Service (CaaS) who provide illegal services to criminal organizations⁹. According to Europol, more than 5,000 criminal networks are currently under investigation in the EU, and almost half (45%) of them are involved in at least two areas of crime¹⁰.

Notwithstanding the organized crime of smuggling bootleg alcohol in the twenties and thirties of the last century in Estonia and, more generally, in the Baltic Sea region¹¹, we can talk about organized crime in Estonia only since the end of the eighties of the last century. So some of the criminal associations have since been having an effect. According to the Central Criminal Police, there are currently between 10 and 15 classical criminal organizations operating in Estonia. No longer can criminal groups be distinguished on the basis of

national identity, as they may include representatives of different nationalities. The Central Criminal Police also pay attention to the activities of the motorcycle gangs. The latter, however, have not so far been caught in an illicit act in Estonia¹². It should be noted here that Hell's Angels MC has expanded to Estonia, with clubs in Tallinn and Tartu¹³. Also, the infamous MC Bandidos that has also been at enmity with the Hell's Angels in Scandinavia¹⁴ has settled down in Estonia¹⁵.

In 2016, 28,986 crimes were registered in Estonia. Between 2007 and 2016, the number of registered crimes has decreased by 42%¹⁶. In Estonia, crimes related to belonging to criminal networks and their management have no significant effect on general crime statistics. Last year, 20 criminal proceedings related to criminal organizations made it to court in Estonia, and a decision was already made regarding them in 16 cases. In 2015, these numbers were 14 and 10 respectively and in 2014, 11 and 8 respectively.

A wider audience was the apprehension and sending to the court of Assar Paulus' group, the criminal organizations of Haron Dikajev and Andrei Kuzyakin in 2016. The author analyzes the organized crime of Estonia in the context of large-scale trials involving these three criminal organizations, regarding which a ruling has entered into force for Paulus, and the leading figures in his group. Harju County Court convicted nearly half of all parties to the Dikajev trial on June 8, 2017. In terms of Haron Dikajev himself and other key persons, no ruling has yet been made¹⁷. In the case of Kuzyakin's criminal organization, litigation will continue, which is why, in the case of the latter and Dikajev, the author relied on relevant material published in the press. The author looks at the power hierarchy and modus operandi of these criminal organizations following the so-called "world of thieves" of the Russian criminal subculture, and related to the so-called "common fund" of the core organization of the Estonian underworld¹⁸. In the article, the author has also used specialized literature and legislation. In addition, the author has conducted an expert interview with the Chief Police Officer of the Central Criminal Police. The author of this article is not going to cover the so-called "Kolkhoz" (Collective Farm), which was liquidated by the Criminal Police of the Eastern Prefecture last year¹⁹. Gang leader Roman Smirnov and his crew were sentenced in October 2017²⁰. The activities of the hierarchical criminal organization were under conspiracy, systematic and long-lasting (the oldest crimes in

this criminal case originated from 2005). The offenders who controlled the Ida-Viru County drug trafficking included men over 35 who had been earlier sentenced to criminal liability for violent crime. The so-called Kolkhoz was also associated with the leaders of organized crime in Tallinn²¹.

The criminal organization of Haron Dikajev

For many years Dikajev under the radar of the Estonian Criminal Police, he has repeatedly been tried, but he has thus far escaped from serious accusations. So Dikajev was accused of organizing the killing of a competitor in the underworld war of 1995. In September 2002, Dikajev was arrested on suspicion of the organization of a murder of a media businessman²². As is known to the author, in the nineties of the last century Dikajev was carrying a grenade in his pocket when operating as a bodyguard of one of the so-called metal businessman of Tallinn.

Allegedly, the criminal organization led by Haron Dikajev operated at least since August 2011, and during that time committed tax fraud, scams, and offenses against a person²³. It is known that a strict hierarchy governed within the group. The criminal organization consisted of 13 people, most of whom have repeatedly been convicted of criminal offenses. In addition, the organization also used the so-called "figureheads". According to the collected evidence, Dikajev gave orders to the members of the organization; he had to be provided with transport at the necessary time. On a daily basis, the so-called brigadier controlled the activities of the members of the organization and the execution of Dikajev's orders. In addition to the leader and the Brigadier, three more people belonged to the so-called elite of the group. The management resided in Tallinn in premises camouflaged as a sports club where members of the gang of the lower position did not have access to. Only the so-called elite communicated with Dikajev, those with the lower ranking of the hierarchy had to do it through an intermediary, who was mostly the brigadier²⁴.

The criminal organization led by Dikajev financed its activities through various economic and property crimes. The organization participated in VAT fraud in Latvia and Lithuania, resulting in damage to hundreds of thousands of euros. In addition, they led scams in Estonia that involved the so-called "figureheads", who agreed to a fee to sign purchase and loan contracts under their own name. The criminal organization cared

for its members, funded them and, if necessary, secured them with a living space. At the same time, the members of the community were physically punished for non-compliance or non-execution of orders, while the punishment was not resisted. At this point, it is worth emphasizing the fact that the Central Criminal Police began the procedure as early as the end of 2012,²⁵ which suggests that it is extremely time-consuming and difficult to prosecute such hierarchical, deeply conspiratorial criminal associations.

The criminal organization of Assar Paulus

Assar Paulus, born on August 15, 1962, was a member of the National Defense League since 1996. He has never been convicted in the Republic of Estonia, but Paulus was convicted in the Estonian SSR because he took part in group rape²⁶. However, to the author's knowledge, for example, during the past decade, Paulus once helpfully gave assistance to a young lady who had got stuck on the road with her vehicle due to technical problems, and who happened to be the daughter of a high-ranking border guard officer at the time.

From the beginning of 2006, Assar Paulus led a criminal organization with the permanent division of responsibilities, which engaged in drug crimes, extortion, as well as economic and personal offenses with the purpose to acquire material benefits. Paulus, in accordance with the established chain of command, gave orders, tasks, and codes of conduct to various members of the criminal organization for organizing and committing crimes and distributing the material benefits resulting therefrom. Multi-level governance was in place in the criminal organization, and the substructures of the criminal organization were divided according to the territorial division and, according to the indictment, Paulus used businesses to try to legitimize his activities²⁷. Paulus was sentenced to 7 years in jail for leading a criminal organization in 2016, and two companies and ten individuals related to him were punished. Paulus was also convicted for the financing of drug trafficking. Paulus financed the drug trafficking from Spain, the Netherlands, France, and Belgium to Estonia and from Estonia further to Russia, and to Finland. In 2009-2013, the criminal organization trafficked from Spain and the Netherlands to Estonia and Russia around 6.6 tons of hashish for more than 23 million euros, as well as thousands of Subutex pills were smuggled from France and Belgium to Estonia, and thereafter, to Finland. Drug cargo

was transported with 5th and 7th series BMWs specifically tailor-made for contraband²⁸.

Not all members of the criminal organization were allowed to interact directly with Paulus; they normally did so through a person higher standing in the hierarchy. Thus, in a criminal organization, there was a relationship of subordination to the leader and other members of the criminal group standing higher in the hierarchy of the criminal organization. Cash payments were made by the members of the criminal organization, which were forwarded to Paulus directly or via the senior members in the hierarchy. These payments formed the common means of the criminal organization, referred to among the members by, among others, the terms "pot", "pot money", "fund", "common fund" and "kettle". As a rule, the size of payments was usually 10% of unlawful income and 25% in case of debt collections. The funds of the criminal organization were used for solving the problems of the criminal organization, and to help financially support the persons in detention, and to cover their legal expenses. The purpose of the payment of financial support to imprisoned members was to keep persons who committed crimes on behalf of the organization loyal to the organization, which in turn ensured the permanence of the organization. Similarly, common funds were used to lend money to the members of the criminal organization or to carry out criminal projects²⁹.

Criminal organization of Andrey Kuzyakin

Andrei Kuzyakin is among the leading figures in the Estonian underworld, who allegedly represented the interests of the group of car thieves in the so-called "common fund" for many years. In 1994, Kuzyakin was convicted of group extortion. In 2003, the police found a bag of narcotic drugs and an illegal pistol Makarov, and ammunition in his apartment³⁰.

Andrey Kuzyakin led a criminal organization consisting of criminals from Lääne-Viru County from Tallinn. The Rakvere branch of the Kuzyakin group was led by a person who, along with his kickboxer son and other people, committed a series of crimes. One of the most serious accusations concerns slavery of a man. Kuzyakin had also the right-hand in Tallinn. The group was engaged in extortion, one of the offenses concerns cheating a landowner out of a plot of land. Ten percent of the yields after the sale of the property was allocated to the so-called "common fund". The criminal organization is also involved in the theft of fuel,

tractors, building materials, and tools. An ATV was stolen from a local business. The criminal organization also sought people who would be prepared to provide them with identity documents in order to obtain goods using installment loans. Insurance fraud also took place³¹. The leader of Rakvere branch of the criminal organization is characterized as a very violent person. The group had its own treasurer. Kuzyakin's assistant in Tallinn was called "the elder". The leader of Rakvere branch paid ten percent of the money earned to Kuzyakin. The latter organized the work of the organization, gave orders that were carried out without question. Disobedience was punished. Kuzyakin demanded the criminals pay a tithe every month, stressing that it is for all of them, sharing money for those who are serving imprisonment, and for their families³².

Discussion

Today, it can be argued that Timo Kyntäjä made a premature conclusion in 2004 when he found that persistent hierarchical criminal structures had surrendered to "project-based" networks³³. The criminal subculture of the so-called "world of thieves" which has grown out of GULAG still has its negative impact on the Baltic Sea Region, including the organized crime in Estonia, and its reproducer is the prison system, and ties with representatives of organized crime in the Russian Federation³⁴. It is somewhat exceptional that criminal organizations based on a criminal subculture described in this article have been essentially able to operate uninterrupted for a fairly long period of time, that is to say, the criminal organization led by Paulus from at least 2006, and Dikajev's criminal organization from the year 2011. Paulus' connection with Indrek Põdra, a former employee of the Internal Control Department of the Internal Security Police was an effective shield against intervention by law enforcement agencies. It is reported that a corrupt security police officer mediated debts to a collection company connected to Paulus³⁵.

In the case of the criminal organizations described in this article, the following parts of the structure of a criminal organization can be distinguished:

- Leaders who provide guidance to members of the organization and play an important role in the overall process.
- Coordinators who plan and manage specific criminal activities.
- Lower level members who complete specific orders.

- Others, such as those responsible for certain logistic and technical processes³⁶.

Cross-border international organized crime exploits the EU's fundamental freedoms for illegal purposes, giving rise to increasing challenges for law enforcement. Thus, the police link the Dikajev-controlled criminal organization with VAT fraud in Latvia and Lithuania. Paulus' criminal organization created an international criminal drug business axis that operated in 2009-2013, which smuggled both hashish to Finland and Russia and Subutex pills to Finland. Hence, the above criminal organizations had a significant capability of development of the criminal business.

The use of primitive criminal methods characterized primarily the criminal organization controlled by Kuzyakin, but at the same time, the organization was able to operate for quite some time in Rakvere, a country center with high social control. The criminal organizations of Paulus and Dikajev successfully integrated the underworld based on a negative sub-culture and the white-collar criminals providing specific criminal services by conspiring their activities through legally operating companies. Most astonishing is the fact that Ats Pärnaste, one of the leaders of the criminal network of Paulus, actively communicated with the Estonian ski celebrities both in Estonia and abroad, and when Pärnaste was sentenced to eleven years in prison for a killing, the athletes made a joint statement supporting the perpetrator³⁷. Assar Paulus represented a real negative power in today's Estonian society. For example, Kersti Kracht, the President of Estonian Association of Small and Medium-Sized Enterprises, sent Paulus to carry out negotiations with her ex-husband³⁸. Criminal subcultures impose stringent frames to its members, and the principles are to be adhered to. Thus, Assar Paulus refused to work as a janitor in the detention facility³⁹.

Summary

The author believes that the criminal organizations described in the article are not sustainable in the long run, as the effective counteraction of Estonian law enforcement agencies in such a small criminal market simply does not allow it.

Nikolai Tarankov, representing Estonian sub-culture during the country regaining its independence, was murdered in Lääne County near Haapsalu last September. This leader of the underworld was killed by the son of a close friend with at least seven shots in the upper body and head⁴⁰. Under the leadership of Tarankov, orga-

nized crime has kept a low profile for a few decades, with a few exceptions. Bloody underworld wars remained largely in the period two decades ago. The apparent peace and division of spheres of influence through negotiations is vital for the organized crime itself. The organizations have tried to avoid the excessive attention of power structures when possible. To survive in a criminal world, it's important to know who exactly works under whose umbrella, since it allows criminals to figure out what the contours of each possible conflict are, and how far one can go when protecting their interests. No newcomers have been added to the criminal world over the last decade. Neither has the division of labor changed. Whenever possible, the organizations seek to legalize their activities. Here, an example of Stanislav Volkov who was closely related to the so-called "common fund," and who years ago was well known to car thefts. Today, vehicles in Estonia are mostly stolen by criminal organizations of Latvian and/or Lithuanian origin, and Volkov owns a successful restaurant in the Old Town of Tallinn. However, Volkov has not left his criminal ways, is being charged with his companions in organizing a systemic customs fraud, in connection with which, one customs officer was offered bribes⁴¹.

The figurehead of the organized crime in Estonia will be revealed in the near future. The candidature of Paulus, who was considered one of the possible successors to the assassinated Tarankov, or of the leader of the so-called Kemerovo group *Vjacheslav Gulevitch*,⁴² who had been close to Tarankov, and who was detained in Spain in August 2017, are of course out of the question, and the niche left from them on the criminal market is hardly likely to remain empty. In this regard,

it should be added that both Tarankov and Gulevitch are of Belarusian origin. The new possible leader of the Estonian underworld must, above all, have the support of the people who have influence over the underworld and be impartial in resolving criminal conflicts. A criminal organization remains stable on the sole authority of the leader. Thus, in the trial of Paulus, it happened that many of the accused had not initially consented to reach an agreement with the Prosecutor's Office, but the rational decision of the leader was if only reluctantly, to be enforced. The criminal world is pragmatic and has no empathy. For example, Oleg Lvov, who has been among the leading figures of the Estonian subculture and was in prison for eight years in the USSR, has lost his influence today⁴³.

The Estonian Central Criminal Police have crossed the earlier low season and are effectively fighting organized crime, targeting their resources primarily to the "underworld" leadership figures, whose negative action is the biggest danger to society. The Central Criminal Police has dismantled *fentanyl* drug traffic network which existed in Estonia for 15 years, dozen drug lords are awaiting trial and drug that have killed hundreds of men has disappeared from market⁴⁴. The landscape of activity of organized crime in Estonia is wide. The eradication of criminal organizations is complicated because these organizations are persistent and conspiring, but, as is shown by the many years of investigation of the Paulus' group, there is hope for success. However, it is unclear whether the so-called "common fund" which is unique criminal phenomenon in the Baltic Sea Region will survive as the core organization of Estonian underworld.

References

- ¹ EU Serious and Organised Crime Threat Assessment. Crime in the age of technology. European Police Office 2017, p. 13. Available: file:///C:/Users/pullatr/Downloads/report_socta2017_1.pdf . Retrieved 05.06.2017.
- ² Euroopa Liidu Nõukogu ühismeede 21. detsembrist 1998, mille nõukogu on vastu võtnud Euroopa Liidu lepingu artikli K.3 alusel Euroopa Liidu liikmesriikides kuritegelikku ühendusse kuulumise tunnistamise kohta kriminaalkuriteoks – ELT L 351/1, 2912.1998.
- ³ Karistusseadustik, RT I 2002, 86, 504.
- ⁴ Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon, RT II 2003, 1, 1.
- ⁵ Euroopa Nõukogu raamotsus 2008/841/JSK 24. oktoobrist 2008 organiseeritud kuritegevuse vastase võitluse kohta – ELT L 300/42, 11.11.2008.

- ⁶ EU Serious and Organised Crime Threat Assessment. Crime in the age of technology. European Police Office 2017, p. 13. Available: file:///C:/Users/pullatr/Downloads/report_soc2017_1.pdf. Retrieved 05.06.2017.
- ⁷ See also Risto Pullat (2015). Facilitated irregular migration towards Scandinavia and Central and Western-Europe via Estonia in period 2008-2013. Internal Security, pp 29–37.
- ⁸ Ibid, pp. 14-15.
- ⁹ Ibid, p. 11.
- ¹⁰ Ibid, pp. 14-15.
- ¹¹ See also Raimo Pullat; Risto Pullat (2013). Morze wódki. Przemysł spirytusu na Bałtyku w okresie międzywojennym. Kraków, Polska Akademia Umiejętności.
- ¹² Politseimajor Ago Leis: Eestis tegutseb 10-15 kuritegelikku ühendust. ERR, 02.02.2017. Available: <http://www.err.ee/581791/politseimajor-ago-leis-eestis-tegutseb-10-15-kuritegelikku-uhendust>. Retrieved 05.06.2017.
- ¹³ Hells Angels MC World. Available: <https://hells-angels.com/area/estonia/>. Retrieved 05.06.2017
- ¹⁴ Biker wars dredge up something rotten in the state of Denmark. Independent, 11.05.1996. Available: <http://www.independent.co.uk/news/world/biker-wars-dredge-up-something-rotten-in-the-state-of-denmark-1346874.html>. Retrieved 10.06.2017.
- ¹⁵ Bandidos Estonia 6 anniversary party. Available: <https://www.evensi.com/bandidos-estonia-6-anniversary-party-bandidos-mc-estonia/203599782>. Retrieved 05.06.2017.
- ¹⁶ Kuritegevus Eestis 2016. Kriminaalpoliitika uuringud 23. Justiitsministeerium. Tallinn 2017. Available: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendidkuritegevus_eestis_est_web_0.pdf. Retrieved 01.06.2017.
- ¹⁷ Helen Mihelson. Osa Dikajevi jõugu protsessi osalistest läks prokuratuuriga kokkuleppele ja sai oma karistuse kätte. Postimees, 08.06.2017. Available: <http://www.postimees.ee/4139989/osa-dikajevi-jougu-protsessi-osalistest-laks-prokuratuuriga-kokkuleppele-ja-sai-oma-karistuse-katte>. Retrieved 09.06.2017.
- ¹⁸ See also Risto Pullat (2009). Organized Crime Related Drug Trafficking in the Baltic Sea Region. Police Point of View. Tallinn, Estonian Police Board.
- ¹⁹ Vanemad mures: allilma juht ei pruugi kohtuistungini elada. Postimees, 25.06.2017. Available: <http://www.postimees.ee/4157127/vanemad-mures-allilma-juht-ei-pruugi-kohtuistungini-elada>. Retrieved 26.06.2017.
- ²⁰ Viru Maakohus, 13. oktoober 2017, Narva. Kriminaalaja number 1-17-9125 (14240102961). Available: <https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/detailid.html?id=216169447>. Retrieved 06.12.2017.
- ²¹ Risto Berendson. Jälitusoperatsioon «Kolhoos» ehk Ida-Viru allilma vahelevõtmine. Postimees, 04.12.2016. Available: http://pluss.postimees.ee/3934261/jalitusoperatsioon-kolhoos-ehk-ida-viru-allilma-vahelevotmine?_ga=2.236825222.662200009.1498457011-1073071378.1474966981. Retrieved 26.06.2017.
- ²² Ibid.
- ²³ Karli Saul; Anna Põld. DELFI FOTOD | Haron Dikajevi kuritegeliku jõugu kaheksa liiget mõisteti kohtus süüdi. Delfi, 08.06.2017. Available: <http://m.delfi.ee/article.php?id=78496653>. Retrieved 09.06.2017.
- ²⁴ Helen Mihelson, Anna Prokofjeva. Skeem: kes on kes Haron Dikajevi juhitud kuritegelikus jõugus. Postimees, 07.09.2016. Available: <http://www.postimees.ee/3827869/skeem-kes-on-kes-haron-dikajevi-juhitud-kuritegelikus-jougu>. Retrieved 05.06.2017.
- ²⁵ Helen Mihelson. Osa Dikajevi jõugu protsessi osalistest läks prokuratuuriga kokkuleppele ja sai oma karistuse kätte. Postimees, 08.06.2017. Available: <http://www.postimees.ee/4139989/osa-dikajevi-jougu-protsessi-osalistest-laks-prokuratuuriga-kokkuleppele-ja-sai-oma-karistuse-katte>. Retrieved 09.06.2017.
- ²⁶ Dannar Leitmaa. Assar Pauluse esimene kuritöö. Eesti Ekspress, 09.07.2016. Available: <http://ekspress.delfi.ee/news/paevauudised/assar-pauluse-esimene-kuritoo?id=69319083>. Retrieved 09.06.2017.
- ²⁷ Kohus saatis Assar Pauluse seitsmeks aastaks vangi. ERR, 07.09.2016. Available: <http://www.err.ee/573421/kohus-saatis-assar-pauluse-seitsmeks-aastaks-vangi>. Retrieved 05.06.2017.

- ²⁸ Assar Paulus jäi süüdi ka narkoäri rahastamises. ERR, 25.11.2016. Available: <http://www.err.ee/577997/assar-paulus-jai-suudi-ka-narkoari-rahastamises>. Retrieved 05.06.2017.
- ²⁹ Harju Maakohus. 07.09.2016, Tallinn. Kriminaalasja nr 1-16-6717 (13221000003). Available: <https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/detailid.html?id=190802000>. Retrieved 05.06.2017.
- ³⁰ Politsei pidas kinni allilma «ühiskassa» liikme. Eesti Päevaleht, 26.06.2003. Available: <http://epl.delfi.ee/news/eesti/politsei-pidas-kinni-allilma-uhiskassa-liikme?id=50958001>. Retrieved 12.06.2017; See also Kohtukroonika. Õhtuleht, 09.12.1997. Available: <http://www.oh tuleht.ee/13821/kohtukroonika>. Retrieved 12.06.2017.
- ³¹ Vahur Koorits. FOTOD: Rakvere mehi süüdistatakse peksmistes, väljapressimistes, orjapidamises ja jõuku kuulumises. Delfi, 09.01.2017. Available: <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/krimi/fotod-rakvere-mehi-suudistatakse-peksmistes-valjapressimistes-orjapidamises-ja-jouku-kuulumises?id=76852768>. Retrieved 05.06.2017.
- ³² Ibid.
- ³³ Timo Kyntäjä (2004). Rikollisuus ja rikoskontrolli. Toim. I.Kantola, K.Koskinen, P.Räsänen. Sosiologisia kartalehtiä. Tampere: Vastapaino, p 284.
- ³⁴ See also Mark Galeotti. Organized crime in the Baltic States. *Baltic Review*, 24.03.2015. Available: <http://baltic-review.com/organized-crime-in-the-baltic-states/>. Retrieved 22.08.2017.
- ³⁵ Mikk Salu. Kapo komissar vahendas võlgu Assar Pauluse meestele. Eesti Ekspress, 02.07.2014. Available: <http://ekspress.delfi.ee/kuum/kapo-komissar-vahendas-volgu-assar-pauluse-meestele?id=68986143>. Retrieved 03.07.2017; Jari Aarnio, the long-time head of the drug police in Helsinki, created a similar criminal network engaged in drug trafficking. See also Minna Passi; Susanna Reinboth (2017). Keisari Aarnio. Helsinki: HS Kirjat.
- ³⁶ M. V Van Koppen, C. J. De Poot, E. R Kleemans, P. Nieuwbeerta. Criminal Trajectories in Organized Crime. *British Journal of Criminology* 50(1), January 2010, p. 109. Available: https://www.researchgate.net/publication/48345145_Criminal_Trajectories_in_Organized_Crime. Retrieved 14.06.2017.
- ³⁷ Mikk Salu. Eesti suusaässad kotsid allilmaliidri eest. Eesti Ekspress, 16.07.2014. Available: <http://ekspress.delfi.ee/kuum/eesti-suusaassad-kotsid-allilmaliidri-eest?id=69360817>. Retrieved 28.06.2017.
- ³⁸ Eesti valusaima lahutuse räpased detailid: Kersti ja Argos Krachti sõda varanduse pärast käib tänase päevani. Elu24.ee, 03.04.2017. Available: <http://elu24.postimees.ee/4068153/eesti-valusaima-lahutuse-rapased-detailid-kersti-ja-argos-krachti-soda-varanduse-parast-kaib-tanase-paevani>. Retrieved 28.06.2017.
- ³⁹ Assar Paulus ei taha töötada koristajana. Eesti Ekspress, 24.08.2017. Available: <http://m.delfi.ee/ekspress/article.php?id=79288522>. Retrieved 24.08.2017.
- ⁴⁰ Allilm püstitas mõrvatud juhile hauamonumendi. Eesti Ekspress, 13.09.2017. Available: <http://m.delfi.ee/ekspress/article.php?id=79477496>. Retrieved 13.09.2017.
- ⁴¹ Risto Berendson. Allilm otsib uut ristiisa. Postimees, 08.09.2016. Available: <http://pluss.postimees.ee/3824787/allilm-otsib-uut-ristiisa>. Retrieved 06.06.2017.
- ⁴² Andres Einmann. Eestis ja Hispaanias peeti kinni neli Kemerovo grupeeringu liiget. Postimees, 04.08.2017. Available: <http://pluss.postimees.ee/4200875/eestis-ja-hispaanias-peeti-kinni-neli-kemerovo-grupeeringu-liiget>. Retrieved 07.08.2017.
- ⁴³ Ibid; see also Risto Berendson. Allilma juhid loobusid sõjast tulusama rahapesu kasuks. Eesti Päevaleht, 24.03.1999.
- ⁴⁴ See also Oliver Kund. Ajalooline hetk: fentanüüliäri pandi seisma. Postimees, 05.12.2017. Available: Retrieved https://pluss.postimees.ee/4334699/ajalooline-hetk-fentanuuliari-pandi-seisma?_ga=2.192002410.1595600454.1512371268-1979574150.1511771630. 06.12.2017.

Anotācija

Raksts veltīts organizētās noziedzības analīzei Igaunijā, balstoties uz vairāku grupējumu darbības izpēti. Rakstā noskaidroti galvenie organizētās noziedzības virzieni, to izcelsme, struktūra un ierobežošanas perspektīvas. Organizētās noziedzības aktivitātes aina Igaunijā ir plaša, un noziedzīgu orga-

nizāciju izskaušana ir sarežģīta, jo šīs organizācijas ir noturīgas un sagrupētas. Tomēr autors secina, ka vairāku gadu pētījumi liecina par panākumiem šāda noziedzības veida ierobežošanā.

Аннотация

Статья посвящена изучению организованной преступности в Эстонии на основании исследования деятельности нескольких преступных группировок. В статье выявлены главные направления организованной преступности, особенности их возникновения, структура, а также перспективы борьбы с организованной преступностью. Спектр деятельности организованной преступности в Эстонии весьма широк, и искоренение преступных организаций представляется сложным вследствие их устойчивости и сплочённости. Тем не менее, автор приходит к выводу, что проводимые на протяжении многих лет исследования свидетельствуют об успехах в борьбе с данным видом преступности.

IESKATS KRIMINĀLTIESISKO NORMU KONKURENCES RISINĀJUMOS

*Dr. iur. Tatjana Jurkeviča,
Baltijas Starptautiskās akadēmijas docente,
zvērētāja advokāte, Latvija*

*Mg. iur. Kaspars Šmits,
individuāli praktizējošs jurists, Latvija*

Pētījuma tēmas problemātika un aktualitāte ir saistīta ar tiesību doktrīnā attīstīto un tiesu praksē piemēroto Krimināllikuma normu konkurences (kolīzijas) reglamentējuma nepilnību. Tiesību īstenotājiem un piemērotājiem nereti praksē nākas sastapties ar jautājumu: vai iespējami izdarītais viens vai vairāki nodarījumi veido noziedzīgo nodarījumu kopību vai tomēr izdarīts atsevišķs (vienots), jeb tikai viens patstāvīgs nodarījums, bet savstarpēji konkurē dažādas Krimināllikuma sevišķās daļas normas. Šajā rakstā īsi un, cik vien iespējams, pārskatāmi tiks aplūkoti Latvijas Republikas krimināltiesību zinātnē attīstītie un tiesu praksē piemērotie Krimināllikuma sevišķās daļas normu konkurences gadījumi un to atrisinājumi, īpaši vadoties pēc tiesībzinātnieku Ulda Krastiņa un Valentijas Liholajas zinātniskajos pētījumos gūtajām un tiesu praksē piemērotajām atziņām. Rakstā tiks aplūkota arī šo gadījumu nošķiršana no noziedzīgu nodarījumu daudzējādības. Raksta mērķis ir uzskatāmi sniegt, analizēt un apkopot tiesību zinātnē plaši pētīto Krimināllikuma sevišķās daļas normu konkurences gadījumus un to risinājuma kritērijus.

Viens no tiesību zinātnē izstrādātajiem tiesību normu konkurences skaidrojumiem ir šāds: “**Tiesību normu konkurence (kolīzija) ir tad, ja vairāku tiesību normu teksts (tiesiskais satāvs) atbilst vienam un tam pašam faktiskajam sastāvam. [...] Rakstīto tiesību normu kolīzijas gadījumā prevalējošā tiesību norma izslēgs pārējās kolidējošās tiesību normas vai nu no tiesību sistēmas vispār (izslēdzošā tiesību normu konkurence), vai tikai konkrētajā gadījumā (alternatīvā konkurence), vai arī būs iespējams piemērot kolidējošās tiesību normas līdztiskus (kumulatīvā konkurence). Principu kolīzijas gadījumā kolidējošie principi nekad netiks izslēgti no tiesību sistēmas kā tai neatbilstoši, bet gan tikai tiek noteikts, kurš no vairākiem kolidējošiem principiem šajā konkrētajā lietā “sver” vairāk. [...] Rakstīto tiesību normu kolīzijas palīdz**

atrisināt tā saucamās **kolīziju atrisināšanas normas**, kas pēc savas būtības ir **vispārējie tiesību principi**, kas pastāv demokrātiskas tiesiskās valsts tiesiskajā sistēmā neatkarīgi no tā, vai likumdevējs tos ir pozitīvējis vai nē. Pat, ja likumdevējs ir pozitīvējis šos principus, **rakstītais teksts ir tikai vadlīnija, norāde par principa patieso saturu**”¹.

Krimināltiesību zinātnē izstrādātā viena no vadošajām **Krimināllikuma sevišķās daļas normu konkurences definīcijām** ir sekojoša: “Normu konkurence, jeb kolīzija (no lat. *collisio* – pretēju spēku centienu vai interešu sadursme) veidojas tādos gadījumos, kad kādas personas izdarīts viens noziedzīgs nodarījums atbilst vairākiem citiem noziedzīgiem nodarījumiem, kas paredzēti Krimināllikuma Sevišķās daļas dažādos pantos vai pantu daļās (punktos), no kuriem tad jāizvēlas viens, kas vispilnīgāk atbilst radītajam kaitējumam, jo izdarīts ir tikai viens noziedzīgs nodarījums”².

Krimināllikuma³ sevišķās daļas tiesību normu konkurence reglamentēta Krimināllikuma 26. panta piektajā daļā, kas noteic: “Ja **viens noziedzīgs nodarījums** atbilst šā likuma sevišķajā daļā paredzētajai vispārējai un speciālai normai, tad **noziedzīgu nodarījumu kopība neveidojas un kriminālatbildība iestājas tikai saskaņā ar speciālo normu**”.

No iepriekšminētajām tiesību zinātnes atziņām izriet, ka Krimināllikuma 26. panta piektās daļas regulējums ir kolīziju atrisināšanas norma – pozitīvets vispārējais tiesību princips, kurš reglamentē vispārējās (jeb vispārīgās) un speciālās rakstītās tiesību normas konkurences gadījumu. Bet no Krimināllikuma 26. panta piektās daļas satura secināms, ka **normu konkurences gadījumā runa ir par atsevišķu (vienotu) noziedzīgu nodarījumu, jeb vienu, patstāvīgu noziedzīgu nodarījumu**, kuru sākotnēji it kā var kvalificēt pēc divām vai vairākām Krimināllikuma sevišķās daļas normām, t. i. noziedzīgu nodarījumu sastāviem.

Tomēr no iepriekš norādītā var rasties neskaidrības, jo Krimināllikums taču paredz gadījumus, kad arī ir runa it kā tikai par vienu nodarījumu, bet saskaņā ar Krimināllikumu var veidoties noziedzīgu nodarījumu kopība, piemēram, Krimināllikuma 24. panta pirmajā daļā un 26. panta otrajā daļā. Šī iemesla dēļ pirms aplūkot noziedzīgu nodarījumu sastāvu konkurences veidus, nepieciešams īsi aplūkot, ar ko Krimināllikuma sevišķās daļas normu konkurence atšķiras no noziedzīgu nodarījumu daudzējādības, it īpaši noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības.

Saskaņā ar Krimināllikuma 23. panta pirmo daļu atsevišķs (vienots) noziedzīgs nodarījums **ir viens nodarījums (darbība vai bezdarbība), kam ir viena noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes**, vai arī divi vai vairāki savstarpēji saistīti noziedzīgi nodarījumi, **kurus aptver vainīgās personas vienots nodoms un kuri atbilst tikai viena noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm**. Krimināllikuma 23. panta otrajā, trešajā un ceturtajā daļā reglamentēti **turpināti un ilgstoši** noziedzīgi nodarījumi, kuri arī veido atsevišķu (vienotu) noziedzīgu nodarījumu.

Krimināllikuma 24. panta pirmā daļa paredz, ka noziedzīgu nodarījumu **daudzējādība** ir tad, kad viena persona izdara (vai pieļauj) divus vai vairākus **patstāvīgus nodarījumus** (darbība vai bezdarbība), kas atbilst **vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm**, vai tad, kad persona izdara (vai pieļauj) **vienu nodarījumu** (darbība vai bezdarbība), **kas atbilst vismaz divu dažādu noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm**. Šī panta otrajā daļā noteikts, ka noziedzīgu nodarījumu daudzējādību veido noziedzīgu nodarījumu **kopība un recidīvs**. Bet šī panta trešajā daļā noteikts, ka noziedzīgu nodarījumu daudzējādību veido arī tādi noziedzīgi nodarījumi, par kuriem Latvijā tiek izpildīts ārvalstī piespriests sods.

Pirmšķietamo juridisko jucekli vēl vairāk palielina Krimināllikuma 26. panta pirmās un otrās daļas regulējums. Piemēram, šī panta pirmajā daļā noteikts, ka noziedzīgu nodarījumu kopību veido vienas personas izdarīts viens **nodarījums** vai vairāki **nodarījumi**, kas atbilst divu vai vairāku **noziedzīgu nodarījumu** sastāvu pazīmēm, ja šī persona nav notiesāta ne par vienu no šiem noziedzīgajiem nodarījumiem un nav arī iestājies kriminālatbildības noilgums. Bet saskaņā ar Krimināllikuma 26. panta otro daļu personas izdarīts **nodarījums**, kas atbilst vairāku dažādu savstarpēji saistītu **noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm**, veido noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību.

Tiesību zinātnē atzīts, ka parasti noziedzīgu nodarījumu **ideālās kopības gadījumos**, kaut arī noziedzīgās darbības var īpaši neatšķirties, **tieks apdraudēti atšķirīgi nodarījumu tiešie objekti. Tas ir visai svarīgs faktors**, lai būtu pamats atzīt, ka izdarīti divi **patstāvīgi** nodarījumi⁴.

Noziedzīgā nodarījuma objekts ir ar Krimināllikumu aizsargātās intereses, kuras apdraud noziedzīgais nodarījums. Bet **noziedzīgā nodarījuma tiešais objekts ir intereses**, kuras apdraud **konkrēts** Krimināllikuma sevišķajā daļā paredzētais **noziedzīgais nodarījums**⁵.

Tāpat noziedzīgu nodarījumu daudzējādības (kopības un recidīva) un atsevišķa (vienota), jeb pastāvīga noziedzīga nodarījuma **norobežošanā** būtiski noteikt **noziedzīgo nodarījumu tiešo objektu skaitu (vai galveno tiešo objektu skaitu)** saliktu, jeb komplicētu, sastāvu noziedzīgajos nodarījumos), kurus persona apdraud vai vēlējas apdraudēt ar savu nodarījumu (darbību vai bezdarbību). Autoru ieskatā tiešo objektu vai saliktu sastāvu noziedzīgos nodarījumos – galveno tiešo objektu noteikšana un saskaitīšana, kurus persona apdraud vai vēlējas apdraudēt, var būtiski atvieglot pareizu noziedzīgu nodarījumu kvalifikāciju.

Jānorāda, ka tiešo objektu apdraudējumu skaita noteikšanu ietekmē prasme konstatēt noziedzīgo nodarījumu **pabeigtības brīžus**. Proti, likumdevējs nereti Krimināllikumā veido saliktus (jeb komplicētus) noziedzīgu nodarījumu sastāvus, kuri sevī apvieno divus vai vairākus atsevišķus (vienotus), jeb patstāvīgus noziedzīgus nodarījumus, kas vienlaikus paši par sevi kā patstāvīgi noziedzīgi nodarījumi paredzēti arī citās Krimināllikuma normās. Kā piemēru var minēt slepkavību (Krimināllikuma 116. pants), laupīšanu (Krimināllikuma 176. pants) un slepkavību, ja tā saistīta ar laupīšanu (Krimināllikuma 117. panta 6. punkts). **Kļūda noziedzīgo nodarījumu pabeigtības brīžu konstatēšanā** parasti **noved pie kļūdainas noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas un nepareizas noziedzīgu nodarījumu kopības un to sastāvu konkurences nošķiršanas**.

Sākotnējai darbībai ir jābūt kriminālsodāmai: administratīvi sodāma darbība, kuras realizācijas gaitā tiek izdarīts kāds noziedzīgs nodarījums, neveido noziedzīgo nodarījumu ideālo kopību⁶.

Krimināllikuma sevišķās daļas normu (precīzāk, noziedzīgo nodarījumu sastāvu) **konkurence no noziedzīgo nodarījumu daudzējādības**, īpaši izceļot ideālo kopību, **atšķiras ar to**, ka konkurences gadījumā viens,

pastāvīgs, jeb atsevišķs (vienots), **noziedzīgs nodarījums** atbilst divu vai vairāku sastāvu pazīmēm, bet daudzējādības gadījumā – divi vai vairāki **pastāvīgi noziedzīgi nodarījumi** atbilst diviem vai vairākiem noziedzīgu nodarījumu sastāviem.

Autoru ieskatā noziedzīgu nodarījumu daudzējādības un sastāvu konkurences nošķiršanas sarežģītumus sākotnēji var radīt likumdevēja izvēle Krimināllikuma 23. līdz 26. pantā vienlaikus ietvert jēdzienus “nodarījums” un “noziedzīgs nodarījums”, jo tas var radīt maldīgu priekšstatu, ka šie jēdzieni abi apzīmē vienu un to pašu – noziedzīgu nodarījumu.

Praksē nereti rodas gadījumi, kad kāda persona izdara, piemēram, septiņus noziedzīgus nodarījumus, kuru sastāvi gan konkurē, gan pēc to sastāvu konkurences atrisināšanas veido noziedzīgo nodarījumu kopību. Tomēr šādu gadījumu kvalifikācijas metodoloģija nav šī raksta priekšmets.

Konkurences veidi, ja neskaita vispārējās (jeb vispārīgās) un speciālās Krimināllikuma sevišķās daļas normu konkurenci, nav reglamentēti Krimināllikumā un pamatā **izstrādāti tiesību doktrīnā un piemēroti tiesu un izmeklēšanas iestāžu praksē**.

Autori vērs uzmanību uz Krimināllikuma 26. panta piektajā daļā ietvertā jēdziena “vispārējs” lietojumu jēdziena “vispārīgs” vietā. Ar jēdzienu “vispārējs” tiesību normu kontekstā parasti tiek saprasts kaut kas tāds, kas attiecas uz visiem, visu, kas aptver visus, visu, t. i., visu teritoriju, visus iedzīvotājus u. tml.⁷ Savukārt ar jēdzienu “vispārīgs” tiesību normu kontekstā parasti saprot kaut ko tādu, kas satura ziņā saistīts ar plašāko, nespecializēto, nedetalizēto⁸. Proti, autoru ieskatā jēdziens “vispārīgs” šķiet veiksmīgāks, lai raksturotu rakstītās, nespeciālās tiesību normas būtību iepretim speciālajai. Savukārt jēdziens “vispārējs” attiecas uz, piemēram, vispārējo tiesību principu – t. i. nerakstīto tiesību normu ar virsnormatīvu spēku, kas ietekmē visu tiesību sistēmu kā tādu.

1. Vispārīgās un speciālās Krimināllikuma sevišķās daļas normas konkurences gadījumā jāizvēlas speciālā norma. Vispārējās (jeb vispārīgās) un speciālās tiesību normas konkurence rodas gadījumos, ja speciālajā Krimināllikuma sevišķās daļas normā ir paredzēts kāds īpašs gadījums,⁹ ko likumdevējs ir nodalījis no vispārīga šāda noziedzīgā nodarījuma sastāva.

Piemēram, zādzība (Krimināllikuma 175. panta pirmā daļa) un sveša maksāšanas līdzekļa nolaupīšana (Krimināllikuma 193. panta otrā

daļa). Zādzība ir svešas kustamas mantas slepena vai atklāta nolaupīšana, un tā aptver visus kustamas mantas veidus (noziedzīgo nodarījumu priekšmetus). Sveša maksāšanas līdzekļa nolaupīšana no zādzības atšķiras ar īpašu kustamo mantu – maksāšanas līdzekli (piem., bankas norēķinu karti), ko likumdevējs nodalījis no zādzības kā tādas un izveidojis šim nolaupīšanas paveidam speciālu noziedzīgā nodarījuma sastāvu. Šī iemesla dēļ piemēra gadījumā jāizvēlas sveša maksāšanas līdzekļa nolaupīšana zādzības vietā.

Līdzīgu noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju atzinusi arī Augstākā tiesa 08.08.2017. lēmumā lietā Nr. SKK-J-405/2017, norādot, ka: “Mantas nolaupīšana un maksāšanas līdzekļa nelikumīga izmantošana nav jākvalificē kā noziedzīgo nodarījumu ideālā kopība. Krimināllikuma 193. panta otrajā daļā norādītā maksāšanas līdzekļa izmantošana uzskatāma par speciālo normu attiecībā pret normām, kurās paredzēta atbildība par mantas nolaupīšanu”¹⁰.

2. Tiesību normas daļas (jeb šaurāka satura) un veselas tiesību normas (jeb plašāka satura) konkurences gadījumos jāizvēlas vesela tiesību norma, jeb plašāka satura. Šis tiesību normu konkurences gadījums nav tieši reglamentēts Krimināllikumā, bet plaši pētīts un aprakstīts tiesību zinātnē.

Piemēram, prettiesiska nonāvēšana aiz neuzmanības (Krimināllikuma 123. panta pirmā daļa) konkurē ar ceļu satiksmes noteikumu pārkāpšanu, ja to izdarījusi persona, kas vada transportlīdzekli, un ja tā izraisījusi cilvēka nāvi (Krimināllikuma 260. panta otro daļu). Cilvēka nonāvēšana, pārkāpjot ceļu satiksmes noteikumus, tāpat kā nonāvēšana aiz neuzmanības, ir noziedzīgs nodarījums, kurā vainīgā attieksme pret sekām izpaužas neuzmanības formā. Ja šīs sekas ir izraisījis, piemēram, autovadītājs, neparedzot un nevēloties šīs sekas, bet ceļu satiksmes noteikumu pārkāpšanas dēļ, nodarījums kvalificējams saskaņā ar tiesību normu, kura **paredz pēc iespējas vairāk noziedzīgā nodarījuma faktiskos apstākļus**.

Jāizvērtē, vai šaurākā satura tiesību norma **pilnībā** iekļaujas plašākā satura tiesību normā. Tiesīzbzinātnieks Uldis Krastiņš norāda, **ja šaurākā satura tiesību normas sastāvā ir kāda pazīme, kas netiek aptverta ar plašāka satura tiesību normu, veidojas noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība**. Tiesību zinātnē arī norādīts, ja vairākas noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmes sakrīt un tie atšķiras tikai pēc kādas vienas vai

dažām pazīmēm, **bet ne pēc satura apjoma**, tad nav pamata runāt par šaurāka un plašāka satura normu konkurenci; ir tikai savstarpēji jānorobežo tādi noziedzīgi nodarījumu, un katrs no tiem atbilstoši jākvalificē¹¹.

3. Konkurences gadījumos starp tiesību normas daļu (jeb šaurāka satura) ar smagāku sodu un veselu tiesību normu (jeb plašāka satura) ar vieglāku sodu veidojas abu noziedzīgo nodarījumu ideālā kopība¹². Šīs Krimināllikuma sevišķās daļas normu konkurences paveids risināms atšķirīgi no vispārīgās kārtības, jo krimināltiesībās pastāv **vispārējais tiesību princips – nepieļaujāmība** juridiskajā kvalifikācijā smagāko nodarījumu **aptvert ar vieglāka nodarījuma sastāvu¹³.**

Piemēram, huligānisms, ja tas saistīts ar miesas bojājumu nodarīšanu (Krimināllikuma 231. panta otrā daļa) konkurē ar tīša smaga miesas bojājuma nodarīšanu (Krimināllikuma 125. panta pirmo daļu). Pieņemot, ka ar huligānismu nodarīts smags miesas bojājums, notikums veidos huligānisma un tīša smaga miesas bojājuma nodarīšanas ideālo kopību, jo piemērā minētā šaurākā satura tiesību norma (tīša smaga miesas bojājuma nodarīšana) paredz smagāku sodu – **brīvības atņemšanu uz laiku līdz septiņiem gadiem** un citus, vieglākus sodus, salīdzinot ar plašāka satura tiesību normu (huligānismu, ja tas saistīts ar miesas bojājumu nodarīšanu), par ko soda ar **brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem** vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai citiem vieglākiem sodiem.

Piemērā minētos noziedzīgos nodarījumus var izdarīt tikai tīši, ar tieši nodomu. Huligānismu no subjektīvās puses raksturo tiešs nodoms, jo vainīgais apzinās savu darbību kaitīgumu, proti, ka rupji traucē sabiedrisko kārtību un tādejādi pauž acīmredzamu necieņu pret sabiedrību un apzināti tās veic¹⁴. Ja huligānisms ir saistīts ar miesas bojājumu nodarīšanu, veidojas materiāls noziedzīga nodarījuma sastāvs, kad no subjektīvās puses jākonstatē vainīgā psihiskā attieksme gan pret nodarījumu, gan pret tā izraisītajām kaitīgajām sekām¹⁵.

4. Ja savstarpēji konkurē tiesību norma ar pastiprinošiem (jeb kvalificējošiem) apstākļiem, un tiesību norma ar mīkstinošiem (jeb privileģējošiem) apstākļiem, noziedzīgais nodarījums jākvalificē saskaņā ar to tiesību normu, kas paredz vieglāku atbildību – sodu.

Visos šādos tiesību normu konkurences gadījumos [kad kāds no konkurējošajiem apstākļiem ir mīkstinošs] priekšroka dodama privileģētai normai¹⁶.

Mīkstinošas pazīmes nosaka būtiski mazāku noziedzīga nodarījuma kaitīgumu (**vieglāku sodu**) salīdzinājumā ar pamatsastāvu. Bet noziedzīgu nodarījumu sastāvus, kuri tās satur, krimināltiesībās sauc par privileģētiem sastāviem. Pamatsastāvs izsaka konkrētā nodarījuma būtību. **Pastiprinošas (kvalificējošas) pazīmes** nosaka būtiski lielāku nodarījuma kaitīgumu (**bargāku sodu**) salīdzinājumā ar pamatsastāvu, un tās saturošus noziedzīgu nodarījumu sastāvus sauc par kvalificējošiem sastāviem¹⁷.

Tiesību zinātnē minēts šāds piemērs – slepkavības sastāvs, kas izdarīta piepeša stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī, kuru izraisījusi vardarbība vai smags goda aizskārums no cietušā puses (Krimināllikuma 120. pants) konkurē ar tādu slepkavības sastāvu, ja slepkavība izdarīta ar sevišķu cietsirdību (Krimināllikuma 117. panta 4. punkts)¹⁸. Proti, vienai un tai pašai slepkavībai faktiski piemīt gan mīkstinoši, gan pastiprinoši apstākļi, kurus galvenokārt nosaka, salīdzinot **sodu smagumus** katrā no atbilstošajiem un vienlaikus konkurējošiem slepkavības sastāviem.

5. Ja savstarpēji konkurē tiesību normas ar mīkstinošiem (jeb privileģējošiem) apstākļiem, noziedzīgais nodarījums jākvalificē pēc tiesību normas, kas paredz vieglāku atbildību – sodu.

Piemēram, slepkavību var izdarīt, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas (Krimināllikuma 121. pants), vienlaikus atrodoties piepeša stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī, ko radījuši cietušā vardarbība vai smags goda aizskārums (Krimināllikuma 120. pants)¹⁹.

6. Konkurējot tiesību normām ar vairākiem pastiprinošiem (jeb kvalificējošiem) apstākļiem, noziedzīgais nodarījums jākvalificē saskaņā ar tiesību normu, kas paredz smagāku atbildību – sodu. Šo Krimināllikuma Sevišķās daļas tiesību normu konkurences izšķiršanas veidu nosaka **vispārējais tiesību princips** – norma, kas nosaka smagāku atbildību, **aptver vieglākās sekas vai mazāk kaitīgu darbību**. Piemēram, slepkavība aptver tīšus smagus miesas bojājumus, kas bijuši par cēloni cietušā nāvei²⁰.

Tiesību normu konkurence veidojas arī tādā gadījumā, kad konkurē kāda **viena noziedzīga nodarījuma** vairāki kvalificējoši apstākļi, bet tie paredzēti dažādās Krimināllikuma normās²¹.

Administratīvo pārkāpumu tiesībās arī var sastapties ar administratīvo pārkāpumu sastāvu konkurenci. Tiesību zinātnē par administratīvo pārkāpumu tiesībām norādīts sekojošais: “Administratīvās atbildības regulējums ir daļa

no sodu tiesībām kā plašākas tiesību nozares. Daudzi administratīvās atbildības institūti ir radniecīgi krimināltiesībām. Tādēļ administratīvās atbildības piemērošanā jāievēro ne tikai vispārējie sodu tiesību principi (piemēram, dubultās sodīšanas aizliegums, likuma atpakaļejoša spēka aizliegums u.c.), bet arī krimināltiesību teorijas nostādnes. [...] Lai sistemātiski un pārskatāmi raksturotu visas likumā paredzētās pazīmes, kuru esība ir nepieciešama administratīvā pārkāpuma konstatēšanai, administratīvo pārkāpumu tiesībās var izmantot krimināltiesību teorijā izstrādāto mācību par noziedzīga nodarījuma sastāvu. Atbilstoši šai mācībai nodarījuma sastāvu veido objekts, objektīvā puse, subjekts un subjektīvā puse⁷²².

Iepriekš citētajai tiesību zinātnes atziņai autori pievienojas pilnībā, jo īpaši ņemot vērā faktu, ka saskaņā ar Satversmes tiesas spriedumos lietās Nr. 2001-17-0106, 2008-04-01, 2012-15-01, 2013-12-01 atzīto un Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos lietās *Sergejs Zolotukhin pret Krieviju* (*Sergey Zolotukhin v. Russia* Nr. 14939/03), *Pfarmeiers pret Austriju* (*Pfarmeier v. Austria* Nr. 16841/90), *Engels un Citi pret Nīderlandi* (*Engel and Others v. the Netherlands* Nr. 5100/71; 5101/71), *Karelin pret Krieviju* (*Karelin v. Russia* Nr. 926/08) u.c. izstrādātajām atziņām, administratīvo pārkāpumu lietas atzītas par krimināllietām Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas izpratnē.

Tomēr administratīvo pārkāpumu tiesības nav pilnīgi identiskas krimināltiesībām, pretējā gadījumā nav izskaidrojama to nodalīšana. Administratīvo pārkāpumu materiālajās un procesuālajās tiesībās daži tiesību institūti ir mantoti no administratīvā procesa, kas šo tiesību nozari padara daudz vienkāršāku, praktiskāku un “draudzīgāku” procesa dalībniekiem par kriminālprocesu, vienlaikus, it īpaši tiesu praksē, saglabājot to krimināltiesiskās īpatnības.

Šī raksta publicēšanas brīdī administratīvo pārkāpumu tiesības pamatā reglamentē Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss²³ (turpmāk – LAPK), kas tiešā veidā nereglamentē LAPK sevišķās daļas normu konkurences gadījumus. Vienīgā, ļoti attālinātā norāde uz šo jautājumu ietverta LAPK 35. pantā, kas būtībā attiecas uz administratīvā soda uzlikšanu, nevis daudzējādību vai konkurenci. LAPK 35. panta pirmajā daļā noteikts, ja viena persona ir izdarījusi divus vai vairāk administratīvos pārkāpumus, administratīvais sods tiek uzlikts par katru pārkāpumu atsevišķi. Saskaņā ar LAPK 35. panta otro daļu

ja persona ir izdarījusi vairākus administratīvos pārkāpumus, kas konstatēti vienlaicīgi, un tos izskata viena un tā pati institūcija (amatpersona), administratīvais sods tiek uzlikts tās sankcijas ietvaros, kura ir paredzēta par smagāko pārkāpumu. Šajā gadījumā pamatsodam var pievienot kādu no papildsodiem, kuri ir paredzēti pantos, kas nosaka atbildību par jebkuru no izdarītajiem pārkāpumiem.

Nākotnē LAPK paredzēts aizstāt ar Administratīvo pārkāpumu procesa likumu (turpmāk – APPL), kura likumprojekts Nr.16/Lp12²⁴ šī raksta tapšanas brīdī iekļauts izskatīšanai Saeimā 3. lasījumā. Paredzēts, ka APPL pēc tā pieņemšanas pilnībā aizstās LAPK un pilnveidos administratīvo pārkāpumu regulējumu, izņemot LAPK sevišķo daļu, kuru pakāpeniski aizstās, administratīvo pārkāpumu sastāvus pilnībā vai daļēji pārnesot uz dažādu nozaru regulējošiem likumiem. Piemēram, Ceļu satiksmes likumā²⁵ iekļaus pārkāpumu sastāvus ceļu satiksmē, Ieroču un speciālo līdzekļu aprites likumā²⁶ – pārkāpumu sastāvus šajā jomā utt. Iepriekšminētais izriet no APPL likumprojekta sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojuma (anotācijas)²⁷.

Arī APPL likumprojekta A Sadaļā (kas atbilst LAPK vispārīgajai daļai) nav atrodamas normas, kuras reglamentē administratīvo pārkāpumu sastāvu konkurenci. No tā var secināt, ka likumdevējs šos un citus tiesību jautājumus APPL pagaidām neplāno iekļaut likumprojektā, bet atstāt attīstīšanai tiesu praksē un tiesību doktrīnā.

Autori kritiski vērtē likumdevēja šī brīža izvēli APPL likumprojektā neietvert norādi uz administratīvo pārkāpumu sastāvu konkurenci. No administratīvo pārkāpumu tiesiskā rakstura izriet, ka šajā tiesību nozarē piemērojamas krimināltiesību zinātnē izstrādātās noziedzīgu nodarījumu sastāvu konkurences atrisināšanas normas. Tāpēc būtu nepieciešams ietvert norādi uz tām LAPK un APPL likumprojektā, lai, atbilstoši tiesiskās noteiktības un drošības principiem, tiesību piemērotājiem un ikvienai personai dotu skaidras norādes par tiesību normu konkurences esamību un risinājumiem.

Secinājumi

Tiesību zinātnē ar tiesību normu konkurenci vispārēji saprot gadījumu, kurā vairāku tiesību normu tiesiskais sastāvs (teksts – rakstīto tiesību normu konkurences gadījumos) atbilst vienam un tam pašam faktiskajam sastāvam.

Krimināltiesību zinātnē Krimināllikuma sevišķās daļas normu konkurence tiek definēta

kā gadījums, kad kādas personas izdarīts viens noziedzīgs nodarījums atbilst vairākiem citiem noziedzīga nodarījuma sastāviem, kas paredzēti Krimināllikuma sevišķās daļas dažādos pantos vai pantu daļās (punktos), no kuriem tad jāizvēlas viens, kas vispilnīgāk atbilst radītajam kaitējumam, jo izdarīts ir tikai viens noziedzīgs nodarījums.

Rakstīto tiesību normu kolīzijas palīdz atrisināt t.s. kolīziju atrisināšanas normas, kas būtībā ir vispārējie tiesību principi, kas pastāv demokrātiskas tiesiskas valsts tiesiskajā sistēmā neatkarīgi no tā, vai likumdevējs tos ir pozitīvējis normatīvajos aktos vai nē.

Krimināltiesībās konkurences veidi, izņemot vispārējās (jeb vispārīgās) un speciālās Krimināllikuma sevišķās daļas normu konkurenci, nav reglamentēti Krimināllikumā un pamatā izstrādāti tiesību doktrīnā un piemēroti praksē. Proti, Krimināllikuma sevišķās daļas normu konkurences gadījumos to atrisināšanā jāvadās no tiesību doktrīnas, judikatūras un tiesu prakses atziņām.

Krimināllikuma 26. panta piektajā daļā likumdevējs vispārīgās tiesību normas apzīmēšanai lieto jēdzienu “vispārējs”, kas vadoties no tiesību zinātnes atziņām un normatīvo aktu izstrādes principiem nav uzskatāms par veiksmīgu. Ar jēdzienu “vispārējs” tiek apzīmēts kaut kas tāds, kas attiecas uz visiem, visu, kas aptver visus, visu, t.i., visu teritoriju, visiem iedzīvotājiem u.tml., proti, aptver arī speciālo, specializēto. Turpretim, jēdziens “vispārīgs”, kas satura ziņā apzīmē kaut ko nespecializētu, nedetalizētu, autoru ieskatā, atbilstoši raksturo vispārīgās (nespecializētās) normas būtību iepretim speciālajai.

Šobrīd tiesību zinātnē un tiesu praksē ir attīstītas šādas Krimināllikuma sevišķās daļas normu konkurences atrisināšanas metodes (jeb normas):

1. Vispārīgās un speciālās Krimināllikuma sevišķās daļas normas konkurences gadījumā jāizvēlas speciālā norma.

2. Tiesību normas daļas (jeb šaurāka satura) un veselas tiesību normas (jeb plašāka satura) konkurences gadījumos jāizvēlas vesela tiesību norma, jeb plašāka satura, ja vien veselā tiesību norma (jeb plašāka satura) paredz bargāku sodu nekā tiesību normas daļa (jeb šaurāka satura norma). Konkurences gadījumos starp tiesību normas daļu (jeb šaurāka satura) ar smagāku sodu un veselu tiesību normu (jeb plašāka satura) ar vieglāku sodu veidojas abu noziedzīgo nodarījumu ideālā kopība.

3. Ja savstarpēji konkurē tiesību norma ar pastiprinošiem (jeb kvalificējošiem) apstākļiem, un tiesību norma ar mīkstinošiem (jeb privileģējošiem) apstākļiem, noziedzīgais nodarījums jākvalificē saskaņā ar to tiesību normu, kas paredz vieglāku atbildību – sodu.

4. Ja savstarpēji konkurē tiesību normas ar mīkstinošiem (jeb privileģējošiem) apstākļiem, noziedzīgais nodarījums jākvalificē pēc tiesību normas, kas paredz vieglāku atbildību – sodu.

5. Konkurējot tiesību normām ar vairākiem pastiprinošiem (jeb kvalificējošiem) apstākļiem, noziedzīgais nodarījums jākvalificē saskaņā ar tiesību normu, kas paredz smagāku atbildību – sodu.

Administratīvo pārkāpumu tiesībās arī var sastapties ar administratīvo pārkāpumu sastāvu konkurenci, tomēr skaidra norāde uz to nav ietverta Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā.

Ņemot vērā judikatūrā un tiesību zinātnē atzīto, administratīvo pārkāpumu sastāvu konkurences gadījumu atrisināšanai šī brīža tiesiskajos apstākļos ir piemērojamas tās pašas krimināltiesībās attīstītās un tiesu praksē atzītās konkurences atrisināšanas metodes. Jo īpaši tas pamatojams ar tiesību zinātnē atzīto, ka administratīvo pārkāpumu tiesībās var izmantot krimināltiesību teorijā izstrādāto mācību par noziedzīga nodarījuma sastāvu.

Atsauces

- ¹ Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs Dr. iur. J. Briedes zinātniskajā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013., 242. – 244. lpp.
- ² Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014., 314. lpp.
- ³ Krimināllikums. Latvijas Republikas likums. 17.06.1998. Spēkā no 01.04.1999. Latvijas Vēstnesis Nr.199/200, ar grozījumiem līdz 01.01.2018.
- ⁴ Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014., 309. lpp.

- ⁵ Mežulis D. Krimināltiesības shēmās. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2013., 41. lpp.
- ⁶ Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I-VIII¹) nodaļa. U. Krastiņš, V. Liholaja – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015., 129. lpp.
- ⁷ Normatīvo aktu projektu izstrādes rokasgrāmata. Valsts kanceleja sadarbībā ar Tieslietu ministriju, Labklājības ministriju un Ārlietu ministriju. – Rīga, 2016., 94. lpp. Publicēts: <https://tai.mk.gov.lv/get/book/pdf>
- ⁸ Turpat.
- ⁹ Krimināltiesības. Vispārīgā un Sevišķā daļa: Mācību grāmata/Autoru kolektīvs: U. Krastiņš, V. Liholaja, A. Niedre. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999., 67. lpp.
- ¹⁰ Augstākās tiesas 08.08.2017. lēmums lietā Nr. SKK-J-405/2017.
- ¹¹ Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014., 319. lpp.
- ¹² Turpat, 318. lpp.
- ¹³ Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse: viedokļi, problēmas, risinājumi. 2009-2014. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015., 23. lpp.
- ¹⁴ Krimināllikuma komentāri. Trešā daļa (XVIII-XXV nodaļa). U. Krastiņš, V. Liholaja, D. Hamkova. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 279. lpp.
- ¹⁵ Turpat, 280. lpp.
- ¹⁶ Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014., 321. lpp.
- ¹⁷ Mežulis D. Krimināltiesības shēmās. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2013., 36. lpp.
- ¹⁸ Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014., 320. lpp.
- ¹⁹ Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I-VIII¹) nodaļa. U. Krastiņš, V. Liholaja. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015., 140. lpp.
- ²⁰ Turpat.
- ²¹ Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I-VIII¹) nodaļa. U. Krastiņš, V. Liholaja – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015., 141. lpp.
- ²² Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. Administratīvās tiesības. Mācību grāmata. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 206., 226. lpp.
- ²³ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. Latvijas Republikas likums. 07.12.1984. Spēkā no 01.07.1985. Ziņotājs Nr.51, ar grozījumiem līdz 06.12.2017.
- ²⁴ Likumprojekts „Administratīvo pārkāpumu procesa likums” (Nr.16/Lp12). Publicēts: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/3440BD52D3E51A41C225803E0020E94A?OpenDocument>
- ²⁵ Ceļu satiksmes likums. Latvijas Republikas likums. 01.10.1997. Spēkā no 04.11.1997. Latvijas Vēstnesis Nr.274/276, ar grozījumiem līdz 01.01.2018.
- ²⁶ Ieroču un speciālo līdzekļu aprites likums. Latvijas Republikas likums. 28.10.2010. Spēkā no 01.01.2011. Latvijas Vēstnesis Nr.183, ar grozījumiem līdz 01.01.2017.
- ²⁷ Likumprojekta „Administratīvo pārkāpumu procesa likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Publicēts: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/8F85FC1AE272C759C2257D8E004788AD?OpenDocument>

Abstract

Topicality and issue of a subject-matter Collision of norms in criminal law is incompleteness of legal provisions concerning collision of norms in Criminal law, despite the fact that such legal provisions have been developed in legal doctrine and recognized in case law. Goal of an article is to summarize and show these legal provisions in order to help readers and law enforcers to discern between multiplicity and aggregation of criminal offences, and collision of norms of the Criminal law.

In essence – collision of norms of Special part of Criminal law differs from multiplicity (especially a conceptual aggregation) of criminal offences with a count of criminal offences and bodies of the

crime (*corpus delicti*) corresponding to such offences. In a case of multiplicity two or more separate (unitary) criminal offences correspond to two or more bodies of the crime (*corpus delicti*) which are set out in Criminal law. Collision of norms of Special part of Criminal law occurs where two or more bodies of the crime (*corpus delicti*) corresponds to one, separate (unitary) criminal offence.

In collision between general and special norm of a Special part of Criminal law, special norm (provision) must be applied.

In collision between partial (narrower) and complete (broader) norm of Special part of Criminal law, broader norm (provision) must be applied. If such partial (narrower) norm sets out more severe punishment than a complete (broader) norm, both norms must be applied in accordance with rules of conceptual aggregation.

In collision between aggravating and mitigating norms (provisions) mitigating norm must be applied, that is – a norm with a lesser punishment.

In collision between mitigating norms (provisions), more mitigating norm must be applied.

In collision between aggravating norms, more aggravating norm must be applied, that is – a norm which sets out more severe punishment.

Collision of norms (provisions) in administrative violations law is also decided in accordance the same rules of legal norm collision resolution, despite the fact that Latvian Administrative violations code does not contain relevant legal provisions.

Аннотация

Актуальность и проблематика предмета исследования статьи обусловлена неполнотой правовых положений, регулирующих конкуренцию норм Уголовного закона, поддерживаемых правовой доктриной и признанных судебной практикой. Цель статьи – обобщить и показать эти правовые положения, чтобы помочь читателям и правоприменителям различать множественность и совокупность преступных деяний, а также конкуренцию норм Уголовного закона.

По сути – конфликт или коллизия норм Особенной части Уголовного закона от множественности преступных деяний (особенно при определении идеальной совокупности) отличается количеством и составами преступных деяний (*corpus delicti*), соответствующих совершенным преступным деяниям. В случае множественности два или более отдельные (самостоятельные) преступные деяния соответствуют двум или нескольким составам преступных деяний (*corpus delicti*), которые изложены в Уголовном законе. В случае конкуренции норм Особенной части Уголовного закона два или более состава преступного деяния (*corpus delicti*) соответствуют одному отдельному совершенному преступному деянию.

В коллизии между общей и специальной нормой Особенной части Уголовного закона применению подлежит специальная норма (положение).

В коллизии между частью правовой нормы (более узким содержанием) и полной нормой (более широким содержанием) Особенной части Уголовного закона должна применяться полная правовая норма. Если часть правовой нормы (более узкое содержание) предусматривает более суровое наказание, чем полная норма, применению подлежат обе с соблюдением правила образования идеальной совокупности преступных деяний.

В конкуренции между нормой с отягчающими (квалифицирующими) обстоятельствами и нормой со смягчающими обстоятельствами применению подлежит норма со смягчающими обстоятельствами, то есть норма, предусматривающая более легкое наказание.

В конфликте между нормами со смягчающими обстоятельствами должна применяться норма, предусматривающая наиболее смягчающие обстоятельства.

В конфликте между нормами с отягчающими обстоятельствами применению подлежит норма, предусматривающая более суровое наказание.

Коллизии между нормами (положениями) в законодательстве об административных правонарушениях также решаются в соответствии с общими правилами разрешения конкуренции между правовыми нормами, несмотря на то, что в Кодексе Латвии об административных правонарушениях нет соответствующих правовых положений.

KRIMINĀLTIESVEDĪBAS KVALITĀTES KRITĒRIJI UN TO PILNVEIDE

*Dr. iur. Ilona Bulgakova,
Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas asociētā profesore,
zvērētā advokāte, Latvija*

Kas ir krimināltiesvedības¹ kvalitāte? Kā var "izmērīt" kriminālās tiesvedības kvalitāti, un vai tas ir objektīvi iespējams? Atbildot uz šiem jautājumiem, autore nonāca līdz secinājumiem, kuri, iespējams, var būt noderīgi kriminālās tiesvedības, t. sk. izmeklēšanas, kriminālvajāšanas un iztiesāšanas kvalitātes turpmākai paaugstināšanai. Rakstā analizēti krimināltiesvedības kvalitātes un tās kritēriju teorētiskie un praktiskie jautājumi. Raksta mērķis ir, balstoties uz krimināltiesvedības sistēmu kā noteiktu elementu (stadiju un posmu) struktūru, izpētīt tās kvalitātes kritērijus un šo kritēriju klasifikāciju. Raksta uzdevumi ir: analizēt krimināltiesvedības kvalitātes kritērijus, to veidus atkarībā no izcelsmes avota, izmantošanas resursa, no kvalitātes novērtēšanas viedokļa, kā arī atkarībā no krimināltiesvedības sistēmas posma, piedāvāt kvalitātes kritēriju klasifikāciju. Temata izpēte balstīta uz doktrīnas un judikatūras analīzes, salīdzinošo un indukcijas metodi.

Analizējot juridiskās literatūras avotus, izmeklēšanas iestāžu, prokuratūras un tiesas ikgadējas atskaites un pārskatus, nākas secināt, ka praksē pamatā tiek pielietotas divas krimināltiesvedības kvalitātes novērtēšanas metodes: 1) statistikas analīze; 2) kriminālās tiesvedības, t. sk. tiesu prakses apkopojumu analīze. Juridiskajā literatūrā, piemēram, prof. O. Bajeva (*О.Я. Баяев*) darbos² aprakstīta un praksē pielietota vēl viena kvalitātes sistēmas novērtēšanas metode – ekspertu novērtējumu metode. Sniedzot viedokli Valsts kontrolei par to, kādus kritērijus revīzija varētu izvēlēties, lai novērtētu pirmstiesas izmeklēšanas kvalitāti, prof. Ā. Meikališa un prof. K. Strada-Rozenberga piedāvā šādus kritērijus: izmeklētājs un tā statusa noteikšana, izmeklētāju darbības kontrole un uzraudzība, izmeklēto kriminālprocesa tālākā virzība, atsevišķi problemātiski izmeklēšanas kvalitāti raksturojoši apstākļi, piemēram, kriminālprocesuālo aizturēšanu veikšanas pamatotība un tiesiskums; aizstāvības atsevišķā procesuālā darbībā un valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nodrošināšana; operatīvās darbības pasākumu veikšana kriminālprocesa norises laikā pierādī-

jumu ieguves nolūkā; mantisko jautājumu nodrošinājuma efektivitāte un savlaicīgums³. Tāda pieeja no izmeklēšanas kvalitātes procesuālo kritēriju viedokļa ir aktuāla un pareiza. Bet procesuālie kritēriji var mainīties atkarībā no aktuālajām vajadzībām, piemēram, Kriminālprocesa likuma normu piemērošana, atkarībā no normu nepilnībām (piemēram, deklaratīvās normas) vai to neesamība (piemēram, likuma robi). Sakarā ar to, ka šī raksta mērķis nav atspoguļot Kriminālprocesa likuma normu nepilnību problēmas, minētais jautājums šeit netiks aplūkots. Tomēr, saistībā ar minēto krimināltiesvedības kvalitātes un tās kritēriju noteikšanai būtu nepieciešama sistēmiska pieeja, bet Latvijas kriminālprocesa teorijā un praksē krimināltiesvedības sistēmas kvalitātes un tās kritēriju sistēmas aspektam nav veļīta pietiekama uzmanība.

Analizējot krimināltiesvedības kvalitātes kritēriju sistēmu, kvalitātes kritērijus var sagrupēt šādi:

1) atkarībā no krimināltiesvedības kvalitātes novērtēšanas metodes;

2) atkarībā no krimināltiesvedības kvalitātes novērtēšanas metodes izcelsmes avota (šajā rakstā šīs klasifikācijas veids netiks detalizēti aplūkots);

3) atkarībā no krimināltiesvedības sistēmas struktūras elementiem (stadijas, posma) – (šajā rakstā šīs klasifikācijas veids netiks detalizēti aplūkots);

4) atkarībā no kriminālprocesuālās darbības sistēmiskās izpētes.

Atkarībā no pirmā klasifikācijas veida – krimināltiesvedības kvalitātes novērtēšanā izmantotajām metodēm, varam nodalīt šādas metodes:

➤ **Statistikas analīzes metode:** Šī metode krimināltiesvedības kvalitātes novērtēšanā tiek izmantota visplašāk. Tas izriet no Ģenerālprokuratūras mājaslapā publicētajiem ikgadējiem darbības statistikas pārskatiem⁴, Tiesu administrācijas mājaslapas sadaļā „Statistikas dati” publicētās statistikas⁵, izmeklēšanas iestāžu publicētajiem pārskatiem, piemēram, Valsts policijas mājaslapas sadaļā „Noziedzība. Dažādas publikācijas” publicētā informācija⁶, par nepilngadīgo

personu noziegumiem, noziedzīgajiem nodarījumiem, kuros cietuši bērni, un šo noziedzīgo nodarījumu novēršanu (t. sk. statistikas dati). Arī Juridiskās palīdzības administrācijas mājaslapā informācijas sadaļā „Publikācijas un statistika” publicēti dati, t. sk. par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu⁷.

Bet vai statistikas ziņas atspoguļo izmeklētāju un prokuroru pirmstiesas procesā, tiesas iztiesāšanas procesā reālo noslogojumu? Vai arī, pastāv iespēja, pārzinot metodes nepilnības, “uzlabot” statistiku, cenšoties mākslīgi palielināt statistikai izmantotos datus, piemēram, uzsākt vairākus kriminālprocesus, kaut gan sākotnēji ir zināms, ka vairākas zādzības no tirdzniecības objektiem izdarījusi viena un tā pati persona? Vai statistikas dati, kas tendēti uz formālo kritēriju analīzi, spēj sniegt objektīvu ainu kvalitātes jautājumu izpratnei (piemēram, kriminālprocesa skaits konkrēta izmeklētāja lietvedībā, viena prokurora uzraudzībā esošu kriminālprocesa skaits)? Vai iestādes, kuras pilnvarotas sniegt atbalstu krimināltiesvedībai, t. i., Tiesu administrācija, Ģenerālprokuratūra, Valsts policijas Administratīvā pārvalde u. c. iestādes, strādā pie statistikas analīzes kritēriju pilnveides? Iespējams, šāds darbs tiek veikts, tikai darba rezultāti praksē nav manāmi.

Piemēram, Juridiskās palīdzības administrācijas mājaslapā sniegta informācija, ka 2016. gadā paziņojumu skaits par sniegto juridisko palīdzību – aizstāvības nodrošināšanu kriminālprocesā pēc procesa virzītāja uzaicinājuma sasniedza 16967 paziņojumus. Tomēr minētajā statistikas apkopojumā nav atrodamā informācija, cik kopumā zvērināti advokāti piedalījās valsts nodrošinātās aizstāvības īstenošanā 2016. gadā. Acīmredzot nav veikts statistikas apkopojums un korelācija ar krimināllietu skaita statistiku, cik vidēji krimināllietās iesaistīti vienlaicīgi zvērināti advokāti, sniedzot juridisko palīdzību krimināllietās.

Arī Valsts policijas statistikā uzsvars joprojām tiek likts uz kriminālprocesa kvantitatīvajiem rādītājiem, atstājot novārtā jautājumus par uzsāktu kriminālprocesa reālās tiesiskās perspektīvas esamību, netiek ņemta vērā korelācija starp uzsāktajiem kriminālprocesiem un vienkāršotu procesa veidu piemērošanu, kas ļauj pēc Kriminālprocesa likuma kriminālprocesus neuzsākt saskaņā ar:

- KPL 373. panta otro prim daļu – atteikšanās uzsākt kriminālprocesu, ja izdarīts noziedzīgs nodarījums, bet ar kuru nav radīts tāds kaitējums, lai piespiestu kriminālsodu;

- KPL 373. panta trešo daļu – ziņu ar informāciju par pārkāpumu, kuru atklāšanā nav nepieciešams pielietot kriminālprocesa līdzekļus un metodes, nosūtīšana resoriskās pārbaudes veikšanai;

- KPL 377. panta 1. punktu – nav noticis noziedzīgs nodarījums;

- KPL 377. panta 8. punktu – nav cietušās personas pieteikuma tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz šīs personas pieteikuma pamata, t. i., par noziedzīgiem nodarījumiem, kas paredzēti KL 130. panta otrajā daļā, 131., 132., 136., 157., 168., 169. un 180. pantā, 185. panta pirmajā daļā, 197. pantā, 200. panta pirmajā daļā un 260. panta pirmajā daļā, saskaņā ar KPL 7. panta otrajā daļā noteikto.

Tomēr praksē nepietiekami tiek izmantots resurss kriminālprocesa apvienošanai atbilstoši KPL 390. panta pirmajai daļai, pēc minētājā likuma normā paredzētajiem pamatiem: ja noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas veids ar lielu ticamību norāda uz to savstarpēju saistību; konstatēti fakti liecina, ka noziedzīgus nodarījumus izdarījusi viena un tā pati persona; lietu apvienošanu lūdz aizdomās turētais, tā pārstāvis vai aizstāvis. Minētais tieši saistīts ar „novecojušo” izpratni par statistikas datu rādītāju un kvantitatīvu rādītāju prevalēšanu pār rādītājiem pēc būtības, proti, lietas sarežģītība, noziedzīga nodarījuma smagums, iesaistīto personu skaits, kriminālprocesa atrašanās krimināltiesvedības iestāžu prioritāšu sarakstā. Piemēram, Valsts policijas darbības prioritātes 2017. gadā noziedzīgo nodarījumu atklāšanā un izmeklēšanā ir šādas: cīņa ar organizēto noziedzību; narkotisko un psihotropo vielu izplatības ierobežošana un apkarošana; kibernetiskās drošības nodrošināšana; ceļu satiksmes drošības nodrošināšana; bērnu aizsardzība no noziedzīgiem nodarījumiem⁸. Arī Ģenerālprokuratūra ik gadus nosaka prioritātes noteiktu noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanai. Šajā sakarā rodas vēl viens būtiskais jautājums, kas netiks aplūkots šajā rakstā: vai, nosakot šādas prioritātes, tiek ņemtas vērā Eiropas Padomes nostādnes un kopējā Eiropas situācija noziedzīgo nodarījumu novēršanas un izmeklēšanas jomā. Tomēr, domājams, ka vienota valsts nostāja noziedzīgu nodarījumu prioritāšu noteikšanai, piemēram, valstiskās prioritātes noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanai varētu krietni uzlabot situāciju attieksmē par statistikā atspoguļojamo informāciju un atteikties no kvantitatīvās pieejas.

No Ģenerālprokuratūras mājaslapas sadaļā „Statistika” atrodamās informācijas var secināt,

ka Ģenerālprokuratūra apkopo statistiku saistībā ar lietām, to skaitu, nevis lietu apjomu, piemēram, lietā esošu sējumu⁹ skaits, procesa dalībnieku skaitu. Krimināltiesvedībā vienas lietas ietvaros var būt iesaistīti vairāki apsūdzētie, piemēram, Zolitūdes traģēdijas lietā apsūdzētas deviņas personas, var būt vairāki liecinieki un cietušie, piemēram, Zolitūdes traģēdijas lietā ir 236 cietušie ar kopējo pieteikto kompensācijas apmēru 155 miljoni *euro*. Krimināllietā var būt īpaši sarežģīta, piemēram, lietā tiek izmeklēti vairāki noziedzīgi nodarījumi, ir nepieciešams plaši pielietot speciālās zināšanas, t. sk. piesaistīt ekspertus no citām valstīm u.tml.¹⁰ Tā, Zolitūdes traģēdijas lietā, izvirzot priekšplānā statistikas rādītājus, kas redzami Ģenerālprokuratūras mājas lapā, var izveidoties maldīgs priekšstats, ka trīs prokurori, iesaistīti Zolitūdes traģēdijas lietā, strādā nepietiekami, jo diez vai var izpildīt statistikas formālus kritērijus sakarā ar nepieciešamību ievērojamu darba laika daļu uzturēt apsūdzību minētajā lietā. Acīmredzot minētie prokurori ir atbrīvoti no dažu citu pienākumu izpildes, bet vai tas risina statistikas objektivitātes problēmu. Piezīmējams, ka šis piemērs minēts tikai, lai atspoguļotu statistikas analīzes metodes piemērošanas iespējamās nepilnības Ģenerālprokuratūrā, nevis lai pretendētu uz galīgo patiesību prokuratūras darba organizācijas jautājumos.

➤ **Kriminālās tiesvedības prakses apkopojuma un analīzes metode.**

Tiesas, prokuratūras, izmeklēšanas iestāžu prakses apkopojumi un analīze, it īpaši tiesu prakses apkopojums un analīze, kā darba kvalitātes novērtēšanas metode aktīvi tiek izmantota praksē. Tā, Augstākās tiesas mājaslapā sadaļā „Tiesu prakses apkopojumi” atrodami tiesu prakses apkopojumi dažādu kategoriju krimināllietās¹¹. Nav publisku ziņu par to, vai citās krimināltiesvedību veicošajās iestādēs tiek izmantotas prakses atziņas un apkopojumi darba kvalitātes celšanā. Piemēram, Ģenerālprokuratūras mājaslapā nav atrodama informācija par apkopoto praksi, arī izmeklēšanas iestāžu mājas lapās trūkst šādas informācijas. Iespējams, minētais ir saistīts ar vienu no pirmstiesas procesa vispārīgiem noteikumiem – aizliegumu izpaust pirmstiesas kriminālprocesā iegūtas ziņas, saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 396. pantu, vai, iespējams, ar nepietiekamu uzmanību šim jautājumam, vai arī, iespējams, tas ir saistīts ar šāda resursa iespējamās efektivitātes nenovērtēšanu prokuratūras kriminālprocesuālās

darbības un tās kvalitātes celšanā. Ģenerālprokuratūras mājaslapas sadaļā “Aktualitātes” ir daži ieraksti saistībā ar kvalitātes celšanas jautājumiem. Piemēram, tajā ir ziņas par Rīgas tiesas apgabala prokuratūras rajonu, priekšpilsētu un pilsētu virsprokuroru sanāksmēm, kurās plānots apspriest un izvērtēt darba rezultātus, Ģenerālprokuratūras veiktos analītiskos apkopojumus, akcentējot virsprokuroru lomu prokuroru darbības kontrolē¹². Informācija lapas sadaļā „Prokurori papildinājuši zināšanas un vairojuši profesionālās iemaņas un prasmes dažādās amata pienākumu veikšanai nepieciešamās jomās”¹³ atspoguļo prokuratūras rūpes par darba kvalitātes pilnveidi, radot prokuroriem iespēju piedalīties semināros, vasarasursos, konferencēs.

Šajā sakarā kā jauninājums jāuztver Ģenerālprokuratūras mājas lapā ievietotā sadaļa – *Nolēmumi par mani prokuratūrā*¹⁴, kas neapšaubāmi atvieglo prokuratūras palīgpersonāla darbu, bet tomēr tieši nerisina kvalitātes jautājumus, taču nodrošina informācijas pieejamību fiziskajām un juridiskajām personām.

➤ **Ekspertu novērtējuma metode.** Ekspertu novērtējuma metode iepriekš netika plaši piemērota praksē. Spilgts piemērs šādas metodes pielietošanai ir 2017. gadā oktobrī publicētais Valsts kontroles atzinums par izmeklēšanas kvalitāti, balstoties uz ekspertu novērtējumu. Konkrēti, prof. Ā. Meikališa un prof. K. Strada-Rozenberga „Konsultantu-ekspertu viedokli par pirmstiesas izmeklēšanas efektivitātes novērtēšanu Valsts policijā” piedāvā vairākus kvalitātes novērtēšanas kritērijus, kas būtu jāievēro Valsts kontrolei, veicot revīziju¹⁵. Autoru ieskatā kritēriji var būt šādi: izmeklētājs un tā statusa piešķiršana, izmeklētāju darbības kontrole un uzraudzība, izmeklēto kriminālprocesu tālākā virzība, atsevišķi problemātiski izmeklēšanas kvalitāti raksturojoši apstākļi, proti, kriminālprocesuālo aizturēšanu veikšanas pamatotība un tiesiskums, aizstāvības atsevišķā procesuālā darbībā un valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nodrošināšana, operatīvās darbības pasākumu veikšana kriminālprocesa norises laikā pierādījumu ieguves nolūkā, mantisko jautājumu nodrošinājuma efektivitāte un savlaicīgums. Minētie kritēriji izriet no Kriminālprocesa likuma normu piemērošanas un tos var raksturot kā kriminālprocesuālās dabas (speciālos) kritērijus. Tomēr šādu kritēriju izvēle ir atkarīga no noteiktā laikposmā problēmsituāciju un problēmjautājumu pastāvēšanas, sakarā ar to šādi kritēriji var mainīties pietiekami bieži.

➤ **Valsts kontroles atzinumu un revīziju metode.** Piemēram, 2017. gada oktobrī Valsts kontroles veiktajā revīzijā „Vai pirmstiesas izmeklēšana Valsts policijā ir efektīva?”¹⁶, tika iegūtas ziņas, kuras nebūtu iespējams iegūt, izmantojot kādu citu kvalitātes novērtējuma kritēriju. Tomēr attiecībā uz krimināltiesvedības kvalitāti visaptverošu un 100% ticamu secinājumu izdarīšana, izmantojot tikai šīs Valsts kontroles ziņas, ir vērtējama kritiski un būtu apšaubāma, jo kvalitatīvs analītisks apkopojošs darbs šajā jomā līdz šim nav veikts. Tā, Valsts kontroles revīzijas ziņojumā pausts viedoklis, ka „...[...].Kriminālprocesa likumā noteiktās uzraugoša prokurora un izmeklētāja tiesā priekšnieka funkcijas attiecībā uz kriminālprocesa izmeklēšanas uzraudzību un kontroli daļēji pārklājas, kas noved pie atšķirīgas abu iepriekš minēto subjektu izpratnes par savu lomu un veicamā darba apjomu. Tā rezultātā kriminālprocesa kvalitatīva un efektīva izmeklēšana galvenokārt ir atkarīga no izmeklētāja kvalifikācijas un spējas pieņemt pareizus lēmumus attiecībā uz nepieciešamo pasākumu veikšanu iespējamās vainīgās personas noskaidrošanai, kriminālprocesa virzību, pierādījumu pietiekamību noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas vainas pierādīšanai [...]”¹⁷. Tomēr detalizēta argumentācija minētajam apgalvojumam nav sniegta.

➤ **Iekšējās darbības kvalitātes novērtējuma metode, proti,** ikgadējie izmeklēšanas iestāžu (Valsts policijas u. c.), prokuratūras, tiesas darba pārskati, atskaites; tiesnešu, prokuroru, izmeklētāju kvalifikācijas novērtēšana. Domājams, ka tieši šādas metodes objektīvā pielietošanā saskatāms vislielākais potenciāls, kas šobrīd praksē netiek pilnībā izmantots.

➤ Papildinot iepriekš minēto klasifikāciju, var nodalīt kvalitātes novērtējumu **atkarībā no novērtēšanas metodes izcelsmes avota**, t. i., *ārējās metodes* un *iekšējās metodes* (iekšējās kvalitātes kontroles sistēmas). Pie ārējām metodēm var pieskaitīt statistikas datus (Iekšlietu ministrijas Informācijas centra statistikas dati, Tiesu administrācijas statistikas dati¹⁸, Juridiskās palīdzības administrācijas apkopoti statistikas dati par valsts nodrošināto juridisko palīdzību krimināllietās¹⁹), ekspertu viedokļus, Valsts kontroles ziņojumus, revīzijas.

Savukārt pie iekšējām metodēm var pieskaitīt krimināltiesvedības iestāžu apkopotos statistikas datus. Statistikas datu ieguve un apkopošana notiek izmeklēšanas iestādēs (Valsts policija, Valsts robežsardze, Ieslodzījuma vietu pārval-

de, Finanšu policija un muitas iestādes un citas KPL 386. pantā minētās izmeklēšanas iestādes)²⁰, prokuratūras iestādēs²¹ un tiesu iestādēs. Pie iekšējām metodēm jāpieskaita krimināltiesvedību veicošu amatpersonu profesionālās darbības novērtēšana.

➤ **Atbilstoši noziedzīga nodarījuma kriminālprocesuālas darbības sistēmiskās izpētes pieejai (sistēmiskā pieeja)**, var nodalīt šādus kritērijus:

likumu kvalitāte, t. i., Kriminālprocesa likuma, Krimināllikuma, citu ar Kriminālprocesa likuma piemērošanu saistītu likumu, kā arī likumpamatu normatīvu aktu (Ministru kabineta noteikumi) kvalitāte. Piemēram, prof. Ā. Meikališa un prof. K. Strada-Rozenberga „Konsultantu-ekspertu viedoklī par pirmstiesas izmeklēšanas efektivitātes novērtēšanu Valsts policijā”²² norāda uz problēmu saistībā ar Kriminālprocesa likuma biežu un apjomīgu grozīšanu, nekvalitatīvu, proti, iekšēji un savstarpēji nesaskaņotu, nepilnīgu, pretrunīgu, iepriekš nepietiekami analizētu normatīvo aktu pieņemšanas problēmu, kā arī problēmu saistībā ar nesamērīgi īsu grozījumu spēkā stāšanās termiņu²³. Praksē likuma kvalitātes jautājums atspoguļojas Kriminālprocesa likuma normu interpretācijā, piemērošanā. Piekrītot tam, ka neviens likums nav ideāls, tomēr likumdevējam būtu nekavējoties jānovērš neskaidrības likumā. Piemēram, jau ilgstoši praksē tiek dažādi interpretēti KPL 281. panta ceturtajā daļā noteiktais termiņš. Ir gadījumi, kad izmeklēšanas tiesnesis uzskata, ka uz viņu šis termiņš neattiecas, proti, kategorisks apgalvojums, ka termiņa par apcietinājuma turpmākās piemērošanas nepieciešamības izvērtēšanu attiecībā uz izmeklēšanas tiesnesi likumā neesot. Nav pieļaujama šāda situācija attiecībā uz procesā iesaistītu personu, kuras galvenais uzdevums ir kontrolēt cilvēktiesību ierobežošanas tiesiskumu pirmstiesas procesā. Būtībā, ja izdarītu minimālas redakcionālas izmaiņas minētajā normā, šādas neskaidrības nerastos.

Diskutējams ir jautājums, vai šajā grupā būtu ieskaitāmi iestāžu iekšējie dokumenti.

Krievijas prof. O. Bajevs nosacīti iedala kvalitātes kritēriju atkarībā no kriminālprocesuālās izpētes, piedāvā izmantot šādu kriminālprocesuālās izpētes modeli: *Vispārināta kvalitāte* = $\frac{1}{4}$ (*Likuma kvalitāte* + *Kriminālvajāšanas kvalitāte* + *Aizstāvības kvalitāte* + *Iztiesāšanas kvalitāte*)²⁴. Autores ieskatā šajā modelī, ņemot vērā Latvijas kriminālprocesa īpatnības, trūkst daži krimināltiesvedības sistēmas elementi – izmeklēšana pirmstiesas procesā, tās kontrole un uzraudzība.

Autore piedāvā krimināltiesvedības kvalitāti klasificēt arī saskaņā ar **kriminālprocesuālās darbības sistēmisko izpēti (sistēmiskā pieeja)**. Tātad šajā grupā var nodalīt šādus (septiņus) elementus:

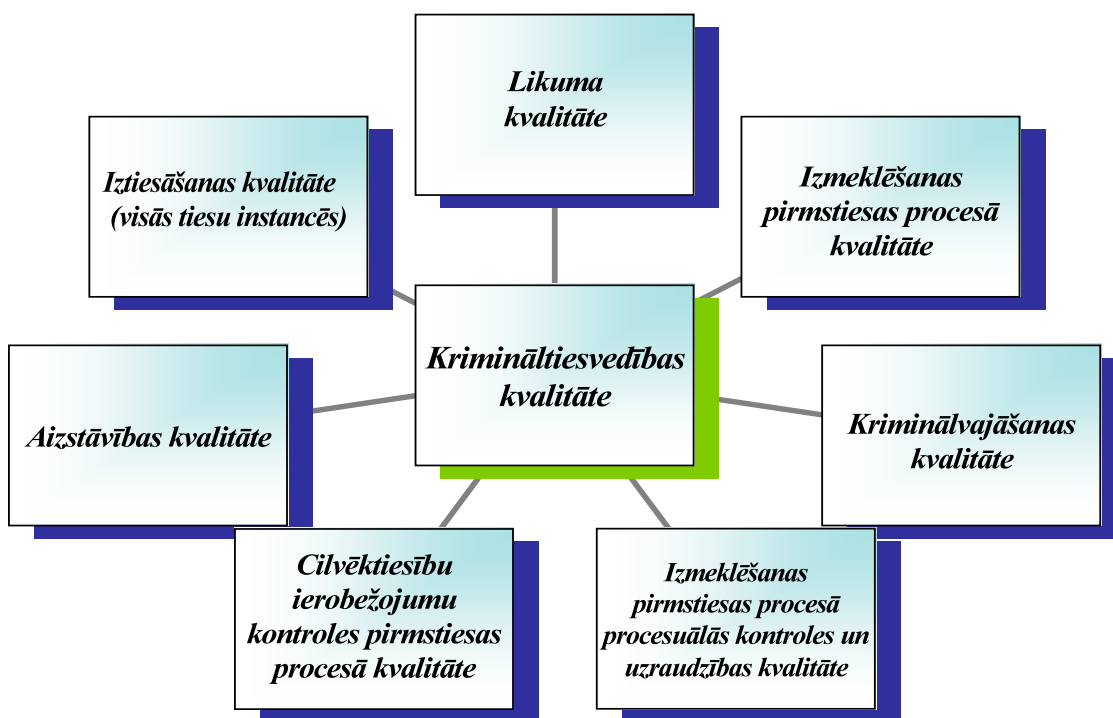
- 1) likuma kvalitāte (*KPL, saistīti likumi, likum-pamatoti normatīvi akti, t.sk. MK noteikumi*);
- 2) izmeklēšanas pirmstiesas procesā kvalitāte;
- 3) cilvēktiesību ierobežojumu pirmstiesas procesā kontroles kvalitāte;
- 4) izmeklēšanas pirmstiesas procesā procesuālās kontroles un uzraudzības (ieskaitot prokurora uzraudzību) kvalitāte;
- 5) kriminālvajāšanas kvalitāte;
- 6) aizstāvības kvalitāte;
- 7) iztiesāšanas kvalitāte. Sakarā ar to noziedzīga nodarījuma kriminālprocesuālās izpētes modelis un attiecīgi sistēmiskā pieeja krimināltiesvedības kvalitātei varētu izskatīties šādi:

*Vispārināta krimināltiesvedības kvalitāte =
likuma kvalitāte + izmeklēšanas pirmstiesas procesā kvalitāte +
cilvēktiesību ierobežojumu pirmstiesas procesā kontroles kvalitāte +
izmeklēšanas pirmstiesas procesā procesuālās kontroles un uzraudzības kvalitāte +
kriminālvajāšanas kvalitāte + aizstāvības kvalitāte + iztiesāšanas kvalitāte.*

Shematiski minētais jautājums izskatās šādi (sk. 1. attēlu).

1. attēls

Krimināltiesvedības kvalitātes kriminālprocesuālās darbības sistēmiskā izpēte

➤ **Atkarībā no krimināltiesvedības struktūras elementiem** kvalitātes kritērijus var iedalīt šādi:

- izmeklēšanas kvalitātes novērtēšana (*darba pārskati, periodiskās atskaites, prakšu apkopojumi, izmeklētāju profesionālās darbības vērtēšana*);
- kriminālvajāšanas kvalitātes novērtēšana;
- iztiesāšanas kvalitātes novērtēšana;

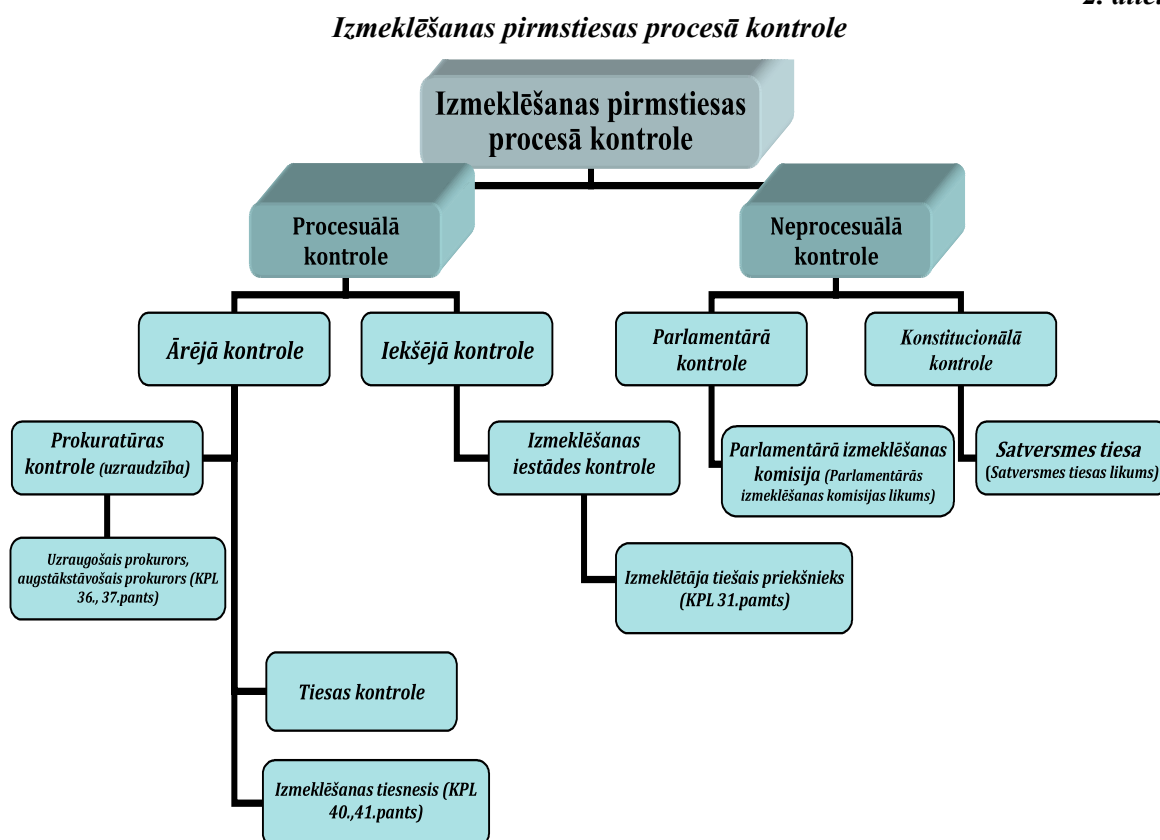
- izmeklēšanas kontroles un uzraudzības kvalitātes novērtēšana. Arī šeit var nodalīt procesuālo ārējo un iekšējo kontroli. Ārējai kontrolei atbilst šādi kontroles paveidi: tiesas kontrole (*izmeklēšanas tiesnešu darbs*), prokuratūras uzraudzība (*uzraugošu prokuroru darbs*); neprocesuālā parlamentārā kontrole, kurā izpaužas arī sabiedrības informēšana un piedalīšanās krimināltiesvedības sistēmas kvalitātes kontrolē

(Parlamentārās izmeklēšanas komisijas darbs, balstīts uz Parlamentārās izmeklēšanas likumu), kā arī konstitucionālā kontrole (Satversmes tiesas darbs, balstīts uz Satversmes tiesas likumu). Savukārt iekšējai kontrolei atbilst izmeklētāju tiešo priekšnieku darbs, izmeklēšanas iestāžu vadītāju darbs izmeklēšanas darba veikšanas un efektīvas kontroles sistēmas nodrošināšana.

Par efektīvu krimināltiesvedības kvalitātes kontroles instrumentu, varētu uzskatīt Krimi-

nālprocesa likumā ietvertās procesuālās kontroles iespējas. Diemžēl praksē šis resurss dažādu objektīvu un subjektīvu apstākļu dēļ netiek pienācīgi novērtēts un izmantots. Atbilstoši izmeklēšanas pirmstiesas procesā procesuālās kontroles mehānismam autore shematiski atspoguļo gan iekšējās, gan ārējās kontroles (prokurora uzraudzība, tiesas kontrole, izmeklēšanas iestādes kontrole) iespējas (sk. 2. attēlu).

2. attēls

Detalizētāk izmeklēšanas pirmstiesas procesā procesuālās kontroles jautājums atspoguļots autora disertācijā, kā arī 2010. gadā žurnālā „Jurista Vārds” publicētajā rakstā „Prokurora uzraudzība pār izmeklēšanu pirmstiesas procesā” un rakstā „Krimināltiesvedības sistēma un tās kvalitāte (ievads)”²⁵. Protams, krimināltiesvedības sistēmā tiek nodalītas arī apakšsistēmas, sakarā ar to arī kvalitātes kritēriji varētu būt sargrupēti attiecīgu apakšsistēmu ietvaros. Ņemot vērā, ka minētais jautājums nav šī raksta mērķis, tas šeit netiks aplūkots. Tomēr zemāk tiks aplūkotas dažas būtiskākās problēmas sakarā ar kvalitātes kritēriju praktisku piemērošanu, katrs no aplūkotajiem jautājumiem var būt atsevišķa pētījuma objekts.

Izmeklētāju, prokuroru un tiesnešu motivācija

Vēl varētu atzīmēt, ka izmeklēšanas pirmstiesas procesā kvalitāti ietekmēja līdz 2017. gada 1. janvārim Valsts policijas izmeklēšanas praksē (iespējams, arī citu izmeklēšanas iestāžu praksē) eksistējošā piemaksu sistēma par smagu un sevišķi smagu noziegumu atklāšanu. Šobrīd piemaksu noteikšanas kārtību regulē 2016. gada 13. decembra Ministru kabineta noteikumi Nr. 806 „Noteikumi par Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm mēnešalgu un speciālajām piemaksām”²⁶.

Līdz 2017. gada 1. janvārim speciālās piemaksas, to apmēru, piešķiršanas un izmaksas

kārtību noteica 2010. gada 21. jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr.568 „Noteikumi par Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm mēnešalgu un speciālajām piemaksām”. Minēto noteikumu 4. pielikums „Piemaksas par dienestu, kas saistīts ar īpašu risku, un par nosacījumiem, kas saistīti ar dienesta specifiku” 2. punkts paredzēja piemaksu līdz 285 eiro par tiešu smagu noziegumu apkarošanu, ka arī apkarošanas vadību, ka arī minētā pielikuma 7. punkts paredzēja speciālās piemaksas līdz 143 eiro amatpersonām, kuras veic izmeklēšanu pirmstiesas procesā. Šāds regulējums motivēja darbam, bet tomēr jāatzīst, ka šāds risinājums bija īstermiņa un tuvredzīgs, pat veicināja formālu pienākumu pildīšanu. Minēto MK noteikumu darbības negatīvas sekas vēl manāmas krimināllietās, kas atrodas iztiesāšanā, kurās veikta izmeklēšana līdz 2017. gada 1. janvārim. Raksta autore neizslēdz iespēju, ka izmeklētāju piemaksu varētu noteikt atkarībā no galīga nolēmuma lietā, paredzot izmeklētājam iespēju saņemt šādu piemaksu lietā, kurā stājies spēkā notiesājošs spriedums ar papildsodu – mantas konfiskācija, iekļaujot noteiktu konstantu piemaksu atkarībā no noziedzīga nodarījuma klasifikācijas, t. i., vai notiesājošs spriedums stājies spēkā par kriminālpārkāpumu, mazāk smagu noziegumu, par smagu vai sevišķi smagu noziegumu. Tomēr šāda jauninājuma ieviešanai būtu jāveic vairāku normatīvo aktu revīzija un kompleksa pieeja.

Izmeklētāja tiešā priekšnieka un uzraugošā prokurora pilnvaru sadalījums kā izmeklēšanas kvalitāti bremsējošs faktors

Izmeklētāja tiešā priekšnieka un uzraugošā prokurora pienākumi un tiesības (pilnvaras) ir skaidri definētas Kriminālprocesa likuma attiecīgi 31. un 37. pantā. Tomēr šajā jautājumā saskatāma likuma kvalitātes problēma. Tā, Kriminālprocesa likuma 31. panta pirmās daļas 4. punkts paredz izmeklētāja tiešā priekšnieka tiesības *dot norādījumus par izmeklēšanas virzienu un izmeklēšanas darbību veikšanu, ja procesa virzītājs nenodrošina mērķtiecīgu izmeklēšanu un pieļauj neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē vai vilcināšanos*. Minētā likuma norma daļēji pārklājās ar Kriminālprocesa likuma 37. panta otrās daļas 1. punkta uzraugošā prokurora pienākumu (nevis tiesībām) *dot norādījumus par procesa veida izvēli, izmeklēšanas virzienu un izmeklēšanas darbību veikšanu, ja procesa virzītājs nenodrošina mērķtiecīgu izmeklēšanu*

un pieļauj neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē vai vilcināšanos. Acīmredzot praktiskas piemērošanas problēma slēpjas likuma nepilnībā, jo vieš neskaidrību tiesību piemērotājam, proti, uzraugošajam prokuroram un izmeklētāja tiešajam priekšniekam. Pieļauju, ka šādas problēmas rodas tajās administratīvajās teritorijās, kur prokurori ir īpaši noslogoti, jo, nespējot tikt galā ar pienākumiem un nenodrošinot atbilstošu uzraudzību pār izmeklēšanu, šajā procesā var iejaukties izmeklētāju tiešie vadītāji, kas pārstāv konkrētu izmeklēšanas iestādi (kas turklāt ir izpildvaras iestāde) – izmeklētāju tiešie priekšnieki. Uzraugošajiem prokuroriem neapšaubāmi jāapzinās problēmas nopietnība, jo iniciatīvas pārtveršanai izmeklēšanas virziena noteikšanā, kas varētu nākt no izmeklētāju tiešo priekšnieku puses, var būt ārkārtīgi negatīvas tendences un sekas, konkrēti: a) iespējama kriminālprocesā iesaistīto personu vēlme izmantot koruptīvos sakarus izmeklēšanā, proti, kriminālprocesā iesaistītās puses var mēģināt sasniegt prettiesiskus mērķus, lai ievirzītu kriminālprocesu tiem vajadzīgajā virzienā, kā rezultāta tiesvedībā pastāv prettiesiska iznākuma draudi, piemēram, nepamatots lēmums izbeigt kriminālprocesu; b) prettiesisks lēmums piemērot piespiedu līdzekļus, t.sk. drošības līdzekļus aizdomās turētajam, lai panāktu aizdomās turētā tiesiskā stāvokļa pasliktināšanos un viņa ietekmēšanu, izmantojot kriminālprocesuālos līdzekļus; c) izmeklēšanas materiālu uzrādīšana kriminālprocesā iesaistītajai personai, kam sekotu informācijas noplūde kriminālprocesā; d) rupji profesionālās ētikas un likuma prasību par konfidencialitāti pārkāpumi, proti, noziedzīga nodarījuma apstākļu apspriešana ar citiem neiesaistītiem konkrētajā izmeklēšanā policijas (citas konkrētas izmeklēšanas iestādes) darbiniekiem, kuriem nav pilnvaru darboties konkrētajā kriminālprocesā, jo vārdi nav ierakstīti kriminālprocesa reģistrā; e) procesa dalībnieka tiesību neievērošana un pat ignorēšana, nereaģējot uz procesa dalībnieku – cietušo, aizdomās turēto pieteikumiem, tos nepamatoti noraidot u. tml.); g) statistikas rādītāju mākslīga palielināšana (mākslīgi palielinot uzsāktu un izmeklējamo kriminālprocesu skaitu); f) ieteikumi un pat rīkojumi izmeklētājam no izmeklētāja tiešā priekšnieka vai no augstākstāvoša priekšnieka nepiemērot vienkāršotas kriminālprocesa formas, pat ja šāda iespēja konkrētajā gadījumā pastāv, piemēram, kriminālprocesa izbeigšana, atbrīvojot personu no kriminālatbildības sakarā

ar izlīgumu ar cietušo vai sakarā ar to, ka ar noziedzīgu nodarījumu nav radīts tāds kaitējums, lai piespriestu kriminālsodu u. tml.; h) nepareizas prakses veidošana attiecībā uz procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanu, piemēram, formāli piemērojot likumu, veicot aizturēšanu pēc viena – diviem gadiem pēc noziedzīga nodarījuma notikuma līdz Kriminālprocesa likuma 268. panta pirmajā daļā paredzētajam maksimālajam aizturēšanas termiņam, t.i., līdz 48 stundām, vienlaikus neveicot nekādas procesuālās darbības ar aizturēto; savstarpēji izslēdzošu drošības līdzekļu piemērošana, pārkāpjot Kriminālprocesa likuma 243. panta ceturtajā daļā noteikto, piemēram, vienlaikus piemērojot divus drošības līdzekļus - nodošanu policijas uzraudzībā un uzturēšanos noteiktā vietā u. tml.).

Izpratne par procesa virzītāja pilnvarām un to īstenošanu

Vai krimināltiesvedībā iesaistītās amatpersonas vienmēr strādā pēc godaprāta, piemērojot Kriminālprocesa likuma normas? Piemēram, vai procesa virzītājs – izmeklētājs vienmēr izmanto pilnvaras lemt apvienot kriminālprocesus atbilstoši KPL 390. panta pirmās daļas 1. punktam, tiklīdz radies tiesiskais pamats, piemēram, ja no tirdzniecības objekta vienlaikus divas personas izdara zādzību un šo zādzību izdarīšanas veids ar lielu ticamību norāda uz to savstarpēju saistību? Protams, problēma ir arī apstākļi, ka minētajā tiesību normā likums piešķir pilnvaras, uz ko norāda vārds “*var*”, nevis nosaka obligātu priekšrakstu procesa virzītājam. Šeit ir vēl viena problēma – izpratne par procesa virzītāja pilnvarām un šo pilnvaru nepienācīgu īstenošanu praksē. Ir principiāla atšķirība starp divām situācijām:

1. *situācija*. Cietušais neizmanto tiesības pieņemt kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā.

2. *situācija*. Izmeklētājs neizmanto tiesības (tomēr attiecībā uz izmeklētāja tiesībām būtu jālieto termins pilnvaras) apvienot kriminālprocesus, kaut gan KPL 390. pants satur konkrētajā gadījumā šādu tiesisko pamatu.

Pirmajā gadījumā cietušā tiesību neizmantošana rada sekas vien pašam cietušajam, savukārt otrajā situācijā pienākuma neveikšana ietekmē krimināltiesvedības procesu, tā ilgumu, efektivitāti, sadārdzina tā izmaksas. Kopumā izpratnei par procesa virzītāja pilnvarām, to atšķirībām no fizisko personu, kas piedalās kriminālprocesā, tiesībām, netiek pievērsta pienācīga uzmanība izmeklēšanas iestāžu praksē.

Izmeklētāja statusa noteikšana kā izmeklēšanas kvalitāti ietekmējošs faktors

Pašreiz nav spēkā vienots speciālais likums, kas regulētu un noteiktu izmeklētāja statusu, prasības attiecībā uz izmeklētāja amata kandidātu, izmeklētāja darba garantijas. Problēmu raksturo arī apstākļi, ka dažādās izmeklēšanas iestādēs eksistē atsevišķas prasības attiecībā uz izmeklētāja amatu. Iekšlietu ministrijas ietvaros (Valsts policijā un Valsts robežsardzē) darbojas speciālais likums – „Iekšlietu ministrijas un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likums”²⁷ un reglaments, turpretim citu izmeklēšanas iestāžu darbā ir attiecīgu iestāžu darbību regulējoši likumi, izmeklētājiem netiek piešķirti amatpersonas ar speciālo dienesta pakāpi statusi,

Profesiju klasifikatorā ir iestrādāta profesiju grupa „Iekšlietu inspektori un izmeklētāji”²⁸ (profesijas kods 3555), izdalot atsevišķas profesijas un atsevišķi neizdalot izmeklētāju kā profesiju.

Tiesnešu darba kvalitāti ietekmējoši faktori

Kādas tiesas sēdes pārtraukumā procesa virzītājs – tiesnese dalījās ar citiem procesa dalībniekiem – apsūdzības uzturētāju un aizstāvi savās pārdomās par tiesneša grūto darbu, izsakot apmēram šādu viedokli – „*sēdes, sēdes, sēdes, spriedumi... Un tā visu mūžu*”. Var cilvēcīgi saprast tiesnesi, kurai uz visu mūžu uzlikta nasta – izskatīt krimināllietas un lemt pār citu cilvēku likteņiem. Tomēr vai tas ir pareizi, ka tiesnesis tiek ievēlēts uz visu mūžu? Cik tas ir attaisnojami un vai samērīgi ar sabiedrības interesēm un tiesībām uz kriminālās tiesvedības kvalitāti un spriedumiem atbilstoši mūsdienu realitātei? Citās Eiropas Savienības dalībvalstīs, piemēram, Šveicē, tiesnešus ievēlē uz noteikto termiņu.

Faktiski sabiedrība deleģē no sava vidus pārstāvjus (viscienījamākos juristus) noteiktā laika posmā (varētu būt 10 gadus) un uztic viņiem pildīt ārkārtīgi atbildīgu pienākumu – izspriest vai cilvēks ir atzīstams par vainīgu noziedzīgā nodarījumā vai ir attaisnojams, izspriest kāds sods viņam pienākas, t.sk. arī vienpersoniski pirmajā instancē lemt pat par mūža ieslodzījuma piemērošanu cilvēkam, kurš izdarīja sevišķi smagu noziegumu. Šķiet, tā ir ārkārtīgi smaga atbildība gan pret konkrēto apsūdzēto cilvēku, gan pret nozieguma upuri, gan pret tiem cilvēkiem, kurus netieši skar noziedzīgs nodarījums un/vai tā sekas, visbeidzot, tā ir atbildība pret visu sa-

biedrību. Autore uzskata, ka viens no tiesnešu darba kvalitāti bremzējošiem faktoriem ir likumā „Par tiesu varu” iestrādāta norma par tiesnešu ievēlēšanu tiesneša amatā uz visu mūžu. Interesanti būtu noskaidrot, vai pastāv statistika par to, vai vienā vietā ilgstoši strādājošie tiesneši tiek rotēti (komandēti) darbam citā tiesā (citā rajonā, apgabalā)?

Autore uzskata, ka problēmas pastāv arī izmeklēšanas tiesnešu darba kvalitātes novērtējumā. Šobrīd netiek apkopota informācija, lai novērstu formālu lēmumu pieņemšanu. Piemēram, nenotiek apcietinājuma kā drošības līdzekļa piemērošanas datu salīdzinājums ar tālāko šīs krimināllietas tiesisko perspektīvu un notiesājošu spriedumu, netiek veidota vienveidīga prakse apcietinājumu turpmākās piemērošanas pārskatīšanas termiņa ievērošanai, KPL 281. panta ceturtajā daļā noteikts divu mēnešu termiņš, kas diemžēl tiek dažādi interpretēts izmeklēšanas tiesnešu praksē. Raksta autore saskārās ar gadījumu, kad kādā krimināllietā vairākas reizes pārsniegts divu mēnešu termiņš apcietinājuma izvērtēšanai, ja būtu ievērots KPL 281. panta ceturtajā daļā noteiktais termiņš, persona trīsdesmit piecas dienas varēja neatrasties apcietinājumā.

Interesanta aktualitāte saistībā ar krimināltiesvedības jautājumu analīzi izskanēja 2017. gada 3. novembrī Latvijas tiesnešu konferencē, kur Tieslietu padomes sekretariāta padomniece Dace Šulmane prezentēja referātu „*Tiesnešu neatkarība Eiropas Tieslietu padomju asociācijas pētījumos*”²⁹. Saskaņā ar referātā teikto 2017. gadā Parīzes Ģenerālajā Asamblejā Eiropas Tieslietu padomju asociācija (*angl. – ENCJ*) prezentēja jaunāko pētījumu „*Tiesnešu neatkarība, atbildīgums un kvalitāte – novērtēšanas indikatori*”. Minētajā pētījumā uzsvērts, ka tiesu varas neatkarība, atbildīgums un darba kvalitāte ir savstarpēji saistīti koncepti. Dažkārt starp neatkarību un darba kvalitāti var pastāvēt spriedze. Piemēram, sistēmā strādā tiesneši, kas neatbalsta vienotas tiesu prakses veidošanas nepieciešamību. Līdzīga spriedze var veidoties starp atbildīgumu un kvalitāti. Piemēram, ja lietu sadale notiek vienlīdzīgi, tomēr netiek ievērota lietu sadales specializācija. ENCJ pētījumā uzsvērts, ka pārsvarā visi trīs koncepti (neatkarība, atbildīgums un kvalitāte) darbojas savstarpēji papildinoši, lai stiprinātu tiesu varu, tomēr starp tiem katrā sistēmā ir jāatrod pareizais balanss³⁰. Tādējādi, kvalitāte, saskaņā ar ENCJ pētījumu un referāta autores D. Šulmanes viedokli, ir nesaraucjami saistīta ar tiesnešu neatkarību un atbildīgumu.

Secinājumi

1. Krimināltiesvedības sistēmas kvalitāti no kriminālprocesuālās darbības sistēmiskās izpētes viedokļa veido pieci elementi: 1) likuma (*KPL, citi saistītie likumi, likumpamatotie normatīvie akti, t. sk. MK noteikumi*) kvalitāte; 2) izmeklēšanas pirmstiesas procesā kvalitāte; 3) kriminālvajāšanas kvalitāte; 4) cilvēktiesību ierobežojumu kontroles pirmstiesas procesā kvalitāte; 5) aizstāvības kvalitāte; 6) iztiesāšanas kvalitāte.
2. Pirmstiesas krimināltiesvedības praksē (*Prokuratūras un izmeklēšanas iestāžu, it īpaši Valsts policijas, praksē*) līdz šim nepietiekami izmantota pirmstiesas procesu veicošo iestāžu prakses apkopojumu un analīzes metode, kas negatīvi ietekmē visas krimināltiesvedības sistēmas kvalitāti.
3. Statistikas analīzes kritēriji krimināltiesvedības efektivitātes un kvalitātes noteikšanā pamatā joprojām balstās uz kvantitatīvu pieeju, tie ir novecojuši, sakarā ar to rezultāti neatspoguļo objektīvu situāciju jautājumā par konkrētu amatpersonu darba kvalitāti un efektivitāti. Būtu nepieciešama šo kritēriju pārskatīšana un revīzija, balstoties uz sistēmisku pieeju, ievērojot ne tikai formāli lietu skaitu, kas atrodas lietvedībā, bet to sarežģītību, apjomu, iesaistīto personu skaitu, procesa dalībnieku procesuālo uzvedību, kā arī korelācijas starp uzsāktu kriminālprocesu, pielietoto procesuālo piespiedu līdzekļu (*piespiedu atvešana, aizturēšana, apcietinājums, piespiedu ievietošana ārstniecības iestādē ekspertīzes izdarīšanai*) un gala rezultātu – nolēmumu lietā (*notiesājošs tiesas spriedums*) konkrētajos gadījumos. Attiecībā uz iztiesāšanā izskatāmajām lietām var būt izvirzīti kvalitātes kritēriji – notikušo tiesas sēžu skaits, tiesas sēžu atlikšanas iemesli, tiesas sēžu intensitāte un tiesas sēdē pavadītais laiks; tiesnešu darba laiks, tiesas zālē apelācijas un kasācijas instancē kā tiesas sastāvā; piemēroto piespiedu līdzekļu (*apcietinājums, piespiedu atvešana*) korelācija ar gala rezultātu lietā – notiesājošu tiesas spriedumu.
4. Izmeklētāju, prokuroru, tiesnešu profesionālās darbības vērtēšanā būtu jāiekļauj Kriminālprocesa likuma normu piemērošanas kritērijs, piemēram, pamatotu sūdzību par izmeklētāja, prokurora, tiesneša darbu skaits un izskatīšanas rezultāts; noraidījumu pieteikšanas motīvi tiesnesim tiesas sēdēs.
5. Pašreiz nav vienota normatīvā akta, kas regu-

lētu izmeklētāja tiesisko statusu, izmeklētāja amata kandidātam izvirzāmās prasības, izmeklētāja darbības garantijas un izmeklētāja atbildību. Tomēr šāda likuma izstrāde un ieviešana ir nepieciešama līdzīgi kā prokurora darbību regulē „Prokuratūras likums” un tiesnešu darbību regulē likums „Par tiesu varu”. Izmeklētāja statusa noteikšanai par pamatu būtu jāņem Profesiju klasifikatorā iestrādātas profesijas (kods 3355 „Iekšlietu inspektori un izmeklētāji), kā arī būtu nepieciešams attiecīgo profesiju grupu paplašināt, revidējot Ministru kabineta 23.05.2017. noteikumos Nr.264 „Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un klasifikācijas pamatprasībām” ietilpstošās izmeklētāju specializācijas jomas.

6. Būtu jāpārskata izmeklētāju, prokuroru un tiesnešu piemaksu sistēma, nosakot, ka iestādes (*izmeklēšanas iestādes, prokuratūras, tiesas*) amatpersonas, kuras bija procesa virzītāju, procesa uzdevumu izpildītāju, izmeklēšanas grupas dalībnieku statusā, piemaksas varētu saņemt gadījumā, ja stājies spēkā notiesājošs spriedums ar papildsoļu – mantas konfiskācija, kā arī atkarībā no noziedzīgā nodarījuma klasifikācijas (*kriminālpārskatums, mazāk smags noziegums, smags vai sevišķi smags noziegums*). Lai īstenotu šo ierosinājumu, būtu jākontrolē vai spriedums stājies spēkā. Ierosinājuma īstenošanai būtu nepieciešama vairāku normatīvo aktu revīzija.

Atsauces

- ¹ Rakstā termins „krimināltiesvedība” tiek saprasts plaši, kā kriminālprocesa norise, t.i., izmeklēšanas, kriminālvajāšanas un iztiesāšanas norise visās tiesu instancēs.
- ² Баев О.Я. Уголовно-процессуальное исследование преступлений: система и её качество. – Москва: Юрлитинформ, 2007. С. 4. ISBN 978-5-92295-262-7.
- ³ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Konsultantu-ekspertu viedoklis par pirmstiesas izmeklēšanas efektivitātes novērtēšanu Valsts policijā. // http://www.lrvk.gov.lv/revizija/vai_pirmstiesas-izmeklesana-valsts-policija-ir-efektiva/ – apskatīts 19.11.2017.
- ⁴ Prokuratūras ikgadējs darbības pārskats. <http://lrp.gov.lv/public/30231.html> – apskatīts 01.12.2014.; Statistika. <http://lrp.gov.lv/lv/noderigi/statistika> – apskatīts 01.12.2017.
- ⁵ Tiesu administrācijas statistika. http://www.ta.gov.lv/lv/statistikas_dati_5 – apskatīts 01.12.2014.
- ⁶ Valsts policijas statistika, sadaļa „Noziedzība. Dažādas publikācijas” // <http://www.vp.gov.lv/?id=305&said=305> – apskatīts 01.12.2017.
- ⁷ Juridiskās palīdzības administrācijas statistika <http://jpa.gov.lv/publikacijas-un-statistika> – apskatīts 01.12.2014.; <http://jpa.gov.lv/pub/?id=64> – apskatīts 01.12.2017.
- ⁸ Valsts policijas 2017. gada 31. marta pavēle Nr. 1558. Valsts policijas darba plāns 2017. gadam. // www.vp.gov.lv/doc_upl/darba_plans_2017.docx – apskatīts 03.12.2017.
- ⁹ Katrā krimināllietas sējumā var būt dokumenti līdz 250 lpp., tomēr praksē konstatēti gadījumi, kad dokumentu lpp. skaits vienā sējumā svārstās ir no 225 līdz 275 lpp.
- ¹⁰ Prokuratūras 2016. gada darba rezultātu pārskats. <http://lrp.gov.lv/> – apskatīts 01.12.2017.
- ¹¹ Sk., piemēram, 2014. gada Tiesu prakse krimināllietās par cilvēku tirdzniecību. <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>.
- ¹² Notiks Rīgas tiesas apgabala prokuratūras rajonu, priekšpilsētu un pilsētu virsprokuroru sanāksme, 03.09.2011. <http://lrp.gov.lv/public/30234.html> – apskatīts 01.12.2014.
- ¹³ Prokurori papildinājuši zināšanas un vairojuši profesionālās iemaņas un prasmes dažādās amata pienākumu veikšanai nepieciešamās jomās <http://lrp.gov.lv/lv/jaunumi/2017/aktualitates/prokurori-papildinajusi-zinasanas-un-vairojusi-profesionalas-iemas-un-prasmes-dazadas-amata-pienakumu-veiksanai-nepieciešamas-jomas-1550> – apskatīts 01.12.2017.
- ¹⁴ Sadaļa „Nolēmumi par mani prokuratūrā”. // <http://lrp.gov.lv/lv/nolemumi-par-mani-prokuratura> – apskatīts 01.12.2017.
- ¹⁵ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Konsultantu-ekspertu viedoklis par pirmstiesas izmeklēšanas efektivitātes novērtēšanu Valsts policijā. // <http://www.lrvk.gov.lv/revizija/>

vai-pirmstiesas-izmeklesana-valsts-policija-ir-efektiva/ – apskatīts 19.11.2017.

- ¹⁶ Vai pirmstiesas izmeklēšana Valsts policijā ir efektīva? Valsts kontroles revīzijas atzinums. / <http://www.lrvk.gov.lv/revizija/vai-pirmstiesas-izmeklesana-valsts-policija-ir-efektiva/> – apskatīts 01.12.2017.
- ¹⁷ Vai pirmstiesas izmeklēšana Valsts policijā ir efektīva? Valsts kontroles revīzijas atzinums. Turpat, 16. lpp.
- ¹⁸ Tiesu iestāžu statistika. www.tis.ta.gov.lv, https://www.ta.gov.lv/LV/publikacijas_un_statistika_1509/statistikas_dati_58/tiesu_darba_statistikas_analize_266 – aplūkots 20.11.2017.
- ¹⁹ Juridiskās palīdzības administrācijas statistikas dati par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu kriminālprocesā <http://jpa.gov.lv/pub/?id=64>
- ²⁰ Izmeklēšanas iestādes Latvijā uz 2017. gada 21. novembri: 1) Valsts policija; 2) Drošības policija; 3) Finanšu policija (no 01.01.2018. Valsts ieņēmumu dienesta Iekšējās drošības pārvalde); 4) Militārā policija; 5) Ieslodzījuma vietu pārvalde; 6) Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs; 7) muitas iestādes (no 01.01.2018. Valsts ieņēmumu dienesta nodokļu un muitas policija); 8) Valsts robežsardze; 9) tālbraucienos esošu jūras kuģu kapteiņi; 10) ārvalsts teritorijā esošas Latvijas Nacionālo bruņoto spēku vienības komandieris; 11) Iekšējās drošības birojs (Kriminālprocesa likums, redakcijā ar grozījumiem, kas stājas spēkā līdz 2017. gada 1. augustam, ņemot vērā grozījumus, kas stāties spēkā ar 01.01.2018., <https://likumi.lv/doc.php?id=107820>).
- ²¹ Prokuratūras iestāžu statistika. www.lrp.gov.lv – aplūkots 20.11.2017.
- ²² Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Konsultantu-ekspertu viedoklis par pirmstiesas izmeklēšanas efektivitātes novērtēšanu Valsts policijā // <http://www.lrvk.gov.lv/revizija/vai-pirmstiesas-izmeklesana-valsts-policija-ir-efektiva/> – apskatīts 19.11.2017.
- ²³ Turpat, 14. lpp. – apskatīts 19.11.2017.
- ²⁴ Баев О.Я. Уголовно-процессуальное исследование преступлений: система и её качество. – Москва: Юрлитинформ, 2007. С. 4. ISBN 978-5-92295-262-7.
- ²⁵ Sīkāk par to: Булгакова И. Развитие следствия в досудебном производстве: опыт Латвии. Докторская диссертация. – Вильнюс: Университет им. Миколаса Ромериса, 2009. С. 162.-168. ISBN 978-9955-19-114-8; Bulgakova I. Prokurora uzraudzība pār izmeklēšanu pirmstiesas procesā. // *Jurista Vārds*, 2010. gada 8. jūnijs, Nr.23 (618); Bulgakova I. Kriminālās tiesvedības sistēmas kvalitāte un tās atbilstība Kriminālprocesa likuma mērķim (ievads) / Starptautiskās zinātniskās konferences “Transformācijas process tiesībās, reģionālajā ekonomikā un ekonomiskajā politikā: ekonomiski-politisko un tiesisko attiecību aktuālās problēmas” rakstu krājums. – Rīga: Baltijas Starptautiskā akadēmija, 2015.
- ²⁶ 2016. gada 13. decembra Ministru kabineta noteikumi Nr.806 „Noteikumi par Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm mēnešalgu un speciālajām piemaksām” (spēkā no 01.01.2017.). <https://likumi.lv/ta/id/287422-noteikumi-par-iekšlietu-ministrijas-sistemas-iestazu-un-ieslodzijuma-vietu-parvaldes-amatpersonu-ar-specialajam-dienesta-pakapem> – aplūkots 20.11.2017.
- ²⁷ Iekšlietu ministrijas un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likums (spēkā no 01.10.2006) // <http://www.likumi.lv/doc.php?id=138750>.
- ²⁸ Ministru kabineta 23.05.2017. noteikumi Nr.264 „Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un klasifikācijas pamatprasībām” // <https://likumi.lv/ta/id/291004-noteikumi-par-profesiju-klasifikatoru-profesijai-atbilstosiem-pamatuzdevumiem-un-kvalifikācijas-pamatprasibam> – aplūkots 01.12.2017.
- ²⁹ Šulmane D. Tiesnešu neatkarība Eiropas Tieslietu padomju asociācijas pētījumos. 2017. gada 3. novembra Tiesnešu konferences materiāli. Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens nr.15/2017, novembris. // www.at.gov.lv/jaunumi – aplūkots 19.11.2017.
- ³⁰ Independence Accountability and Quality of the Judiciary Performance Indication. 2017 ENCJ Report 2016-2017, pp.11-12. Pieejams: http://www.encj.eu/images/stories/pdf/workinggroups/independence/encj_report_ia_ga_adopted_ga_13_6.pdf Citēts pēc: Šulmane D. Turpat. – 12. lpp.

Abstract

The theoretical issues of criminal proceeding quality and its criteria, which have not been comprehensively discussed in the juridical literature of Latvia, are analyzed in this article. The purpose of the article is to represent the research on the classification of quality criteria. The objectives of the article are to analyze the quality criteria of the criminal proceeding, its types depending on the origin of the source of the criterion, on the resource used in terms of quality assessment, and also depending on the milestone or stage of the criminal proceeding. The applied research methods: the method of analysis of literature, the comparative legal method, and the method of induction.

Аннотация

В статье анализируются ранее недостаточно исследованные в юридической литературе Латвии теоретические вопросы качества уголовного судопроизводства, а именно – его показателей. Целью статьи является отражение исследования системы уголовного судопроизводства как определённой структуры её элементов, исходя из критериев качества. Задачей статьи является анализ критериев качества уголовного судопроизводства, его видов в зависимости от происхождения источника критерия, используемого ресурса, с точки зрения оценки качества, а также в зависимости от стадии или этапа уголовного судопроизводства. Используются методы исследования: метод анализа литературы, сравнительно-правовой метод и метод индукции.

STRATĒGISKI SVARĪGU ENERGOAPGĀDES OBJEKTU NOZĪMĪBA KRIMINĀLTIESĪBU KONTEKSTĀ

*Mg. iur. Kārlis Piģēns,
Ekonomikas ministrijas
Gāzes tirgus un infrastruktūras nodaļas vadītājs,
Rīgas Stradiņa universitātes doktora studiju programmas
“Juridiskās zinātnes” doktorants, Latvija*

Ievads

Raksta mērķis ir apskatīt stratēģiski svarīgu energoapgādes objektu nozīmību krimināltiesību kontekstā, veicot Krimināllikumā ietvertu tiesību normu un tajās paredzēto sankciju analīzi. Raksta veidošanas procesā tiek izmantota analītiskā, deduktīvā un empīriskā darba metode. Šobrīd Latvijas Republikas Krimināllikumā nav atsevišķi paredzētas sankcijas pret energoapgādei nozīmīgu objektu (stratēģiski svarīgu objektu) tīšu vai netīšu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, kura sekas var būtiski ietekmēt visas Latvijas tautsaimniecības attīstību un radīt ekonomikas sekas pat reģionālā tvērumā. Vēsturiski Latvijā ir bijusi nodalīta izpratne par enerģētikai nozīmīgiem objektiem un Inčukalna pazemes gāzes krātuve nav īpašā veidā preventīvi aizsargāta no krimināltiesību viedokļa, lai gan Krimināllikumā ir iekļautas sankcijas par gāzes vadu tīšu iznīcināšanu un bojāšanu.

Ar Ministru kabineta 2009. gada 9. janvāra rīkojumu Nr.6 (prot. Nr.1 32.§) apstiprinātajā *Kriminālsodu politikas koncepcijā* kā viens no galvenajiem kriminālsodu mērķiem norādīts – atturēt citus cilvēkus no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas (vispārējā prevencija).

Prevencija vairāk ir līdzeklis notikumu gaitas prognozēšanai un reaģēšanai, nevis iespēja vērsties pret personu. Prevencijas būtība ir aizsteigties priekšā notikumiem. Prevencija ir sistēma, kas veidota no tādiem savstarpēji saistītiem instrumentiem, kas dod iespēju novērst likuma pārkāpumu vai iejaukties, pirms šis pārkāpums noticis¹.

Krimināltiesībās valda vispārīga atziņa, ka krimināltiesiskās attiecības rodas līdz ar attiecīgā Krimināllikuma tiesību normas spēkā stāšanās brīdi, un nekavējoties sāk darboties ģenerālā prevencija, kuras mērķis ir panākt, lai ikviena persona atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

Lai novērstu noziedzīgu nodarījumu pret stratēģiski svarīgiem energoapgādes objektiem Latvijas Republikas teritorijā kā viens no instru-

mentiem būtu vispārējās prevencijas nolūkos iestrādāt samērīgus kriminālsodus par noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, kas vērsti tieši pret stratēģiski svarīgiem energoapgādes objektiem, Enerģētikas likuma izpratnē par šādu stratēģiski svarīgu objektu būtu uzskatāma Inčukalna pazemes gāzes krātuve.

Inčukalna pazemes gāzes krātuves stratēģiskā nozīmība

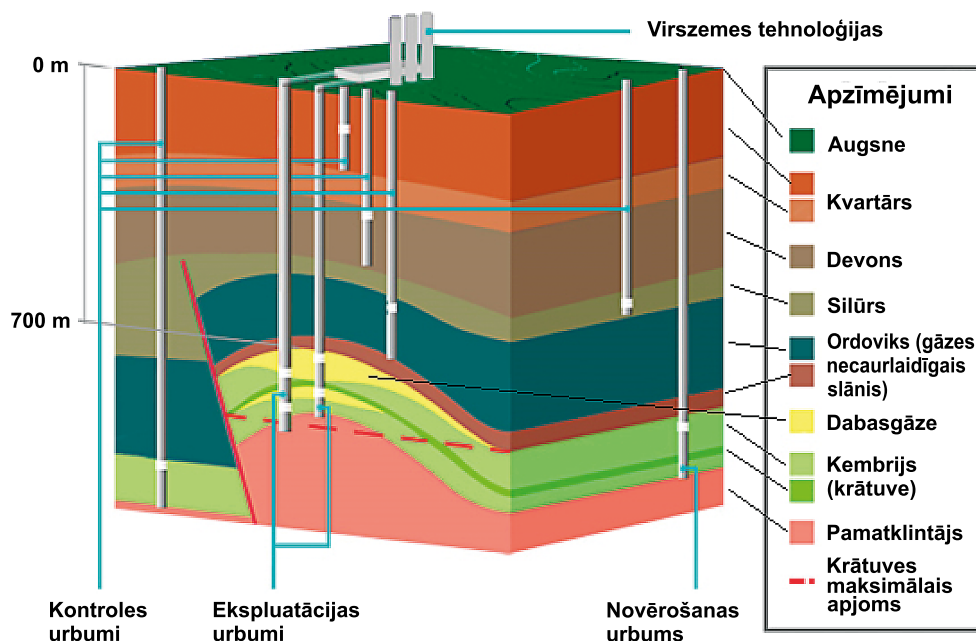
Likums „Par zemes dziļēm” zemes dziļes definē kā zemes garozas daļu, kas atrodas zem augsnes, iekšzemes un jūras ūdeņiem līdz dziļumam, kurā ekonomiski un tehniski ir iespējama tās izmantošana.

Atbilstoši likumā dotajai definīcijai zemes dziļu derīgās īpašības ir iežu fizikālās īpašības (porainība, caurlaidība, blīvums, izolētspēja, termālā enerģija u. c.), kā arī ģeoloģiskās struktūras, kuras var izmantot tautsaimniecībā.

Saskaņā ar likuma „Par zemes dziļēm” 3. pantu zemes dziļes un visi derīgie izraktenī, kas tajās atrodas, pieder zemes īpašniekam. Zemes īpašnieks vai tā attiecīgi pilnvarota persona, ja zemes īpašnieks ir valsts vai pašvaldība, var rīkoties ar zemes dziļēm, ciktāl šis likums un citi normatīvie akti neierobežo viņa tiesības. Ievērojot minēto, ir jāpaskaidro, ka Inčukalna pazemes gāzes krātuves veido tieši šajā reģionā esošo iežu fizikālās īpašības, kas pieļauj gāzes uzglabāšanu zemē.

Murjāņu – Raganas – Inciema apkārtnē pazemē esošais porainā smilšakmens slānis veido savdabīgu „cepuri”, un to no visām pusēm ieskauj blīvi gāzi necaurlaidīgi iežu slāņi.

Inčukalna pazemes gāzes krātuvi (skatīt 1. attēlu) veido pazemes ģeoloģiskie veidojumi, kuros tiek uzglabāta dabasgāze, un virszemes tehnoloģiskās iekārtas, kas veic gan gāzes iesūkņēšanu plastā, gan kurināmā padevi no krātuves maģistrālo gāzesvadu sistēmas.

Pazemē gāze atrodas porainajā smilšakmens slānī nepilnu 83 km² platībā, un šis pazemes dabaspāzes lauks stiepjas no “Sēnītes” gandrīz līdz pat Inciemam trīs novadu teritorijā: Krimuldas, Inčukalna un Sējas novados.

Enerģētikas likuma 20. pants nosaka, ka *stratēģiski svarīgi energoapgādes objekti, proti, pazemes dabaspāzes krātuviņu pazemes daļas* ir saglabājami valsts īpašumā. Atbilstoši Civillikuma 1042. pantam, zemes īpašniekam pieder ne vien tās virsa, bet arī gaisa telpa virs tās, kā arī zemes slāņi zem tās un visi izrakteņi, kas tajos atrodas. Secīgi, pieņemot Enerģētikas likuma 20. pantu, tika ieviests izņēmums no Civillikuma 1042. pantā un likuma „Par zemes dzīlēm” 3. pantā iekļautā vispārējā īpašumtiesību uz zemes dzīlēm principa. Tālāk rakstā apskatīšu konkrēti situāciju ar vienu Latvijas Republikas teritorijā esošu stratēģiski svarīgu objektu – Inčukalna pazemes gāzes krātuvi.

Lai mazinātu pastāvošās interpretācijas un veicinātu normatīvā regulējuma skaidrību ar Ministru kabineta 2016. gada 13. decembra noteikumiem Nr.773 “Noteikumi par valsts nozīmes zemes dzīļu nogabala “Inčukalna dabaspāzes krātuve” noteikšanu” Inčukalna pazemes gāzes krātuvei tika piešķirts nogabala statuss, un šobrīd norit darbs pie Valsts nozīmes zemes dzīļu nogabala “Inčukalna dabaspāzes krātuve” izmantošanas un lietošanas noteikumu³ izstrādes.

Tādejādi, saglabājot Civillikuma 1042. pantā ietvertu zemes dzīļu īpašumtiesību principu, tiek

pastiprināti ierobežojumi zemes īpašniekiem, kas ir visas sabiedrības interesēs, paredzot ka šīs zemes dzīles pieder valstij.

2013. gada 14. oktobrī Eiropas Komisija akceptēja 248 kopīgu interešu projektus enerģētikā⁴. Šo projektu sarakstā ir iekļauta arī Inčukalna pazemes gāzes krātuves modernizācijas un rekonstrukcijas turpināšana un krātuves paplašināšana kā stratēģiski svarīgs objekts Latvijas un Baltijas valstu mērogā⁵.

Nozīmīga loma Latvijas enerģētiskās drošības stiprināšanā ir arī Eiropas Savienības kopējām iniciatīvām enerģētikas politikas jomā. Pārskata periodā Eiropas Komisija izvirzīja uzstādījumu, kas paredz, ka līdz 2020. gadam Eiropas Enerģētikas Savienībai jāspēj nodrošināt vienota Eiropas Savienības iekšējā enerģētikas tirgus funkcionēšana. Latvijas gadījumā šādas savienības izveide ir pozitīvi vērtējams apstāklis, kuru var izmantot kā platformu turpmākai virzībai uz vienotu un savstarpēji integrētu Eiropas enerģētikas tirgu⁶.

Ministru kabineta 2014. gada 25. marta sēdē (prot. Nr. 18) tika pieņemts informatīvais ziņojums “Par kopīgu interešu projektu attīstību enerģētikā”, kurā kā kopīgu interešu projekts ir iekļauts arī projekts “Inčukalna pazemes gāzes krātuves modernizācijas un rekonstrukcijas turpināšana un krātuves paplašināšana”.

Ar Inčukalna pazemes gāzes krātuvi faktiski ir saprotama lietu kopība, kas nepieciešama, lai nodrošinātu Inčukalna pazemes gāzes krātuves

funkcionēšanu, proti, visas iekārtas, kas nodrošina tehnoloģisko procesu izpildi, lai dabasgāzi iesūknētu, uzglabātu un izsūknētu Inčukalna pazemes gāzes krātuvē. Šajā lietu kopībā ietilpst vismaz četras obligātas komponentes, proti: zemesgabali, Inčukalna pazemes gāzes krātuves pazemes daļa – ģeoloģiskā struktūra zemes dzīlēs, tehnoloģiskās iekārtas, un tehnoloģiskā jeb bufergāze. Inčukalna pazemes gāzes krātuves darbība bez šo četru komponentu vienlaicīgas kopības nebūtu fiziski iespējama un īstenojama.

Administratīvā rajona tiesas Rīgas tiesu nams 2014. gada 5. augustā spriedumā administratīvajā lietā Nr.A420487913 tika atzīta Inčukalna pazemes gāzes krātuves Latvijas valstij stratēģiskā nozīme. Administratīvā apgabaltiesa 2015. gada 7. janvāra spriedumā (spēkā stājies 2015. gada 16. jūlijā) papildus secināja, ka tas, ka daļa no zemes virs Inčukalna pazemes gāzes krātuves teritorijas pieder pašvaldībai un privātpersonām, nav pretrunā Enerģētikas likuma 20. pantam. Citos gadījumos, kad zeme virs Inčukalna pazemes gāzes krātuves ir nodota privātpersonu īpašumā, tomēr nav saskatāma lietu kopīga, kas nepieciešama, lai nodrošinātu Inčukalna pazemes gāzes krātuves funkcionēšanu. Minētā lieta 2013. gada 17. oktobrī bija ierosināta pēc akciju sabiedrības “Latvijas Gāze” pieteikuma par labvēlīga administratīvā akta izdošanu un pienākuma uzlikšanu valsts akciju sabiedrībai “Privatizācijas aģentūra” nodot AS “Latvijas Gāze” privatizācijai apbūvēto zemesgabalu, kas atrodas virs Inčukalna pazemes gāzes krātuves. Rezumējot abos iepriekš pieminētajos spriedumos konstatētās atziņas, Krimināllikuma izpratnē šāds stratēģiski svarīgs objekts būtu aizsargājams.

Līdz ar to var secināt, ka *Inčukalna pazemes gāzes krātuvei ir stratēģiski svarīga nozīme enerģētikas nozares Latvijas valsts politikas veidošanā*, drošas energoapgādes nodrošināšanā Latvijas un Baltijas reģionā, kā arī energoatkarības no Krievijas mazināšanā.

Stratēģiski svarīgu enerģētikas objektu nozīmība Krimināllikumā

Saskaņā ar Krimināllikuma 2. panta pirmo daļu, persona, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu Latvijas teritorijā, atbild saskaņā ar Krimināllikumu.

Noziedzīga nodarījuma subjekts ir noziedzīgu nodarījumu izdarījusi pieskaitāma fiziska persona, kura sasniegusi krimināllikumā paredzētu vecumu, un līdz ar to viņu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu var saukt pie kriminālatbildības.

Pie kriminālatbildības var saukt ikvienu personu, kura izdarījusi noziegumu Latvijas Republikas teritorijā, izņemot ārvalstu diplomātiskos pārstāvjus un citas personas, kuras saskaņā ar spēkā esošajiem likumiem vai starptautiskiem nolīgumiem nav pakļautas Latvijas Republikas jurisdikcijai. Atbilstoši Krimināllikuma 6. panta pirmajai daļai par noziedzīgu nodarījumu atzīstams ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts šajā likumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods.

Krimināltiesībās nav dots speciālā noziedzīga nodarījuma objekta vispārīgs jēdziens. Ar noziedzīga nodarījuma objektu tiek saprastas ar Krimināllikumu aizsargātās intereses. Vienlaikus Krimināllikums paredz gadījumus, kad Krimināllikumā tiek definētas speciāla objekta pazīmes un par noziedzīgiem nodarījumiem pret speciāliem objektu ir izveidotas atsevišķas Krimināllikuma sevišķās daļas nodaļas.

Apskatot Krimināllikuma tiesību normas, redzams, ka Krimināllikuma XVIII nodaļa ietver sankcijas par noziedzīgiem nodarījumiem pret īpašumu. Var prezumēt, ka īpašums tiek atzīts par sabiedrībai svarīgu aspektu, un nekustamā īpašuma neaizskaramība tiek aizsargāta ar Krimināllikumu. Taču, ja paskatās konkrēti attiecībā uz enerģētikas objektiem, var redzēt, ka tiek paredzētas sankcijas tikai par gāzes un naftas vadu iznīcināšanu un bojāšanu aiz neuzmanības; elektrotīkla, publiskā elektronisko sakaru tīkla, siltumtīkla, gāzes, naftas un naftas produktu vada tīša iznīcināšanu un bojāšanu; kā arī elektroenerģijas, siltumenerģijas un gāzes patvaļīga patērēšanu, elektronisko sakaru pakalpojumu patvaļīga izmantošanu un par nelikumīgām darbībām ar patērētās elektroenerģijas, siltumenerģijas un gāzes komercuzskaiti.

Piemēram, konkrēti apskatot Krimināllikuma 188. pantu redzams, ka ir paredzēta kriminālatbildība par gāzes un naftas vadu iznīcināšanu un bojāšanu aiz neuzmanības, taču nav paredzēta atbildība par Inčukalna pazemes gāzes krātuves tehnoloģisko virszemes iekārtu aizskārumu (ar tiešu nodomu vai bez tieša nodoma), kam ir vienlīdz svarīga nozīme kā gāzes vadiem, lai nodrošinātu drošu gāzapgādi Latvijas Republikas teritorijā.

Rezumējot var secināt, ka likumdevējs Krimināllikumā nav atsevišķi paredzējis sankcijas pret energoapgādei nozīmīgu objektu (stratēģiski svarīgu objektu) tīšu vai netīšu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, kura sekas var būtiski

ietekmēt visas Latvijas tautsaimniecības attīstību un radīt ekonomikas sekas pat reģionālā tvērumā.

Likumdevējs, pieņemot Krimināllikumu un tajā ietvertos sodus ar enerģētikas nozari saistītiem jautājumiem, ir paredzējis sankcijas par noziedzīgiem nodarījumiem, kas pamatā vērsti pret enerģētikas uzņēmumu komercuzskaites prasību neievērošanu un, no stratēģisko energoapgādes objektu viedokļa, soda sankcijas paredzētas par elektrotīkla, publiskā elektronisko sakaru tīkla, siltumtīkla, gāzes, naftas un naftas produktu vadu aizskārumu, kas ir tikai daļa no valsts stratēģiski svarīgo energoapgādes darbībai nepieciešamās infrastruktūras kopuma.

Lai visa kalendārā gada tvērumā nodrošinātu stabilu un drošu gāzapgādi būtiska loma ir Inčukalna pazemes gāzes krātuvei, ne tikai maģistrālajiem gāzes vadiem, par kuriem gāze tiek transportēta līdz gāzes galalietotājam.

Spēkā esošā Krimināllikuma redakcija neparedz sankciju par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kas izdarīts pret kādu Inčukalna pazemes gāzes krātuves infrastruktūras sastāvdaļu. *Tādējādi no krimināltiesiskā viedokļa netiek pilnībā aizsargāti Latvijas enerģētikas drošībai stratēģiski svarīgākie infrastruktūras objekti.*

Secinājumi

1. Inčukalna pazemes gāzes krātuvei ir stratēģiski svarīga nozīme enerģētikas nozares Latvijas valsts politikas veidošanā, drošas energoapgādes nodrošināšanā Latvijas un Baltijas reģionā, kā arī energoatkarības no Krievijas mazināšanā.
2. Likumdevējs Krimināllikumā nav atsevišķi paredzējis sankcijas pret energoapgādei nozīmīgu objektu (tajā skaitā, stratēģiski

svarīgu objektu) tīšu vai netīšu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, kura sekas var būtiski ietekmēt visas Latvijas tautsaimniecības attīstību un radīt ekonomiskas sekas pat reģionālā tvērumā.

3. Krimināllikumā nav paredzētas sankcijas par Inčukalna pazemes gāzes krātuves aizskārumu, kuram ir būtiska nozīme, lai Latvijas gāzapgādes sistēma varētu darboties kā kopums.
4. Vēsturiski ir bijusi nodalīta izpratne par enerģētikai nozīmīgiem objektiem, un Inčukalna pazemes gāzes krātuve nav tikusi īpašā veidā preventīvi aizsargāta no Krimināllikuma viedokļa, lai gan Krimināllikumā ir iekļautas sankcijas par gāzes vadu tīšu iznīcināšanu un bojāšanu.
5. Spēkā esošais Krimināllikums no krimināltiesiskā viedokļa šobrīd neaizsargā visus stratēģiski svarīgākos enerģētikas infrastruktūras objektus, kas kopš neatkarības atjaunošanas dienas 1990. gada 4. maijā, mainoties faktiskajai situācijai, attīstoties infrastruktūrai un tās nozīmībai Latvijas tautsaimniecības attīstībā, ir ieguvuši lielāku stratēģisko nozīmību.
6. Nākotnē būtu nepieciešama plašāka diskusija starp enerģētikas nozares ekspertiem un krimināltiesību ekspertiem par Krimināllikumā paredzēto noziedzīgo nodarījumu sankciju papildināšanu attiecībā uz enerģētikas nozares objektiem un būtu nepieciešams veikt noziedzīgo nodarījumu sastāvu modernizāciju un pārskatīšanu atbilstoši mūsdienu drošības prasībām un faktiskajai situācijai enerģētikas nozarē.

Atsauces

1. Kronberga I. Likumpārskatījumu prevencija jeb neiespējamā misija (I). 02.12.2011.
2. Publikācija "Inčukalna pazemes gāzes krātuve" (www.neogeo.lv).
3. Ministru kabineta noteikumu projekts "Valsts nozīmes zemes dziļū nogabala "Inčukalna dabasgāzes krātuve" izmantošanas un lietošanas noteikumi" (VSS-354, 30.03.2017, prot. Nr.13, 8.§). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40422236> [skatīts 08.04.2017.].
4. Eiropas Komisijas projektu saraksts angļu valodā. Pieejams: http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/pci/pci_en.htm [Skatīts 29.03.2017.].
5. Eiropas Komisijas projektu saraksts valstu sadalījumā angļu valodā. Pieejams: http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/pci/doc/2013_pci_projects_country.pdf [Skatīts 29.03.2017.].
6. Publiskais pārskats par Drošības policijas darbību 2015. gadā.

Abstract

The aim of this article is to examine strategic importance of energy supply system in the context of criminal law by performing analysis of the provisions and penalties described in the Criminal Law. Currently, Criminal Law of the Republic of Latvia has no specific sanctions against intentional or unintentional offenses to important energy supply system objects (strategically important objects), consequences of which may have a significant impact on the growth of all the Latvian economy and even have consequences to economy on regional scale.

Historically, there has been a distinct understanding of significant objects of energy supply system in Latvia; hence, the Inčukalns underground gas storage is not preventively protected in a special way from the criminal law point of view, although the Criminal Code includes penalties for gas pipelines intentional destruction and damage.

It would be necessary to carry out modernization and revision of the penalties provided in the Criminal Law regarding the energy sector by adjusting them according to modern safety requirements and the actual situation in the energy sector.

Аннотация

Цель статьи – рассмотреть значение стратегически важных объектов энергоснабжения в контексте уголовного права, проведя анализ включённых в Уголовный закон правовых норм и предусмотренных ими санкций. В настоящее время Уголовный закон Латвийской Республики не предусматривает санкции против умышленных или неумышленных преступлений, совершённых против важных объектов энергоснабжения (стратегически важных объектов), последствия которых могут оказать существенное влияние на всю экономику Латвии и даже создать экономические последствия регионального масштаба.

Исторически сложилось, что в Латвии было отделенное понимание о значимых объектах энергоснабжения, и, с точки зрения уголовного законодательства, Инчукалнское подземное хранилище газа превентивно не защищено специальным способом, хотя Уголовный закон предусматривает наказание за умышленное уничтожение и повреждение газопроводов.

В дальнейшем представляется необходимым пересмотреть и модернизировать штрафные санкции, предусмотренные в Уголовном законе для энергетического сектора, произведя корректировки в соответствии с современными требованиями безопасности и реальной ситуации в энергетическом секторе.

ADMINISTRATĪVO TIESĪBU APAKŠNOZARE

BŪVNICĪBAS LIKUMĀ REGLAMENTĒTĀ ATBILDĪBA

*Mg. iur., Mg. sc. ing. Ināra Ziemele,
Biznesa augstskolas „Turība”
studiju programmas “Juridiskā zinātne” doktorante, Latvija*

Ievads

No 2014. gada 1. oktobra spēkā ir jaunais Būvniecības likums¹, kura mērķis saskaņā ar Būvniecības likuma anotācijas² 1. sadaļas 2. punktu ir definēt būvniecības speciālistu un būvvaldes atbildību. Kā akcentēts Būvniecības likuma anotācijas 1. sadaļas 4. punktā Ministru kabineta 2014. gada 19. augusta noteikumos Nr. 500 „Vispārīgie būvnoteikumi” (turpmāk – Vispārīgie būvnoteikumi) noteiktas būvniecības procesā iesaistīto personu tiesības un pienākumi un būvspeciālistu atbildība³. Patlaban Latvijas tiesās tiek skatītas vairāk nekā 40 civillietas, kas saistītas ar Zolitūdes traģēdiju. Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesā tiek skatīta Zolitūdes traģēdijas krimināllieta⁴. Kopš jauno būvniecību reglamentējošo normatīvo aktu spēkā stāšanās ir pagājuši vairāk nekā divi gadi, un atbildība joprojām ir nozīmīgs jautājums būvniecībā.

Ikvienas sabiedrības un valsts dzīves neatņemama prasība ir kārtība un stabilitāte. Bez uzvedības noteikumu nostiprināšanas nav iespējams uzlabot cilvēku dzīvi un darbību. Līdz ar to tieši normatīvie akti ir atzīti par demokrātiskas valsts oficiāli nostiprinātu sabiedrības uzvedības noteikumu kopumu⁵. Ir pienācis laiks izvērtēt būvniecības jomā 2014. gada 1. oktobrī spēkā stājušajos normatīvajos aktos noteikto būvniecības procesā iesaistīto būvspeciālistu un amatpersonu atbildību, kā arī apskatīt, kā šie normatīvie akti tiek pildīti praksē, vai ir izdarīts pietiekami, lai noteiktu un definētu katras būvniecības procesā iesaistītās personas atbildību.

Darba mērķis ir apkopot informāciju, kā tiek izprasta Būvniecības likumā noteiktā būvniecības speciālistu un būvvaldes amatpersonu at-

bildība, un vai šī amatpersonu atbildība īstenojas praksē.

Darbā izmantota vēsturiskā metode, retrospektīvi analizējot likumdevēja gribu jaunā Būvniecības likuma tapšanas laikā, sistēmiskā, analītiskā un salīdzinošā metode, izpētot, analizējot un apkopojot publikācijas par temata jautājumiem, normatīvajos aktos reglamentēto atbildību būvniecībā un praksē esošo situāciju.

Izvirzīto mērķu sasniegšanai darbā apskatīti izvirzīto pētāmo jautājumu reglamentējošie un spēkā esošie normatīvie akti, publikācijās un interneta resursos pieejamā informācija, kas publicēta līdz 2017. gada 6. jūnijam. Pētījuma ietvaros iegūtā informācijas ir apkopota un analizēta, pamatojoties uz to, izdarīti secinājumi.

Atbildība būvniecībā

Autore jau iepriekš rakstā “Atbildība, kvalitāte un konkurētspēja ēku būvniecībā”⁶ (turpmāk – Raksts) ir apskatījusi un apkopojusi informāciju par būvspeciālistu un amatpersonu atbildību, tāpēc šajā pētījumā šis temats netiks plaši analizēts. Kopš Raksta publikācijas līdz šā raksta sagatavošanai atbildības regulējums būvniecībā nav grozīts.

Būvniecības likums nosaka šādu kompetenci attiecībā uz būvniecības procesa uzsākšanu un piesaistīto personu izvēli:

- Zemes īpašnieks atbild par būvniecības uzsākšanas tiesiskumu, ja tiek būvēta tam piederoša būve. Zemes īpašnieks ir atbildīgs arī par būvprojekta izstrādātāja, būveksperta, būvdarbu veicēja un būvuzrauga izvēli. Savukārt, ja uz zemes gabala atrodas citam piederoša būve, būves īpašnieks atbild par būvniecības uzsākšanas

tiesiskumu. Tāpat būves īpašnieks atbild par būvprojekta izstrādātāja, būveksperta, būvdarbu veicēja un būvuzrauga izvēli⁷. Piemēram, ja būve pieder publiskai personai, tad par lēmumu pieņemšanu par jaunas būves būvniecību un par esošas būves pārvaldīšanu ir atbildīga kāda no pašvaldības vai valsts iestādēm, kas ir arī atbildīga par plānošanu, projektēšanu un uzturēšanu⁸. Zemes vai būves īpašnieks ir atbildīgs par piesaistīto būvspeciālistu izvēli, to kvalifikāciju un to darbības radītājam sekām.

- Būvprojekta izstrādātājs ir atbildīgs par būvprojekta apjoma un satura atbilstību pasūtītāja, likuma un citu normatīvo aktu prasībām, kā arī par autoruzraudzību;

- Būvdarbu veicējs ir atbildīgs par normatīvo aktu prasību ievērošanu būvlaukumā un būvdarbu rezultātā tapušās būves vai tās daļas atbilstību būvprojektam un pasūtītāja, šā likuma un citu normatīvo aktu prasībām, kā arī par normatīvo aktu prasībām atbilstošu būvizstrādājumu izvēli un to iestrādes tehnoloģiju;

- Būvuzraugs ir atbildīgs par visa būvdarbu procesa uzraudzību kopumā, kā arī par to, lai būve vai tās daļa, kuras būvniecības laikā viņš pildījis savus pienākumus, atbilstu būvprojektam, pasūtītāja un normatīvo aktu prasībām;

- Būveksperts atbild par ekspertīzes atzinuma saturu un tajā ietverto secinājumu pamatotību⁹. Tātad, būvprojekta izstrādātājs, būvdarbu veicējs, būveksperts ir atbildīgi par savas darbības radītājam sekām, bet būvuzraugs ir atbildīgs par visa būvdarbu procesa uzraudzību kopumā.

Inženierzinātne ir raksturojama ar apzinātumu, pamatīgumu, iespējamību, konkrētību un pieredzi¹⁰. Inženiera (būvspeciālista) profesijas īpatnība nosaka, ka jāpieņem lēmumi, kas saistīti ar riska situācijām, niansēti izvērtējot katru riska situāciju. Tā ir sabiedriski nozīmīga profesija, ar sabiedriski nozīmīgām vērtībām un pienākumiem, kuru kontekstam ir jāsasaucas ar pieņemtajiem lēmumiem¹¹. Katram būvniecības dalībniekam ir noteikts atbildības apjoms, par kuru tas ir atbildīgs, kā arī katrs būvniecības dalībnieks ir tiesīgs kontrolēt pārējo būvniecības dalībnieku veiktās darbības un ierosināt būvspeciālistu būvprakses sertifikāta apturēšanu vai anulēšanu, ja tie būvdarbu laikā neveic tiem noteiktos pienākumus¹². Katram būvspeciālistam niansēti jāizvērtē ne tikai sava darbība, bet arī pārējo būvspeciālistu rīcība.

Būvniecības nozarē būvuzrauga ieguldījums un būvuzraudzība kļuvusi par galveno kompetences centru objektu realizācijas procesos, kas

no būvuzrauga prasa augstāka līmeņa kompetenci un proaktīvo pozīciju problēmu risināšanā. Laba būvuzraudzība ir vienīgais instruments, kas ļauj kompensēt nozares sistemātiskās problēmas – sliktus projektus, zemākās cenas principa iepirkumus un zemo projekta realizācijas kultūru kopumā. Tas viss prasa no būvuzraudzības profesionālismu un sistemātisku darbu, strādājot būvlaukumā un ar dokumentiem. Būvuzraudzība kā tāda varbūt nav nepieciešama tikai 3 procentos gadījumu no Latvijā realizēto būvju apjoma, jo nav daudz tādu būvnieku, kuru rakstura galvenā iezīme ir atbildība un kuri labi pārzina likumus. Būvuzraugam likumā ir noteiktas funkcijas: pirmkārt, kvalitātes kontrole; otrkārt, atbilstības būvnormatīviem kontrole; treškārt, darba izpildes atbilstības tehniskajam projektam kontrole, kā arī būvuzraugam jākontrolē apjomi un materiālu atbilstība. Tas viss, protams, ir arī būvnieka pienākums, bet praksē pierādījies, ka bez papildu kontroles no būvuzrauga puses tiek izpildītas tikai minimālās likumā noteiktās prasības, turklāt tās bieži vien interpretējo¹³. Kā jau iepriekš konstatēts, būvuzraugs ir atbildīgs par visa būvdarbu procesa uzraudzību kopumā un līdz ar to jāsecina, ka būvuzraugam ir visplašākais pienākumu apjoms, kā arī būvuzraugam ir jābūt kompetentam izvērtēt visus būvobjekta realizācijas posmus un procesus.

Arhitektiem un autoruzraugiem ir jārēķinās ar prasību nodrošināt konstrukciju nestspēju. Kvalitatīva autoruzraudzība ir būtiska, lai arhitekts un būvkonstrukciju projektētājs zinātu par visām atkāpēm vai izmaiņām būvprojektā. Visām būvniecības procesā iesaistītajām personām ir jānodrošina uzticams un kvalitatīvs būvniecības process, lai novērstu ēku sabrukšanu un citas traģiskas situācijas, kas radušās to darbības vai bezdarbības rezultātā. Lai samazinātu neatbilstības projektēšanas un būvniecības procesā jāņem vērā ne tikai kvalitātes principi un projektēšanas prasības, bet arī jāpievērš uzmanība būvniecības procesā iesaistīto būvspeciālistu un personu darba kultūrai, pienākumu sadalei, kontrolei, komunikācijai un kompetencei¹⁴. Tas ir svarīgi, jo būvkonstrukciju projektēšana satur daudzas nenoteiktības, no kurām dažas ir acīmredzamas un dažas tādas, par kurām daudzi būvkonstruktori varbūt nemaz neiedomājas. Nenoteiktības var iedalīt divās kategorijās: nejaušības vai gadījuma, kas saistītas ar veiksmi un nejaušību, un epistēmiskām, kas saistītas ar zināšanām. Nenoteiktības satur vairākus avotus: laiks, statistiskas robežvērtības, modeļu

robežvērtības, nejaušība un cilvēciska kļūda. Būvkonstrukciju projektēšanas noteikumu ievērošana var izslēgt nenoteiktības, kuras var radīt nejaušības, statistiskas robežvērtības, laika ietekme un modeļu robežvērtības. Nenoteiktības, kuras radušās cilvēciskas kļūdas rezultātā, varētu izslēgt pielietojot kvalitātes kontroles metodes kā profesionālapskate vai būvkonstrukciju pārbaude, kuru veic cilvēks vai cilvēku grupa ar kvalifikāciju, kas līdzvērtīga veiktā darba autora kvalifikācijai¹⁵. Ņemot vērā to, ka katrs būvspeciālists var izvērtēt ne tikai savu darbību, bet arī pārējo būvspeciālistu rīcību, šādai citu būvspeciālistu darbības izvērtēšanai vajadzētu kļūt par ikdienas sastāvdaļu, bet jāņem vērā arī tas, ka cita būvspeciālista darbību ir iespējams niansēti izvērtēt tikai cilvēks vai cilvēku grupa ar kvalifikāciju, kas līdzvērtīga izvērtējamā būvspeciālista kvalifikācijai.

Būvvalde ir atbildīga par ēku būvniecības procesa kontroli un tiesiskumu noteiktā administratīvajā teritorijā, bet Būvniecības likuma 6.¹ panta pirmās daļas 1. punktā minētajos gadījumos par būvdarbu kontroli un tiesiskumu ir atbildīgs Būvniecības valsts kontroles birojs (turpmāk – Birojs)¹⁶. Biroja viedoklis par būvvalžu un Biroja inspektoru atbildību ir, ka, pirmkārt, atbildība ir darītājam, otrkārt, vērtētājam un treškārt – kontrolētājam. Šāds princips jāsauglabā arī tad, ja tiek konstatētas problēmas. Gadījumos, ja kontrolētājs ir kaut ko palaidis garām koruptīvu darījumu dēļ, ir jābūt ļoti bargam sodam. Ja kaut kas palaists garām liela informācijas apjoma vai citu līdzīgu iemeslu dēļ, nevajadzētu inspektoru īpaši vainot, jo, pirmkārt, atbildība ir darītājam. Cerēt, ka visas neatbilstības diagnosticēs būvvaldes, ir aplami¹⁷. Tiek pieņemts, ka pati būvniecības industrija ir atbildīga par konstrukciju drošību un būvniecības kontrolei ir tikai jāpārbauda, vai būvniecības industrija ir uzņēmusies šo atbildību¹⁸. Būvvalde pamatā ir atbildīga par būvniecības procesa kontroli un tiesiskumu, savukārt pati būvniecības industrija ir atbildīga par konstrukciju drošību, jo, pirmkārt, atbildība ir darītājam.

Par pārkāpumiem būvniecībā paredzēta gan administratīvā, gan kriminālatbildība. Administratīvā atbildība iestājas par pārkāpumiem, ja pēc to rakstura saskaņā ar spēkā esošajiem likumiem nav paredzēta kriminālatbildība¹⁹. Par patvaļīgu būvniecību, kā arī citiem būvniecības noteikumu pārkāpumiem iestājas administratīvā atbildība. Šie pārkāpumi ir noteikti Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk –

LAPK) 152. pantā, piemēram, būvdarbu veikšana bez būvatļaujas, patvaļīga būvniecība, būves izmantošana pirms tās nodošanas ekspluatācijā, būvniecību un būves ekspluatāciju reglamentējošo normatīvo aktu pārkāpšana, kuru neievērošana var negatīvi ietekmēt būves konstrukciju nestspēju vai noturību, būvdarbu veikšana bez būvuzņēmēja vai būvētāja civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas, atbilstības novērtēšanai pakļauto reglamentētās sfēras būvizstrādājumu pielietošana būvniecības procesā bez atbilstības apliecinājumiem. Par iepriekš minētajiem pārkāpumiem saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 152. pantu uzliek naudas sodu²⁰. Jāņem vērā, ka lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā var uzsākt ne vēlāk kā sešu mēnešu laikā no pārkāpuma izdarīšanas dienas, bet, ja pārkāpums ir ilgstošs, – no pārkāpuma pārtraukšanas dienas, bet saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 37. panta pirmo un ceturto daļu lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā izbeidz, ja deviņu mēnešu laikā no administratīvā pārkāpuma lietas uzsākšanas dienas nav pieņemts lēmums par soda piemērošanu. Savukārt saskaņā ar likumprojekta “Administratīvo pārkāpumu procesa likums”, kas iesniegts izskatīšanai Saeimā²¹ un 2014. gada 13. novembrī pieņemts pirmajā lasījumā²², 112. panta piektajā daļā noteikto, administratīvā pārkāpuma procesu būvniecības jomā varēs uzsākt ne vēlāk kā divu gadu laikā no pārkāpuma izdarīšanas dienas. Salīdzinot ar esošo LAPK redakciju, likumprojekta tālāka virzība izskatīšanai un pieņemšanai Saeimā palielinātu iespēju saukt pie atbildības par administratīvajiem pārkāpumiem būvniecībā kā arī piemērot noteikto naudas sodu ilgāku laika periodu, kas ilgtermiņā veicinātu patvaļīgas būvniecības un citu būvniecības noteikumu pārkāpumu skaita samazināšanos, jo būtu mazāka iespēja izvairīties no atbildības īsā noilguma termiņa dēļ.

Kriminālatbildība paredzēta par būvdarbu turpināšanu, kad tie ir apturēti, trešās grupas būvēs vai daudzdzīvokļu ēkās, un par celtņu, tiltu, ceļu pārvadu un citu būvju būvniecības normu pārkāpšanu, ja rezultātā sabrukusi būve vai tās daļa un iepriekš minētās darbības izraisījušas divu vai vairāku cilvēku nāvi²³. Palielināts sods par būvniecības noteikumu un ugunsdrošības noteikumu pārkāpumiem, ja to rezultātā iet bojā cilvēki. 2014. gada 25. septembrī Saeima pieņēma grozījumus Krimināllikumā, kas paaugstina atbildību par būvniecības un ugunsdrošības noteikumu pārkāpšanu, ja to rezultātā bojā gājuši

vismaz divi cilvēki. Līdz grozījumu pieņemšanai smagākā sankcija par būvniecības noteikumu pārkāpšanu paredzēja brīvības atņemšanu līdz 4 gadiem, tagad – līdz 8 gadiem, arī atņemot tiesības uz noteiktu nodarbošanos vai tiesības ieņemt noteiktu amatu līdz 10 gadiem. Līdz grozījumu pieņemšanai nebija noteikts konkrēts brīvības atņemšanas termiņš par ugunsdrošības noteikumu tīšu pārkāpšanu, tagad tas ir līdz 3 gadiem. Turklāt, ja šādā gadījumā izraisīta vismaz divu cilvēku nāve, par ugunsdrošības noteikumiem atbildīgā persona sodāma ar brīvības atņemšanu līdz 8 gadiem, atņemot arī tiesības uz noteiktu nodarbošanos vai ieņemt noteiktu amatu līdz 10 gadiem²⁴. Ir palielināts sods par būvniecības noteikumu pārkāpšanu, nosakot gan brīvības atņemšanu, gan tiesību atņemšanu uz noteiktu nodarbošanos vai tiesības ieņemt noteiktu amatu.

Atbildība būvniecībā praksē

Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS (turpmāk – PROVIDUS) norāda, ka joprojām nav pilnīgas skaidrības par visām procesā iesaistīto pušu atbildībām un pienākumiem, jo nereti būvniecības procesā iesaistīto personu atbildības pārklājas, piemēram, būvdarbu vadītāja un būvuzrauga. To varētu risināt, ja atbildīgā ministrija Ekonomikas ministrija (turpmāk – EM) sniegtu skaidrojumus, tai skaitā vizuālu shēmu veidā. Arī Latvijas Būvzinieņu savienība norāda, ka atbildības jautājums būvniecībā joprojām nav sakārtots un ir jābūt precīzi definētai visu procesa dalībnieku – pasūtītāju, attīstītāju, projektētāju, būvvalžu un tehnisko noteikumu izsniedzēju, būvekspertu, būvnieku un būvuzraugu atbildībai²⁵. Arī EM uzskata, ka būvniecības procesā iesaistīto atbildību nepieciešams definēt skaidrāk. Lai to panāktu, jāveic daudzi grozījumi dažādos normatīvajos aktos²⁶. Saistībā ar atbildību būvniecībā ir izstrādāts jauns noteikumu projekts “Vispārīgie būvnoteikumi” VSS-353²⁷. Noteikumu projekta 1. sadaļas 2. punkta 5. apakšpunktā ir norādīts, kādi profesionālie pienākumi ir būvspeciālistiem – būvprojekta vadītājam, būvprojekta daļas vadītājam, atbildīgajam būvdarbu vadītājam, būvuzraugam, kā arī noteikti pienākumi ieceres un būvprojekta izstrādātājam, galvenajam būvdarbu veicējam un būvuzraudzības veicējam. Ir skaidrs, ka praksē būvniecības procesā iesaistīto personu atbildība pārklājas, piemēram, būvdarbu vadītāja un būvuzrauga, kā arī nav precīzi definēta visu būvniecības procesa dalībnieku atbildība, un EM strādā, lai būvniecības procesā iesaistīto atbildību definētu skaidrāk.

Lai veicinātu būvniecības procesa uzraudzību un informācijas apriti par būvniecības dalībnieku profesionālās darbības pārkāpumiem, ieviesta Būvniecības informācijas sistēma, kas ietver būvniecības procesam un tā kontrolei nepieciešamo informāciju un dokumentu apriti starp publiskās pārvaldes, kontroles institūcijām un būvniecības dalībniekiem, kā arī ietver informāciju par būvniecības procesa uzraudzību un informāciju par būvniecības dalībniekiem un to profesionālās darbības pārkāpumiem (Būvniecības likuma 24. panta pirmā un otrā daļa). Jautājumā par būvniecības kvalitātes uzlabošanu, ieviešot kontroles sistēmu, Latvijas Pašvaldību savienība norāda, ka ir nepieciešams veikt būtiskus grozījumus normatīvajos aktos, gan Būvniecības likumā, gan būvnoteikumos, jo joprojām ir aktuāls jautājums par atbildību sadali starp būvspeciālistiem. Latvijas Pašvaldību savienība šī gada sarunās ar EM kārtējo reizi ir aktualizējusi jautājumu par būvinspektoru trūkumu pašvaldībās un nepieciešamību kompleksi risināt šo jautājumu, jo nav iespējams efektīvi veikt būvniecības tiesiskajā regulējumā paredzētos pienākumus. Tāpat arī Būvniecības informācijas sistēmas ieviešana prasa no pašvaldībām jaunus cilvēku un finanšu resursus²⁸. Pēc Zolitūdes traģēdijas par jaunā Būvniecības likuma virszedumu tika pasludināta būvju drošība. Tās pārbaude jau tā prasa ne mazums laika, kas, zinot būvvalžu noslodzi, ir liela greznība, bet ar Būvniecības informācijas sistēmas parādīšanos laika kļūvis katastrofāli par maz. Nu par realitāti kļuvusi situācija, ka Būvniecības informācijas sistēmas uzdevumu izpilde drošības jautājumus nobīda otrajā plānā, jo lielākā daļa darba laika tiek veltīta tieši formalitātēm. Rodas situācija, kad likuma burts tiek ievērots pretrunā tā būtībai. Katra minūte, kas pavadīta Būvniecības informācijas sistēmā, kādam speciālistam tiek atņemta no reālas projektu kvalitātes pārbaudes. Un jau tagad būvvalžu darbinieki ir tik noslogoti, ka nespēj pietiekami detalizēti pārbaudīt projektus un inspektēt būvniecības procesus būvlaukumos, bet nākotnē arī šis laiks vēl vairāk tiks tērēts Būvniecības informācijas sistēmai, t. i., birokrātijas apmierināšanai. Laika trūkums inspektoriem liek pārāk daudz paļauties uz projektētāju kvalifikāciju un godaprātu un būvvaldēm algot speciālus darbiniekus, kas nodarbotos tikai ar Būvniecības informācijas sistēmu. Taču arī tas izrādījās tikai daļējs problēmas risinājums. Pirmkārt, tāpēc, ka jau tagad lielākajā daļā būvvalžu nav nokomplektēta personālsastāva. Piemēram,

Kocēnu, Valkas un Alūksnes novada būvvaldes jau gadiem strādā bez arhitektiem, jo nav nemaz tik viegli atrast speciālistus, kas būtu gatavi uzņemties šādu atbildību par piedāvāto atlīdzību un nenormēto darba laiku. Otrkārt, lai strādātu ar Būvniecības informācijas sistēmu, nepieciešama pieredze gan lietvedībā, gan arī izpratne par tikai būvniecībai raksturīgiem procesiem²⁹. Lai gan Birojs pilda savus pienākumus un uzrauga būvniecības drošumu savas kompetences ietvaros no 2014. gada 1. oktobra, PROVIDUS uzskata, ka šis ir bijis vienīgais uzdevums, ko EM līdz šim ir paveikusi, rūpējoties par ikviena indivīda drošību. No masu medijos publicētās informācijas PROVIDUS secināja, ka pašvaldības vēl joprojām nezina kā piemērot Būvniecības likumu un to pavadošos normatīvos aktus. Dažādās pašvaldībās Būvniecības likuma piemērošanas prakse veidojas dažādi un joprojām pašvaldībām nav skaidrības par to, kad beidzas to kompetences tvērumi (attiecībā uz publisko ēku) un kad par ēkas būvniecības procesa kontroli atbild Birojs. Daudzās pašvaldībās trūkst būvinspektoru, kas īstenotu Būvniecības likumā noteiktos pienākumus, tādejādi radot risku, ka esošie būvinspektori pārslodzies dēļ nevar īstenot visas Būvniecības likumā un to pavadošajos normatīvos aktos noteiktos pienākumus. Šāda situācija rada drošības apdraudējumu un nedrošas būvniecības risku. EM nav arī izstrādājusi politikas dokumentu, nosakot prioritātes un analizējot esošo praksi, kā arī nav izstrādāts metodiskais materiāls, kas atvieglotu normatīvā regulējuma piemērošanu un vienveidīgas prakses veidošanos. Šie visi iemesli veicina haosu, dažādas prakses nostiprināšanos pašvaldībās un vājina būvniecības procesa drošuma uzraudzību³⁰. No vienas puses – ir ieviesta Būvniecības informācijas sistēma, lai veicinātu būvniecības procesa uzraudzību un informācijas apriti par būvniecības dalībnieku profesionālās darbības pārkāpumiem, bet, no otras puses – jaunā sistēma darbojas formāli un noslogo būvvalžu darbiniekus tā, ka tie nespēj pietiekami detalizēti pārbaudīt projektus un inspektēt būvniecības procesus uz vietas būvlaukumos, kā arī lielākajā daļā būvvalžu nav nokomplektēta personālsastāva, kas varētu paveikt visus būvvalžu kompetencē esošos pienākumus. Šāda situācija rada drošības apdraudējumu un nedrošas būvniecības iestāšanās risku.

EM rīcību un paveikto, pilnveidojot būvniecības tiesisko regulējumu, ar mērķi novērst traģēdiju atkārtotās iespējas, it īpaši, apzinot vājākas vietas un meklējot labākos risinājumus būvniecī-

bas procesa uzlabošanā, Latvijas Pašvaldību savienība vērtē kā lēnu un neefektīvu, kaut arī šobrīd ir izstrādāti vairāki būvnormatīvu grozījumi. Tajā pašā jautājumā Latvijas Būvinženieru savienība uzskata, ka nav radīti priekšnoteikumi būvprojektu un būvobjektu kvalitātes uzlabošanai, kvalitāti regulējošo normatīvu sistēma praktiski nav pilnveidota, kā arī vēl nav realizēta kvalitātes kontroles sistēma, kura balstīta uz visu būvniecības dalībnieku atbildību precizēšanu. Latvijas Būvinženieru savienība arī norāda, ka ir jāsakārto atbildību sistēma katrā iespējamā pārrāvuma vai saskares punktā, definējot atbildību būtību – par ko atbild, ar ko atbild, kā atbild, cik ilgi atbild³¹. Lai radītu priekšnoteikumus būvprojektu un būvobjektu kvalitātes uzlabošanai, kvalitāti regulējošo normatīvu sistēma jāpilnveido, kā arī jāprecizē būvniecības dalībnieku atbildības sistēma, kas ir jādefinē katrā iespējamā pārrāvuma vai saskares punktā, definējot atbildību un tās būtību. Kā minēts iepriekš, EM ir uzsākusi darbu pie būvniecības procesā iesaistīto atbildības skaidrākas definēšanas.

Jāpiemin, ka kaut arī uzņēmums “Re&Re” bija galvenais būvuzņēmējs “Maxima Zolitūde” projektā, gada laikā pēc Zolitūdes traģēdijas tas saņēmis valsts un pašvaldību pasūtījumus vismaz 11 miljonu eiro apmērā³². Situāciju nākotnē varētu mainīt Ministru kabineta noteikumi “Būvkomersantu klasifikācijas noteikumi”, kas stājās spēkā 2016. gada 16. aprīlī. Kā norāda EM, klasifikācijas mērķis ir būvniecības nozares profesionālās vides sakārtošana publiskā finansējuma iepirkumos, izveidojot atklātu, skaidru sistēmu būvdarbu veicēju profesionālās pieredzes, finansiāli ekonomisko spēju un ilgtspējas novērtēšanai un piemērošanai būvdarbu iepirkumos. Būvuzņēmumu klasifikācija uzsākta ar 2017. gada 1. maiju. Klasifikācija nodrošina iespēju, ka tikai labākie un zinošākie būvuzņēmumi iegūs tiesības būvēt sarežģītas būves, savukārt nepieredzējušie vai jaunie uzņēmumi sāks ar vienkāršu būvju būvniecību, bet nav rasts efektīvs risinājums, lai novērstu situāciju, kad būvdarbus veic būvuzņēmums, kurš lielāko daļu no pienākumiem uztic apakšuzņēmumiem. Noteikumos ietvertā būvkomersantu (būvētāju) klasifikācija tiek veikta trīs kritēriju grupās: profesionālās darbības, finansiāli ekonomiskajos, kā arī ilgtspējas kritērijos. Būvuzņēmumiem atkarībā no rezultāta 15 kritēriju vērtējumā tiks piešķirta viena no 5 klasēm, savukārt atkarībā no nodarbināto speciālistu profesionālās darbības sfērām un uzņēmuma realizētajiem projektiem tiks atzīta

uzņēmuma kompetence konkrētu būvdarbu veidu veikšanā³³. Būvuzņēmumu klasifikācija būvdarbu veicēju profesionālās pieredzes, finansiāli ekonomisko spēju un ilgtspējas novērtēšanai un piemērošanai būvdarbu iepirkumos noteikšanai nodrošinās iespēju, ka tikai labākie un zinošākie būvuzņēmumi iegūst tiesības būvēt sarežģītas būves, savukārt nepieredzējušie vai jaunie uzņēmumi sāks ar vienkāršu būvju būvniecību. Diemžēl nav rasts efektīvs risinājums, lai novērstu situāciju, kad būvdarbus veic būvuzņēmums, kurš lielāko daļu no pienākumiem uztic apakšuzņēmumiem.

Tiek uzraudzīta arī būvniecības procesā iesaistīto ekspertu kvalifikācija. EM norāda, ka Vispārīgajos būvnoteikumos ir noteikts, ja būvniecības dalībnieki vai būvniecību kontrolējošās institūcijas konstatē būvprojekta neatbilstību normatīvo aktu prasībām, tiem ir pienākums ziņot EM un attiecīgajai sertificēšanas institūcijai par būvspeciālista pārkāpumiem. Šāds pienākums ir arī būvprojekta ekspertam, ja tas ir sniedzis negatīvu atzinumu par būvprojektu. Vispārīgie būvnoteikumi arī nosaka, ka, veicot būvniecības kontroli, kriminālprocesa virzītājam, būvniecības dalībniekiem un kontrolējošām iestādēm ir pienākums informēt EM un sertificēšanas institūciju par iespējamiem būvspeciālista profesionālās darbības pārkāpumiem, kas radījis vai var radīt apdraudējumu cilvēku dzīvībai, veselībai un videi. Savukārt atbilstoši Ministru kabineta 2014. gada 7. oktobra noteikumiem Nr. 610 „Būvspeciālistu kompetences novērtēšanas un patstāvīgās prakses uzraudzības noteikumi” sertificēšanas institūcijai ir pienākums profesionālās uzraudzības ietvaros izskatīt šādu saņemto informāciju. Latvijas Būvinženieru savienība uzskata, ka jau pati likumdošanā paredzētā būvspeciālistu uzraudzības koncepcija ir kļūdaina, jo, konstatējot būvspeciālista nepietiekošo praksi, zināšanas un nepietiekamo pilnveidi, sertificēšanas institūcijām ir aizliegts sašaurināt būvspeciālista patstāvīgās darbības sfēras/jomas. Tātad izvērtēšanas komisijai ir divas alternatīvas – vai uzraudzības kārtībā šādas kompetences būvspeciālistam patstāvīgās prakses tiesības anulēt, apzinoties to, ka būvspeciālists var sekmīgi strādāt pirmās un otrās grupas objektos, vai akceptēt pilnā apmērā, apzinoties, ka ar savām zināšanām un kompetenci viņa darbības vai bezdarbības rezultātā var eskalēties būvobjekta avārijas³⁴. Iepriekš minēts, ka katrs būvspeciālists var izvērtēt ne tikai savu darbību, bet arī pārējo būvspeciālistu

rīcību un par iespējamiem cita būvspeciālista profesionālās darbības pārkāpumiem, kas radījuši vai var radīt apdraudējumu cilvēku dzīvībai, veselībai un videi, ir pienākums informēt EM un sertificēšanas institūciju. Šajā jautājumā Latvijas Būvinženieru savienība norāda, ka izvērtēšanas komisijai ir divas alternatīvas – vai uzraudzības kārtībā šādas kompetences būvspeciālistam patstāvīgās prakses tiesības anulēt vai akceptēt pilnā apmērā, apzinoties, ka ar savām zināšanām un kompetenci viņa darbības vai bezdarbības rezultātā var eskalēties būvobjekta avārijas.

Birojs ir pieņēmis ekspluatācijā 33 objektus un vēl 70 objektos notiek Biroja kontroles. Par šiem objektiem, kas ir sabiedriski nozīmīgi objekti, Birojs ir izdarījis pirmos secinājumus. Pirmkārt, atbildīgie būvdarbu vadītāji, atbildīgās būvkomersantu kompānijas, kuras ir atbildīgas par to, lai darbi būtu atbilstoši normatīvajam regulējumam, nespēj nodrošināt kvalitāti, kas tiek prasīta. Un galvenais, ko Birojs norāda, ir sistēmiska ģenerāluzņēmēju nespēja vai nevēlēšanās uzņemties atbildību ar pieņēmumu, ka: “ziniet, visi citi ir atbildīgi – ēkas īpašnieks, būvuzraugs, projektētājs, tikai ne mēs kā būvdarbu veicēji”. Birojs norāda, ka tieši ģenerāluzņēmēji nespēj nodrošināt objektos kvalitāti. Otrkārt, ir ārkārtīgi zema un vāja būvuzraudzības un autoruzraudzības kvalitāte. Birojs ir pieņēmis jau vairāk kā 30 administratīvus lēmumus attiecībā uz būvdarbiem objektos, taču neviens no šiem lēmumiem nav sekojis tādēļ, ka būvuzraugs būtu par to ziņojis, vai par to būtu ziņojis autoruzraugs. Biroja inspektoriem pašiem nākas šādus pārkāpumus konstatēt. Iespējams, problēmas pamatā ir zināšanu trūkums. Otrs faktors, ir interešu konflikta klātesamības iespēja – it kā pasūtītājs algo būvuzraugu, bet zemākās cenas princips būvuzraudzības pakalpojumos liek domāt, ka iespējams par šo darbu maksā kāds cits, kurš ir ieinteresēts slēpt arī attiecīgos defektus, protams, atklāti to neviens būvuzraugs nesaka, taču tas, ko Birojs redz, ir kliezīši pārkāpumi būvobjektos, bet būvuzraudzība par to klusē³⁵. Jāatzīmē, ka vainas un soda vietā vispirms ir jābūt uzticamībai un atbildības kultūrai. To sasniegt var būt grūti, īpaši, ja cilvēki nevēlas uzņemties atbildību. Kaut atsevišķi būvspeciālisti ar atbildības sajūtu varētu pamanīt un informēt par noteiktām problēmām, bet ārējās birokrātiskās un kontrolējošās iestādes drīzāk apvalda nevis izraisa vēlmi aktīvi rīkoties. Ja būvspeciālistiem tiek teikts, kas jādara, bet, ja viņi pretī nesaņem atbildīgu attieksmi, tad ir zema iespējamība, ka viņi to uzņem-

sies arī paši³⁶. Ne tikai būvspeciālisti neziņo par citu būvspeciālistu kļūdām, arī būvvaldes neziņo par visiem kļūdaini iesniegtiem projektiem. Piemēram, arhitekti mēģina dažreiz pat ļoti centīgi pildīt visas prasības, un ja izveidojas diskusija ar arhitektiem, pastāv iespēja nonākt līdz rezultātam. Bet tas ir rets izņēmums. Par katru arhitekta kļūdu būtu jāziņo EM un Latvijas Arhitektu Savienības Sertificēšanas centram un par katru kļūdu būtu jāsaņem oficiāla rakstiska atbilde. Puse no projekta kļūdām veidojas likumu neievērošanas dēļ. Par tādiem arhitektiem un projektētājiem sertificēšanas institūcijām būtu jāpieņem lēmumi, bet ikdienā tas nenotiek. Un ir vēl viena lieta: arhitekti ļoti vieglprātīgi pārdo savu parakstu cilvēkiem, kuriem nav sertifikāta. Parakstās uz dokumentiem savu kolēģu vietā, kuriem nav sertifikāta. Piemēram, šādu projektu, kuru izstrādājis cilvēks bez sertifikāta, parakstījis speciālists ar sertifikātu, bet projektā viss ir salaists grīstē³⁷. Jāsecina, ka pienākumu informēt par būvspeciālistu kļūdām nepilda gan paši būvspeciālisti, gan būvvaldes. Kamēr būs šāda prakse, iespējams, par būvspeciālistu kļūdām neziņos ne paši būvspeciālisti, ne būvvaldes.

Latvijas tiesās tiek skatītas vairāk nekā 40 civillietas, kas saistītas ar Zolitūdes traģēdiju. Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesā tiek iztiesāta Zolitūdes traģēdijas krimināllietā³⁸. Kamēr nav stājies spēkā tiesas spriedums krimināllietā, tiesas atziņas par atbildību būvniecībā apskatīt nevar.

Secinājumi

Nav pilnīgas skaidrības par visu būvniecības procesā iesaistīto pušu atbildību un pienākumiem, jo nereti iesaistīto personu atbildība pārklājas, piemēram, būvdarbu vadītāja un būvuzrauga atbildība. EM ir uzsākusi darbu pie būvniecības procesā iesaistīto personu atbildības skaidrākas definēšanas.

Zemes vai būves īpašnieks ir atbildīgs par pie-saistīto būvspeciālistu izvēli, to kvalifikāciju un to darbības radītājam sekām. Savukārt būvprojekta izstrādātājs, būvdarbu veicējs, būveksperts ir atbildīgi par savas darbības radītājam sekām, bet būvuzraugs ir atbildīgs par visa būvdarbu procesa uzraudzību kopumā. Būvuzraugs ir atbildīgs par visa būvdarbu procesa uzraudzību kopumā, un līdz ar to jāsecina, ka būvuzraugam ir visplašākais pienākumu apjoms, kā arī būvuzraugam ir jābūt kompetentam izvērtēt visus būvobjekta realizācijas posmus un procesus.

Katram būvspeciālistam niansēti jāizvērtē ne tikai sava darbība, bet arī pārējo būvspeciālistu rīcība. Šādai darbības izvērtēšanai vajadzētu kļūt par ikdienas sastāvdaļu, bet jāņem vērā arī tas, ka cita būvspeciālista darbību var izvērtēt tikai amatpersona ar atbilstošu kvalifikāciju. Tomēr jāsecina, ka praksē šāda izvērtēšana nenotiek. Pienākumu informēt par būvspeciālistu kļūdām EM un sertificēšanas institūciju nepilda gan paši būvspeciālisti, gan būvvaldes. Par pirmo liecina tas, ka Birojs ir pieņēmis jau vairāk nekā 30 administratīvus lēmumus attiecībā uz būvdarbiem objektos, taču neviens no šiem lēmumiem neizriet no būvuzrauga vai autoruzrauga ziņojuma, bet gan Biroja inspektoriem pašiem nākas konstatēt pārkāpumus. Būvvaldes norāda, ka par katru arhitekta kļūdu būtu jāziņo EM un Latvijas Arhitektu Savienības Sertificēšanas centram un būtu jāsaņem oficiāla rakstiska atbilde, bet ikdienā tas nenotiek. Kamēr būs šāda prakse, par būvspeciālistu kļūdām neziņos ne paši būvspeciālisti, ne būvvaldes, un jaunajos būvniecību reglamentējošajos normatīvajos aktos noteiktā atbildība un pienākumi praksē nedarbosies.

Ir ieviesta Būvniecības informācijas sistēma, lai veicinātu būvniecības procesa uzraudzību un informācijas apriti par būvniecības dalībnieku profesionālās darbības pārkāpumiem, taču jaunā sistēma darbojas formāli un noslogo būvvalžu darbiniekus tā, ka tie nespēj pietiekami detalizēti pārbaudīt projektus un inspektēt būvniecības procesus būvlaukumos, kā arī lielākajā daļā būvvalžu nav darbinieku, kas varētu paveikt visus būvvalžu kompetencē esošos pienākumus. Šāda situācija rada drošības apdraudējumu un nedrošas būvniecības risku.

Likumprojekta "Administratīvo pārkāpumu procesa likums" tālāka virzība izskatīšanai un pieņemšanai Saeimā palielinātu iespēju saukt pie atbildības par administratīvajiem pārkāpumiem būvniecībā, kā arī piemērot sodu ilgāku laika periodu, kas ilgtermiņā veicinātu patvaļīgas būvniecības un citu būvniecības noteikumu pārkāpumu skaita samazināšanos, jo būtu mazāka iespēja izvairīties no atbildības īsā noilguma termiņa dēļ.

Krimināllikumā ir palielināts sods par būvniecības noteikumu pārkāpšanu, paredzot gan brīvības atņemšanu, gan tiesību atņemšanu uz noteiktu nodarbošanos vai amatu ieņemšanu. Kamēr nav stājies spēkā spriedums Zolitūdes traģēdijas krimināllietā, tiesas atziņas šajā lietā par atbildību būvniecībā apskatīt nevar.

Atsauces

- ¹ Būvniecības likums. Pieņemts 09.07.2013., spēkā no 01.10.2014. Pēdējie grozījumi 23.11.2016. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=2585722>
- ² Būvniecības likuma anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/E63607A94234F224C2257950003B5BB2?OpenDocument>
- ³ Ministru kabineta 19.08.2014. noteikumi Nr.500 „Vispārīgie būvnoteikumi”, 1.6. apakšpunkts, spēkā no 01.10.2014. Pēdējie grozījumi 30.12.2015. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=269069>
- ⁴ LETA. Par katru Zolitūdes traģēdijā bojāgājušo maksās 100 000 eiro. 2016. Pieejams: <http://www.irlv.lv/2016/11/8/par-katru-zolitudes-tragedija-bojagajuso-maksas-100-000-eiro>
- ⁵ Normatīvo aktu projektu izstrādes rokasgrāmata. Valsts kanceleja. Pieejams: <https://tai.mk.gov.lv/book/1/chapter/23>
- ⁶ Ziemele I. Atbildība, kvalitāte un konkurētspēja ēku būvniecībā. Biznesa augstskolas *Turība* XVII Starptautiskā zinātniskā konference "Konkurētspējīgi uzņēmumi konkurētspējīgā valstī". 2016. Pieejams: <http://www.turiba.lv/f/Konference-2016.pdf>
- ⁷ Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS. Zolitūdes traģēdijas izgaismoto sistēmisko kļūdu labošana. 2016. Papildināts 14.11.2016. Pieejams: <http://providus.lv/musuvalsts/monitorings/4>
- ⁸ Björnsson I. Holistic approach for treatment of accidental hazards during conceptual design of bridges – A case study in Sweden. 2017. Pieejams: <https://www.scopus.com>
- ⁹ Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS. Zolitūdes traģēdijas izgaismoto sistēmisko kļūdu labošana. 2016. Papildināts 14.11.2016. Pieejams: <http://providus.lv/musuvalsts/monitorings/4>
- ¹⁰ Goldman S.L. Why we need a philosophy of engineering: A work in progress. 2004. Pieejams: <https://www.scopus.com>
- ¹¹ Ross A., Athanassoulis N. The social nature of engineering and its implications for risk taking. 2010. Pieejams: <https://www.scopus.com>
- ¹² Ziemele I. Atbildība, kvalitāte un konkurētspēja ēku būvniecībā. Biznesa augstskolas *Turība* XVII Starptautiskā zinātniskā konference "Konkurētspējīgi uzņēmumi konkurētspējīgā valstī". 2016. Pieejams: <http://www.turiba.lv/f/Konference-2016.pdf>
- ¹³ Lūse A. Būvuzraudzības jēga. Latvijas Būvniecība, 2016, Nr.5.
- ¹⁴ Ziemele I. Atbildība, kvalitāte un konkurētspēja ēku būvniecībā. Biznesa augstskolas *Turība* XVII Starptautiskā zinātniskā konference "Konkurētspējīgi uzņēmumi konkurētspējīgā valstī". 2016. Pieejams: <http://www.turiba.lv/f/Konference-2016.pdf>
- ¹⁵ Bulleit W.M. Uncertainty in structural engineering. 2008. Pieejams: <https://www.scopus.com>.
- ¹⁶ Ministru kabineta 02.09.2014. noteikumi Nr.529 „Ēku būvnoteikumi”, 3. punkts. Pēdējie grozījumi 22.02.2017. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=269164>
- ¹⁷ Vaivare L. Riskus varam minimalizēt. Dienas Bizness, 2015, 26.03.2015. Pieejams: http://news.lv/Dienas_Bizness/2015/03/26/riskus-varam-minimalizet
- ¹⁸ Helsloot I., Schmidt A. Risicoaansprakelijkheid als vervanging van overheidstoezicht in de bouw? Renswoude, CrisisLab. 2012. Pieejams: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2012/09/20/risicoaansprakelijkheid-als-vervanging-van-overheidstoezicht-in-de-bouw>
- ¹⁹ Ziemele I. Atbildība, kvalitāte un konkurētspēja ēku būvniecībā. Biznesa augstskolas *Turība* XVII Starptautiskā zinātniskā konference "Konkurētspējīgi uzņēmumi konkurētspējīgā valstī". 2016. Pieejams: <http://www.turiba.lv/f/Konference-2016.pdf>
- ²⁰ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. Pieņemts 07.12.1984., spēkā no 01.07.1985. Pēdējie grozījumi 10.12.2016. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=89648>
- ²¹ Likumprojekts “Administratīvo pārkāpumu procesa likums”. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/C09FFF1B23A17044C2257CDF0023B6DA?OpenDocument>
- ²² Likumprojekts “Administratīvo pārkāpumu procesa likums”. 12. Saeimas sēdes 13.11.2014. darba kārtības punkts LP0016_0. Pieejams: [http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/63ffd10760db6025c2257d9c0048fb19/\\$FILE/LP0016_0.htm](http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/63ffd10760db6025c2257d9c0048fb19/$FILE/LP0016_0.htm)
- ²³ Ziemele I. Atbildība, kvalitāte un konkurētspēja ēku būvniecībā. Biznesa augstskolas *Turība* XVII Starptautiskā zinātniskā konference "Konkurētspējīgi uzņēmumi konkurētspējīgā valstī". 2016. Pieejams: <http://www.turiba.lv/f/Konference-2016.pdf>
- ²⁴ Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS. Zolitūdes traģēdijas izgaismoto sistēmisko kļūdu

- labošana. 2016. Papildināts 14.11.2016. Pieejams: <http://providus.lv/musuvalsts/monitorings/4>
- ²⁵ Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS. Zolitūdes traģēdijas izgaismoto sistēmisko kļūdu labošana. 2016. Papildināts 14.11.2016. Pieejams: <http://providus.lv/musuvalsts/monitorings/4>
- ²⁶ Vīte D. Kritiskie normatīvie akti būvniecībā. Latvijas Būvniecība, 2017., Nr.1.
- ²⁷ Noteikumu projekts "Vispārīgie būvnoteikumi" VSS-353. Izsludināts VSS 30.03.2017. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40422235>
- ²⁸ Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS. Zolitūdes traģēdijas izgaismoto sistēmisko kļūdu labošana. 2016. Papildināts 14.11.2016. Pieejams: <http://providus.lv/musuvalsts/monitorings/4>
- ²⁹ Vīte D. Ko darīt ar būvatļauju, kas nemaz nav būvatļauja? Latvijas Būvniecība, 2016., Nr. 5.
- ³⁰ Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS. Zolitūdes traģēdijas izgaismoto sistēmisko kļūdu labošana. 2016. Papildināts 14.11.2016. Pieejams: <http://providus.lv/musuvalsts/monitorings/4>
- ³¹ Turpat.
- ³² "De facto" Pēc Zolitūdes traģēdijas «Re&Re» saņēmis valsts un pašvaldību pasūtījumus par 11 miljoniem. 16.11.2014. Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/zinju-analizi/zinas/pec-zolitudes-tragedijas-rere-sanjemis-valsts-un-pashvaldiibu-p.a106567/>
- ³³ Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS. Zolitūdes traģēdijas izgaismoto sistēmisko kļūdu labošana. 2016. Papildināts 14.11.2016. Pieejams: <http://providus.lv/musuvalsts/monitorings/4>
- ³⁴ Turpat.
- ³⁵ 900 sekundes. LNT. 08.08.2016. Autores teksta pieraksts.
- ³⁶ Coeckelbergh M. Regulation or responsibility?: Autonomy, moral imagination, and engineering. 2006. Pieejams: <https://www.scopus.com>
- ³⁷ Lūse A. Ķekavas Būvvaldē. Latvijas Būvniecība, 2016., Nr. 5.
- ³⁸ LETA. Par katru Zolitūdes traģēdijā bojāgājušo maksās 100 000 eiro. 2016. Pieejams: <http://www.irlv.lv/2016/11/8/par-katru-zolitudes-tragedija-bojagajuso-maksas-100-000-eiro>

Abstract

The new Construction Law and others Construction Regulations come into force on 01.10.2014. to define responsibility of construction specialists and institutions. Since then passed more than two years and responsibility of construction still is an important question in construction.

The aim of paper is to summarize information about how responsibility is working in practice. Research focuses on how responsibility which is regulated by the new regulatory enactments matches with situation in practice.

There are used methods of historical research, analysis, comparative analysis, systematic text condensation and theoretical method of research to investigate, analyse and summarize information of publications and regulatory enactments about responsibility and situation in practice.

The main conclusion shows that there is not clearness about responsibility of every person in construction and responsibility which is regulated by the new regulatory enactments is not properly working in practice.

Аннотация

Закон о строительстве и прочие строительные нормативные акты, вступившие в силу 01.10.2014., призваны определять ответственность специалистов и учреждений строительной сферы. Прошло уже более двух лет, но ответственность в строительной сфере по-прежнему остается важным вопросом.

Цель статьи – обобщить информацию о том, как ответственность работает на практике. Исследование фокусируется на том, как ответственность, которая регулируется новыми нормативными актами, сочетается с ситуацией на практике.

Автор приходит к заключению о том, что ясность в плане ответственности каждого из задействованных в строительстве лиц отсутствует и регулируемая новыми нормативными актами ответственность должным образом на практике не работает.

EKONOMIKAS UN JURIDISKO TEORIJU IETEKME NODOKĻU SISTĒMĀ

*Mg. iur. Edgars Golts,
Baltijas Starptautiskās akadēmijas lektors,
studiju programmas "Juridiskā zinātne" doktorants,
zvērētais advokāts, Latvija*

Ievads

Šis darbs ir daļa no autora promocijas pētījuma par pierādījumiem nodokļu tiesībās. Strauji attīstoties mūsdienu pasaulei un mainoties situācijai, arvien lielāku lomu ģeopolitisko risku apstākļos iegūst tiesiskā kārtība, tai skaitā, skaidra un saprotama nodokļu sistēma, kas balstīta ekonomikas un tiesību zinātnes teorētiskajās atziņās. Mūsdienās īpaši nozīmīgas kļūst starpdisciplināras zināšanas un prasme dažādās dzīves jomās rast interešu balansu, ievērojot ne tikai katra individuālās intereses, bet arī visas sabiedrības intereses kopumā. Uzskatot nodokļus par vienu no valsts pārvaldes neatņemamām sastāvdaļām, var saskatīt sadursmi starp dažādām interesēm – ne tikai starp nodokļu maksātāju un nodokļu administrāciju, kura pārstāv valsts pārvaldi, bet arī starp ekonomikas pamatnoteikumiem un tiesību principiem. Pētot likumsakarības nodokļu tiesībās, nākas saskarties ar nepieciešamību noskaidrot, kas ir primārais, bet kas – sekundārais, un kādā veidā ekonomikas teorijas likumsakarības mijiedarbojas ar tiesību teorijas nostādņēm. No vienas puses, uz nodokļu sistēmu "spiež" klasiskās un modernās ekonomikas teorijas, kas atklāj nodokļu veidošanas pamatprincipus, bet, no otras puses, – valsts pārvaldes pieaugošās vajadzības pēc finanšu resursiem, lai nodrošinātu visas sabiedrības pieprasījumu pēc sociāli aizsargātas labklājības un stabilitātes. Raksta mērķis ir izpētīt, kāda ietekme uz nodokļu veidošanos ir tiesību zinātnes atziņām un teorijām saskaroties ar ekonomikas zinātnes pamatnoteikumiem nodokļu sistēmu jomā, turklāt ņemot vērā valsts pārvaldes teorētiskās likumsakarības. Secināts, ka nodokļu tiesībās jāievēro ekonomikas teorijas likumsakarības, jo ir daudz kopēju fundamentālu vērtību, piemēram, viennozīmīga prasība ievērot taisnīguma principu. Darbā izmantotas dažādas zinātniskās metodes, un proti; *analītisko metodi*, kurā veselums domās vai faktiski tiek sadalīts sastāvdaļās un tiek apskatītas šīs atsevišķās daļas; *sintēzes paņēmieni*, kurā atsevišķi pētāmā objekta elementi domās vai

praktiskā darbībā tiek savienoti vienotā veselumā, lai pētītu to kopsakarus; *induktīvo (izzināšanas) metodi*, kura ļauj izdarīt vispārīgus spriedumus un secinājumus uz atsevišķu sistēmas elementu vai procesu pētījuma pamata, t. i., no atsevišķā uz vispārīgo; *deduktīvo metodi*, kurā secinājumi par atsevišķiem sistēmas elementiem, to īpašībām vai parādībām ar loģisku nepieciešamību izriet no viena vai vairākiem vispārīga rakstura atzinumiem par visu sistēmu vai klasi, pie kuras elements pieder; *monogrāfisko jeb aprakstošo metodi*, ar kuras palīdzību tiek veidoti interpretējumi no pieejamās informācijas, datiem; *kvantitatīvo metodi*, kura sevī iekļauj statistiskus salīdzinājumus un ciparus; *kvalitatīvo metodi*, kura sevī iekļauj pētījumu veicēju atzinumu cietījumus.

Svarīgākās atziņas teorijā un praksē, pētījumu rezultāti un to izvērtējums

Autors vispirms apskatīs ekonomikas teorijas likumsakarības nodokļu politikas veidošanā. Nodokļu politiku ekonomikas zinātnieki definē nevis kā valsts veicamo pasākumu vai darbības kopumu, bet gan kā valsts stratēģiju nodokļu jomā. Ekonomikas lietpratēji uzskata, ka stratēģiskos mērķus nevar noteikt voluntāri, vadoties no vadošo politisko spēku subjektīvās nostādnes, bet gan – nodokļu politikas stratēģiskie mērķi jānosaka, pamatojoties uz nodokļu politikas vispār atzītiem pamatprincipiem, piemēram, gan uz pasaules ekonomikas attīstības likumsakarībām, gan arī uz nacionālās ekonomikas interesēm. Ekonomikas zinātnieki pauž viedokli, ka nodokļu politika ir valsts finanšu politikas sastāvdaļa, kas savukārt ir ekonomiskās politikas sastāvdaļa, un tieši tādēļ nodokļu politikas stratēģiskajiem mērķiem ir jāatbilst valsts ekonomiskās un finanšu politikas pamatnostādņēm un mērķiem. Diemžēl, šobrīd nodokļu politikas veidotāji izvērza priekšplānā nodokļu aplikšanas regulējošo funkciju, ar kuras palīdzību tie vēlas panākt ekonomikas attīstības tempa paātrināšanos, kā rezultātā jāpalielinās budžeta ieņēmumu

miem veicot fiskālo funkciju¹.

Mūsdienu ekonomisti izceļ dažādus nodokļu politikas principus. Pirmais princips sevī ietver ekonomisko efektivitāti, jo nodokļu sistēma nedrīkst būt pretrunā ar efektīvu resursu sadales mehānismu, tā kā mūsdienās nodokļu sloga apsvērumi ir galvenie, izvēloties saimniekošanas veidu vai nosakot uzkrājumus, patēriņu vai investīcijas veidus, vai darījuma formas. Otrais princips ietver sevī administratīvo vienkāršību, lai izmaksas, kas saistītas ar nodokļu sistēmas funkcionēšanu, būtu minimālas. Šis princips attiecas kā uz tiešajām, ar nodokļu administrācijas uzturēšanas saistītajām, izmaksām, tā uz netiešajām nodokļu izmaksām, kas ir laika un līdzekļu patēriņš, kas nepieciešams nodokļu uzskaites nodrošināšanai no nodokļu maksātāju viedokļa, tā sauktās likuma izpildes izmaksas. Trešais princips ietver sevī nodokļu sistēmas elastību, tas ir, nodokļu sistēmas spēju ātri reaģēt uz mainīgajiem ekonomiskiem apstākļiem, koriģējot to pieņemot jaunus likumus vai automātiski regulējot, piemēram, progresīvās nodokļu likmju skalas gadījumā, pieaugot ienākumiem, pieaug arī nodokļu likmes. Ceturtais princips ietver sevī taisnīgumu, pielietojot to vai nu horizontālā taisnīguma nozīmē, uzskatot, ka cilvēki ir vienādi visās nozīmēs un tiek aplikti ar nodokļiem vienādi (proporcionāli), vai nu – vertikālā taisnīguma nozīmē, kad dažas personas maksā vairāk nodokļus nekā citas. Ekonomikas teorija nedod viennozīmīgas atbildes, kāds veids ir pareizs – vai nodokļiem ir jāatbilst saņemamiem sabiedriskajiem labumiem, vai arī, nodokļi ir saistāmi ar to spēju maksāt². Nodokļu politikas reālā izpausme ir nodokļu administrēšana, no kuras ir atkarīgs, kā nodokļus uztver iedzīvotāji, tādēļ nodokļu administrēšanas primārais uzdevums ir nodrošināt nodokļu likumu ievērošanu un nodrošināt nodokļu maksāšanas veikšanu atbilstoši normatīvajiem aktiem,³ veidojot nodokļu mentalitāti iedzīvotāju vidū, ar kuru saprot finanšu psiholoģiju, sabiedrībā valdošo nostādni pret nodokļiem un tiešo aplikšanu ar tiem⁴. Sabiedrības vairākuma pretošanos nodokļiem ir tieši saistīta ar saimnieciskā subjekta maksāšanas stāvokli, tas ir, ar gatavību maksāt,⁵ līdzīgi kā tirgū par precī vai pakalpojumu.

Nodokļu sistēmas uzdevums ir neizjaukt efektīvu resursu sadalīšanu valsts ekonomikā, jo nepārdomātas rīcības dēļ var izveidoties situācija, kad kapitāls aizplūst no valsts, negatīvi ietekmējot tautsaimniecību⁶. Nodokļu sistēmai ir jābūt pēc iespējas viegli un lēti pārvaldāmai,

tādēļ veidojot nodokļu sistēmu, jāvērtē nodokļu administrēšanas kārtība un mehānisms, izkalkulējot nepieciešamās izmaksas nodokļu iekasēšanā. Latvijā, kā piemērs, vissarežģītākā ir pievienotās vērtības nodokļa administrēšana, nodokļu pārmaksas pareizības pārbaude un to atgriešana⁷. Nodokļu sistēmai jābūt elastīgai, tai strauji jāreaģē uz ekonomisko apstākļu izmaiņām. Tas nozīmē, ka nodokļu sistēma ir izveidota tā, lai vienlaikus ar tautsaimniecības attīstības uzlabošanu palielinātos arī nodokļu ieņēmumi, turklāt papildus nepalielinot nodokļu likmes, ar nodokli aplikamo bāzi vai mainot citus nosacījumus nodokļu likumos⁸. Nodokļu sistēmai jābūt korektai attiecībā pret dažādiem nodokļu maksātājiem. Tai jābūt godīgai un jāaptver vienlīdz visi nodokļu maksātāji. Ekonomikas teorijā pastāv sociāldemokrātu uzskats (vertikālais taisnīgums) un liberāļu uzskats (horizontālais taisnīgums). Pirmie uzskata, ka, jo lielāki ienākumi, jo lielākam jābūt nodokļu slogam. To var panākt, ienākumiem piemērojot progresīvo nodokļu likmes. Savukārt liberāļi uzskata, ka nodokļiem jābūt samaksai par valsts sniegtajiem pakalpojumiem, tas ir, nodokļu sistēmai jābūt veidotai tā, lai lielākus nodokļus maksātu tās personas, kas vairāk izmanto valsts pakalpojumus⁹. Autors uzskata, ka šādas atziņas par nodokļu taisnīgumu ir pretrunā ar tiesību teorijas atziņām par taisnīgumu.

Pēc nodokļu struktūras parametriem izdala piecus nodokļu sistēmu veidus: anglosakšu, Eiropas kontinentālo, Latīņamerikas, kā arī jaukto sistēmu un ārzonu nodokļu sistēmu¹⁰. Eiropas kontinentālā sistēmā liels īpatsvars ir netiešajiem nodokļiem un sociālās apdrošināšanas maksājumiem, kas saistīti ar finanšu ilgtspēju un demogrāfisko situāciju, tādēļ šāda sistēma eksistē gandrīz visās Eiropas Savienības valstīs. Taču nevar viennozīmīgi teikt, ka kontinentālās sistēmas tips ir visās Eiropas Savienības valstīs, jo tajā nav vienmērīgas nodokļu struktūras. Netiešo nodokļu lielākais īpatsvars ir raksturīgs valstīm ar relatīvi zemu nodokļu slogu, kā, piemēram, Īrijā, Lietuvā, Kiprā un Maltā, bet tiešo nodokļu lielākais īpatsvars ir valstīs ar augstu nodokļu slogu, kā piemēram, Dānijā un Norvēģijā, savukārt, sociālo iemaksu lielākais īpatsvars ir raksturīgs Centrālās Eiropas valstīm, tādām kā Čehija, Vācija, Slovākija un Polija. Latvijā ir liels netiešo nodokļu īpatsvars ar ievērojamu sociālo iemaksu apjomu, ņemot vērā Latvijas demogrāfiskās īpatnības¹¹. Anglosakšu tiesību sistēmā nepastāv dalījums publiskajās un privātajās tiesībās, bet tiek atzīts tiesību ieda-

lījums divās grupās – *cammon law* – ieraduma tiesības un tiesu darbības precedenti un *statuete law* – likumdošanas kārtībā izdotie normatīvie akti, bet, ņemot vērā nodokļu sfēras imperatīvu raksturu, anglosakšu tiesību sistēmā nodokļus pamatā regulē likumi tāpat kā kontinentālajā tiesību sistēmā¹².

Ievērojamais klasiskās politekonomijas pamatlicējs Ādams Smits (*Adam Smith*) formulējis četrus nodokļu maksāšanas likumus:

1. Vienmērību nodokļu aplikšanā, ar to saprotot vispārēju aplikšanu ar nodokļiem – tas ir, visi tiek aplikti ar nodokļiem.
2. Noteiktību nodokļu aplikšanā, kas sevī ietver to, ka katrs nodokļu maksātājs zina, kādi nodokļi viņam valstij jāmaksā.
3. Ērtumu nodokļu aplikšanā, lai nodokļu termiņi un maksāšanas formas būtu iespējamās.
4. Lētumu nodokļu aplikšanā, jo nodokļu paaugstināšanas izmaksām jābūt minimālām¹³.

Pastāvot lielam skaitam nodokļu veidu, tāpat arī neskaitāmām nodevām un maksājumiem, jāsecina, ka šodienas situācija ir tālu no Ā. Smita pamatlikuma par lētumu¹⁴. Daļu no iekasēšanas izmaksām kompensē tehniski – pārlietot to uz privāto sektoru, turklāt runa ir par netiešām, ar nodokļiem saistītām, izmaksām – monetārā veidā, kā izdevumi nodokļu padomniekiem, grāmatvežiem, bet laika veidā – kā laiks, ko nodokļu maksātājs tērē nodokļu deklarācijas aizpildīšanai¹⁵.

Ekonomikas teorijā, attiecībā uz nodokļiem, nosaka vairākus ekonomikas pamatprincipus, tādus kā *ekvivalences princips* [1], pēc kura ikkatrs pilsonis pēc saņemtā vai patērētā labuma tiek aplikts ar nodokļiem, un piemērojot šo principu, kad valsts pilsoņu nodokļi un valsts pakalpojumu vērtība ir vienāda;¹⁶ *maksātspējas princips* [2], ar kuru praktiski atsakās no ekvivalences principa, jo maksātspējas princips ievēro nodokļu maksāšanas spēju. Šāds princips attēlo taisnīguma formu, kas apvieno vispārības, vienlīdzības un samērības pamatlikumus aplikšanai ar nodokļiem;¹⁷ bet vācu ekonomists Ādolfs Vāgners (*Adolph Wagner*) pasludināja, ka bez fiskālā nodokļu mērķa ir arī sociālpolitiskais nodokļu mērķis, no kura izriet *nodokļu pārdales princips* [3], kaut gan "taisnīgs" tarifs nav zinātniski objektīvi iespējams¹⁸.

Lai precīzāk izvērtētu nodokļu maksāšanas likumsakarības, autors pēta nodokļu definējumu ekonomikas zinātnē, lai to salīdzinātu ar tiesību zinātnieku definējumiem. Tā, Mg. sc. ing. Elza

Sīpola nodokli definē kā ar likumu noteiktu obligātu maksājumu valsts un pašvaldību budžetos, kas noteikti nav maksājums par noteiktas preces iegādi vai pakalpojuma saņemšanu, kā arī nav soda un nokavējuma naudas maksājumi, kā arī tas nav maksājums par valsts kapitāla vai tā daļas izmantošanu¹⁹. Nodokļu definīcija no tiesiskā viedokļa ietver sevī galvenās nodokļu pazīmes – ar likumu noteikts bezatlīdzības fizisko un juridisko personu maksājums budžetā. Šī definīcija atspoguļo gan pilnvaras noteikt nodokļu apmērus, gan maksājumu subjektu, gan arī mērķi²⁰. Mūsdienu zinātne ar nodokli saprot obligāto, piespiedu, bezatlīdzības maksājumu, kuram nav soda vai kompensācijas rakstura,²¹ bet attiecībā uz nodokļiem tie apkopoti trīs postulātos:

1. Nodokļu nozīme neaprobežojas tikai ar fiskālo funkciju.
2. Nodokļu aplikšanas absolūtā robeža ir nodokļa maksātāja īpašuma (kapitāla) pieaugums, nodokļi nevar tikt izmantoti nodokļa maksātāja īpašuma konfiskācijai vai kapitāla samazināšanai.
3. Nodokļi nevar būt uzlikti bez nodokļu maksātāju piekrišanas (ar pārstāvniecības varas starpniecību)²².

Ekonomikas zinātne nodokļus iedala pēc dažādiem kritērijiem, gan pēc stāvokļa nodokļu sistēmā, gan pēc nodokļa mērķa, kā arī – tiešajos un netiešajos,²³ un ekonomisti savos darbos secina, ka kopumā ir nepieciešami un lietderīgi vairāki pieņēmumi. Pirmkārt, jādod viena derīga funkcija visiem noteikumiem, kas norāda uz derīgumu (labumu), atkarībā no ienākuma līmeņa, bet, otrkārt, ir jāsniedz definīcija, kas nosaka, ko ir jāsaprot ar „taisnīgu” nodokļu maksājumu sadalījumu, piemēram, vienādu absolūtu, relatīvu vai robežmaksājumu. Turklāt, arī tad, ja abi pieņēmumi ir ņemti vērā nosakot „taisnīgu” tarifu, risināšanai vēl paliek matemātiskā problēma. Svarīgākie maksājumu principi ir jāanalizē, ņemot vērā nodokļu tarifu veidu, kādu izvēlas – progresējošo, proporcionālo vai regresīvo²⁴. Var secināt, ka optimāla nodokļu pamata, tāpat kā taisnīga tarifa nemaz nav²⁵. Ne mazāk svarīgi un ietekmīgi, raksturojot nodokļu sastāvu, ir dažādi nodokļu maksājumu atvieglojumi. Nodokļu atlaide ir nodokļu daļa, par kuru var samazināt aprēķināto nodokli, ja nodokļu maksātājs ir izpildījis konkrētos nosacījumus²⁶. Vairumā gadījumu, pamatojoties uz konvencijas prioritātes principu, nodokļu konvencijas prasības ir noteicošākas nacionālās likumdošanas prasībām, t. i., konvencijas ir uzskatāmas par „*lex specialis*”²⁷.

Lai precīzāk saprastu mijiedarbību starp ekonomikas un tiesību zinātnes atziņām, nākas pētīt nodokļu vēsturisko attīstību arī ekonomikas zinātnes literatūrā, kur redzams, ka jau senās Grieķijas pilsētu republikās sabiedrisko pienākumu izpilde tika uzskatīta par katra brīva pilsoņa pienākumu. Pilsētas amatos ievēlēja turīgus cilvēkus, kuri pildīja pienākumus, nesaņemot atlīdzību. Nepieciešamie sabiedriskie darbi tika veikti, izmantojot vergus vai uz iekaroto teritoriju meslu rēķina. Nodokļi tika uzskatīti par atkarības izpausmi, un sabiedrisko pienākumu veikšanu nodrošināja ziedojumi²⁸. Par pirmās pabeigtās nodokļu sistēmas piemēru var kalpot Romas impērija. Agrīnās Republikas laikā (V–III gadsimts p.m.ē.) Romas pilsoņiem faktiski nebija nodokļu maksāšanas pienākuma. Vēlākajā Romas impērijas periodā tika ieviesti netiešie nodokļi (patēriņa nodokļi), pie kuriem pieskaitāmas nodevas par ārzemju preču kustību (*portoria*) un nodeva par verga atbrīvošanu (*vicensima manumissionum*). Rietumu Romas impērijas brieduma gados kopējais nodokļu maksājumu veidu skaits bija virs 200 nodokļiem, un daļa no tiem ir pazīstami līdz pat mūsdienām, gan tiešie, gan netiešie nodokļi. Tos var salīdzināt gan ar mūsdienu tiešajiem nodokļiem, kā, piemēram, zemes, īpašuma (dzīvokļu), vergu, lopu, mantojumu nodokļi, gan ar netiešajiem nodokļiem – tirdzniecības un pārdošanas nodokli (*venelitium*) – 1% no pārdoto preču vērtības, vergu tirdzniecības apgrozījuma nodokli – 4% no pārdoto vergu vērtības, ceļu nodevu, nodevu par tiltu izmantošanu, vīna (graudu, gurķu, ziepju) pārdošanas nodokli. Austrumu Romas impērijas (Bizantijas) ietvaros nodokļu sistēma tika reformēta. Bizantijas imperatori Diokletiāns un Konstantīns nodokļu sistēmu balstīja uz vienotā zemes nodokļa ieviešanu (*capitatio iugatio*), kur zemes nodokļa apmēru noteica katram zemes gabalam ar speciālu ediktu (indikciju). Amatnieki un tirgotāji maksāja nodokļus par piederību korporācijām, citi iedzīvotāji, savukārt, maksāja galvas nodokli. Sabrūkot Romas impērijai, sabruka arī romiešu nodokļu sistēma²⁹. Viduslaiku Eiropai ir raksturīga, no vienas puses, sakārtota katoļu baznīcas finanšu sistēma, kas ietver sevī pirmo „harmonizēto” nodokli – baznīcas tiesu, bet, no otras puses, diezgan sadrumstalotas vietējo nodokļu sistēmas, kas varētu būt atšķirīgas pat kaimiņu novados. Absolūtisma laikos valsts kases papildināšanas ienākums pārsvarā balstījās uz lielo feodāļu iemaksām, pamatojoties uz vasāļu attiecībām, kas, savukārt, saņēma mak-

sājumus no vietējiem augstmaņiem. Būtībā, līdz pat XVII gs. nodokļu mehānisms Eiropas valstīs bija nesistēmisks³⁰. Kapitālistiskās saimniecības rašanās un attīstība izraisīja nepieciešamību pēc valsts finanšu saimniecības sakārtošanas un arī atsevišķu valsts ieņēmumu un valsts izdevumu kategorijas izveides un sakārtošanas. Nodokļu kā ekonomikas zinātnes pētījuma objekta un nodokļu teorijas attīstība ir saistāma ar XVI – XVII gs. politekonomijas teoriju, kurā parādās arī nodokļu teorijas kā pabeigtas zinību sistēmas par obligātajiem maksājumiem, to būtību, nozīmi un vietu ekonomiskajā, sociāli politiskajā sabiedrības dzīvē³¹. XVII – XIX gs. attīstījās klasiskā nodokļu teorija – „nodokļu neitralitātes teorija”, kas ir klasiskās ekonomikas teorijas sastāvdaļa. Ā. Smits definēja nodokļus kā sakārtotu un sistēmisku personu ienākumu un īpašumu daļas atsavināšanu valsts labā. Nodokļu teorijas pamatā ir uzskats par nodokļiem kā valsts izdevumu galveno finanšēšanas avotu, bet teorijas ietvaros nav aplūkota nodokļu regulējošā loma ekonomikā³². XX gs. visās nodokļu teorijās tiek pieņemta nodokļu imperatīvisma rakstura pieeja un arvien vairāk tiek uzsvērtā nodokļa kā valsts piespiedu līdzekļa un regulēšanas instrumenta loma. Pēc Otrā pasaules kara, analizējot ekonomikas attīstības negatīvos faktorus, tiek norādīts, ka nodokļiem jābūt starp tiem valsts finanšu instrumentiem, ar kuru palīdzību valsts var ietekmēt ekonomikas subjektus vai arī izņemt „lieko” un „traucējošo” naudas daudzumu. Starp mūsdienu ekonomikas teorijām ir jāmin piedāvājuma puses ekonomikas teorija (*Supply side economy*). Pazīstamākais minētās teorijas pārstāvis ir Arturs Lafērs (*Arthur Laffer*), kurš savas teorijas ietvaros attīsta nodokļu un budžeta zinības, tādējādi, piedāvājuma puses ekonomikas teorijas skolas pārstāvji atteicās no Dž. M. Keinsa (*John Maynard Keynes*) izstrādātās teorijas par piedāvātā pieprasījuma stimulēšanu, aizvietojo to ar jaunu teoriju. Teorijas galvenā atziņa ir, ka augstas valsts nodokļu likmes negatīvi ietekmē komercdarbības un investīciju aktivitātes. Tādēļ valstij ir jāizvērtē nodokļi, jo to samazinājums var kalpot kā pozitīvs impulss ekonomikas attīstībai. Minēto atziņu ilustrē tā sauktā „Lefēra līkne”, kur uz X ass ir nodokļu ieņēmumi, bet uz Y ass – nodokļu likmes (slogs). Konkrētā punktā notiek „lūzums”, kura rezultātā tiek samazināti nodokļu ieņēmumi, neskatoties uz likmju (sloga) pieaugumu³³.

Ļoti tuvs un līdzīgs, bet nozarei raksturīgi specifisks, ir tiesību vēsturnieku skatījums uz

nodokļu tiesību vēsturisko attīstību, un šo problēmu jautājumus autors ir analizējis savā darbā par nodokļu izcelsmi un attīstību Latvijas teritorijā³⁴.

Raksta turpinājumā autors analizē mūsdienu nodokļu tiesību zinātnieku atziņas, tiesību normu normas un to praktisko pielietošanu. Nodokļu tiesības ir tiesību normu kopums kā finanšu tiesību institūts, kas nosaka nodokļu veidus valstī, to ieņēmumu kārtību un regulē attiecības nodokļu saistību rašanās, izmaiņu un izbeigšanas jomu. Nodokļu tiesības sevī ietver gan materiālās, gan procesuālās normas. Jurists Andris Plotnieks kā materiālo un procesuālo tiesību normu klasifikācijas kritēriju izmanto tiesiskās regulēšanas priekšmetu. Ļoti vispārīgā skatījumā A. Plotnieks norāda, ka materiālo tiesību normu regulēšanas priekšmets aptver cilvēku un viņu visdažādāko kopību (ģimeni, biedrību, komercsabiedrību, valsti u.tml.), statusu un attiecības visdažādākajās dzīves sfērās³⁵. Nodokļi (*angl. tax; fr. impôt*) ir obligāti maksājumi, kuras likumos noteiktajā kārtībā un apmērā iekasē valsts no fiziskajām un juridiskajām personām, lai segtu ar valsts līdzekļiem finanšu stabilitātes un saimnieciskās aktivitātes nodrošināšanu, ar sabiedriskās ražošanas regulācijas saistītos un citus izdevumus³⁶. Tiesību normas³⁷ definē, ka nodoklis ir likumā noteikts obligāts periodisks vai vienreizējs maksājums valsts vai pašvaldību budžetos nodrošinot pamatbudžeta vai speciālā budžeta ieņēmumus, valsts un pašvaldību funkciju finansēšanai. Nodokļu samaksa neparedz atlīdzinājumu nodokļa maksātājam tiešā veidā. Minētais termins piemērojams arī valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām, kā arī muitas nodokļiem un citiem līdzvērtīgiem maksājumiem, kuri noteikti tieši piemērojamos Eiropas Savienības normatīvajos aktos par muitas lietām³⁸. Divi galvenie nodokļu tiesību subjekti ir nodokļu administrācija – Valsts ieņēmumu dienests un tā izveidotas institūcijas, pašvaldības domes ieceltas amatpersonas vai izveidotas iestādes, kā arī citas valsts institūcijas, ja tās paredzētas konkrētos likumos³⁹, un nodokļu maksātāji – Latvijas Republikas vai ārvalstu fiziskās un juridiskās personas un uz līguma vai norunas pamata izveidotas šādu personu grupas vai to pārstāvji, kas veic ar nodokli apliekamas darbības vai kam tiek garantēts ienākums nākotnē⁴⁰. Nodokļu tiesību avoti ir ne tikai speciālie nodokļu likumi ar saistītiem Ministra kabineta noteikumiem, bet arī citi normatīvie akti, ieradumu jeb paražu tiesības, vispārējie tiesību prin-

cipi, kā arī judikatūra, tiesību doktrīnas un normatīvo aktu izstrādes materiāli⁴¹. Autors atzīmē, ka Latvijā nav nostabilizējusies judikatūra, kas izriet ne tikai no nacionālās tiesas nolēmumiem, bet arī to veido Eiropas Tiesa, kas laika gaitā ir taisījusi spriedumus dažādās, ar finanšu pakalpojumiem saistītās lietās, un visiem šiem spriedumiem ir kopīga iezīme – Eiropas Tiesa ir uzsvērusi, ka direktīvas⁴² 13. pantā minētie finanšu pakalpojumi ir jāskaidro ļoti šaurā nozīmē, tādēļ 13. panta norma nav piemērojama līdzīgiem pakalpojumiem⁴³. Ekonomikas zinātnieki piekrīt juristiem par to, ka nacionālo nodokļu tiesību avoti ir pārsvarā likumdevēja pieņemtie normatīvie akti, kā arī citi tiesību sistēmai atbilstošie normatīvie akti, kaut gan nacionālās nodokļu sistēmas ietekmē arī tiesu lēmumi, judikatūra un doktrīnas⁴⁴.

Lai arī šajā darbā autors padziļināti nepētīja vispārējo tiesību principu ietekmi uz publiskajām tiesībām, tomēr jāatzīmē, ka taisnības izjūta nav neskaidrs un noslēpumains fenomens. Bez tiesiskās apziņas, taisnības izjūta mūsos ir skaidrojama kā intuitīvā izpratne par to, kur dzīvojam un ka mums jādzīvo saskaņā ar saprātīgiem likumiem, jo, ja šie likumi tiks pārkāpti, ciešsim mēs visi. Tā ir izpratne par to, kā ir jāfunkcionē mūsu formālajiem uzvedības mehānismiem⁴⁵. Der atcerēties, ka jēdzieni „tiesības” un „taisnīgums” nav sinonīmi⁴⁶. Taisnības izjūta reaģē uz likuma normu pārkāpumiem, tā skar procesu un procesuālās tiesības, kas gan vēsturiski, gan pēc būtības ir primārās tiesības. Vispirms bija un ir procesuālās normas, bet materiālās radās tikai pēc tam⁴⁷. Visvairāk taisnīga attieksme ir nepieciešama taisnīgas procedūras ieviešanā publiskajās tiesībās, it sevišķi, no valsts pārvaldes puses, jo **publiskajās tiesībās, atšķirībā no privāto tiesību principa “atļauts viss, kas nav aizliegts”, darbojas princips “atļauts ir tikai tas, kas ir noteikts ar tiesību normu” un tāpēc valsts iestāde nevar pamatot savu rīcību ar to, ka tiesību norma neparedz attiecīgas rīcības aizliegumu**⁴⁸.

Secinājumi

1. Nodokļu sistēmā tiesību teorijas atziņas lielā mērā sakrīt ar teorētiskās ekonomikas pārstāvju viedokļiem, kaut arī ir nianšes, kad tiesību zinātnieki neņem vērā ekonomikas teorijas matemātiskās likumsakarības.
2. Nodokļu tiesībās aizgūtais no tiesību teorijas jēdziens ‘taisnīgums’ nav identiski ekonomikas zinātnieku lietotajai jēgai šim terminam, bet dažās nianšēs tiek pretrunīgi lietots.

Atsauces

- ¹ Zelgalvis E., Sproģe I., Joppe A. Theoretical Aspects of Taxation Policy. Pieejams: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=40&sid=1dd8698e-1f4c-4162-bb59-18074d0ab9a8%40sessionmgr4006&hid=4114&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=52621071&db=a9h> [aplūkots 16.04.2017].
- ² Ketners K., Titova S. Nodokļu politika Eiropas Savienības vidē. – Rīga; Banku augstskola, 2009., 34. lpp.
- ³ Sīpola E. Mūsdienu nodokļu teorija. – Rīga: RTU, 2001., 108. lpp.
- ⁴ Turpat, 103. lpp.
- ⁵ Turpat, 104. lpp.
- ⁶ Medne A. Nodokļi Latvijā. – Rīga: BA Turība, 2012., 18. lpp.
- ⁷ Turpat, 18. lpp.
- ⁸ Turpat, 19. lpp.
- ⁹ Turpat.
- ¹⁰ Ketners K., Titova S. Nodokļu politika Eiropas Savienības vidē. – Rīga: Banku augstskola, 2009., 42. lpp.
- ¹¹ Turpat, 43. lpp.
- ¹² Turpat, 47. lpp.
- ¹³ E. Sīpola. Mūsdienu nodokļu teorija. – Rīga: RTU, 2001., 9.–11. lpp.
- ¹⁴ Turpat, 116. lpp.
- ¹⁵ Turpat, 117. lpp.
- ¹⁶ Turpat, 11.–12. lpp.
- ¹⁷ E. Sīpola. Mūsdienu nodokļu teorija. – Rīga: RTU, 2001., 12.–13. lpp.
- ¹⁸ Turpat, 3., 8. lpp.
- ¹⁹ Turpat, 15. lpp.
- ²⁰ Ketners K., Titova S. Nodokļu politika Eiropas Savienības vidē. – Rīga: Banku augstskola, 2009., 13. lpp.
- ²¹ Turpat, 12. lpp.
- ²² Turpat, 12. lpp.
- ²³ E. Sīpola. Mūsdienu nodokļu teorija. – Rīga: RTU, 2001., 19. lpp.
- ²⁴ Turpat, 49.–50. lpp.
- ²⁵ Turpat, 101. lpp.
- ²⁶ Medne A. Nodokļi Latvijā. – Rīga: BA Turība, 2012., 23. lpp.
- ²⁷ Jugno E. red. Eiropas nodokļi Latvijā. – Rīga: Latvijas ekonomists. 2004., 129. lpp.
- ²⁸ Ketners K., Titova S. Nodokļu politika Eiropas Savienības vidē. – Rīga: Banku augstskola, 2009., 28. lpp.
- ²⁹ Turpat, 8. lpp.
- ³⁰ Turpat, 8.–9. lpp.
- ³¹ Turpat, 9. lpp.
- ³² Turpat, 10. lpp.
- ³³ Turpat, 11. lpp.
- ³⁴ Golts E. Nodokļu tiesību vēsturiskā ģenēze un attīstība Latvijas teritorijā. Grām: III starptautiskās zinātniski praktiskās konferences materiāli. – Rīga: Baltijas Starptautiskā akadēmija, 2016.
- ³⁵ Plotnieks A. Tiesību teorija & Juridiskā metode. – Rīga: Izglītības solī. 2009., 65. lpp.
- ³⁶ Juridisko terminu vārdnīca. Autoru kolektīvs Dr. iur. I. Krastiņa vadībā. – Rīga: Izdevniecība Nordik. 1998., 172. lpp.
- ³⁷ Par nodokļiem un nodevām. Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis. 1995., 18. aprīlis, nr.26.
- ³⁸ Turpat.
- ³⁹ Turpat.
- ⁴⁰ Turpat.
- ⁴¹ Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. – Rīga: Ratio iuris, 2005., 57.–58. lpp.

- ⁴² Par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu. ES Padomes Direktīva 2006/112/EK, 2006. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32006L0112> [aplūkots 16.04.2017].
- ⁴³ Jugno E. red. Eiropas nodokļi Latvijā. – Rīga: Latvijas ekonomists. 2004., 129. lpp.
- ⁴⁴ Ketners K., Titova S. Nodokļu politika Eiropas Savienības vidē. – Rīga: Banku augstskola, 2009., 47. lpp.
- ⁴⁵ Vildbergs H.J., Messeršmits K., Niedre L. Pilsonis tiesiskā valstī: mācību līdzeklis. – Rīga: LU, 2004., 11. lpp.
- ⁴⁶ Turpat, 13. lpp.
- ⁴⁷ Turpat, 15. lpp.
- ⁴⁸ Neimanis J. Publisko tiesību būtība. Ievads tiesībās. – Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004., 115. lpp.

Abstract

This work is part of the author's research dissertation of evidence in tax law framework. The development of the modern world and the situation which is rapidly changing, the increasing role of the geopolitical risk conditions obtained legal order, including a clear and understandable tax system, which is based on theoretical knowledge of economic and legal science. The article addresses the issues which are relating to the theoretical aspects of the economic and legal sciences. The author of this article, when economists knowledge about tax system compared with the scientific view of tax law. The author concludes that it is very much a common scientific conclusions, although of the same substance with different terms used for form. The article is viewed as part of the historical developments, as it sees economic scientists. Analysing the economic nature of the tax system the author touching many of economic aspects, in order to better enable them to compare with legal.

Аннотация

Настоящая статья представляет собой часть авторского диссертационного исследования о доказательствах в рамках налогового законодательства. В условиях быстрого развития современного мира и изменения геополитических условий все большую роль приобретает правовой порядок, в том числе чёткая и понятная система налогообложения, создаваемая на основе теоретических знаний экономической и юридической науки. В работе изучены вопросы, связанные с теоретическими аспектами экономических и юридических наук в отношении налоговой системы. Автор рассматривает историческое развитие налоговой системы в рамках видения экономистов. Анализируя экономическую природу налога, автор рассматривает экономические аспекты налоговой системы в целях сопоставления с правовыми аспектами.

CIVILTIESĪBU APAKŠNOZARE

DARBA ATTIECĪBU IZBEIGŠANĀS AR DARBINIEKU - ARODBIEDRĪBAS BIEDRU

Mg.iur. Dace Tarasova,

Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes pasniedzēja,

Rīgas Stradiņa universitātes doktora studiju programmas

“Juridiskās zinātnes” doktorante, Latvija

Latvijas Republikas Satversmes 102. pantā noteikts, ka ikvienam ir tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās. Latvijas Republikas Satversmes 106. pantā ir paredzēts, ka ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai. Piespiedu darbs ir aizliegts. Par piespiedu darbu netiek uzskatīta iesaistīšana katastrofu un to seku likvidēšanā un nodarbināšana saskaņā ar tiesas nolēmumu¹.

Rakstā atspoguļoti autores veiktā pētījuma rezultāti attiecībā uz darba tiesisko attiecību izbeigšanās problemātiku ar darbinieku, kurš ir arodbiedrības biedrs, cita starpā, atbilstoši izvērtējot minētos jautājumus reglamentējošo tiesisko regulējumu. Apskatāmās tēmas **aktualitāti** nosaka pirmkārt arodbiedrību lomas un ietekmes visai jūtamais pieaugums, īpaši pēdējo gadu laikā. Ar arodbiedrībām rēķinās un to sociālā partnera viedokli uzklauša, veidojot nacionālo politiku darba tiesisko attiecību juridiskās reglamentācijas jomā. Arodbiedrību pozīcija tiek ņemta vērā, piemēram, izstrādājot grozījumus Darba likumā un citos ar nozari saistītos normatīvajos aktos. Tā, 2017. gada 27. jūlijā pieņemto Darba likuma grozījumu (stājās spēkā 2017. gada 16. augustā) izstrādē bija iesaistīti Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības (LBAS) speciālisti. Īpaši uzsvērams apstāklis, ka tiek ņemts vērā arodbiedrības viedoklis un pozīcija attiecībā uz Darba likuma 68. un 110. pantu. Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība šobrīd ir lielākā no nacionālajām arodbiedrību organizācijām. Latvijas Brīvo arodbiedrību savienībā apvienojušās pavisam 21 dažādu nozaru arodbiedrības vai profesionālās

darbinieku arodbiedrību apvienības, kurās kopā ir vairāk nekā 100 000 biedru. Tādējādi darba devēji neapšaubāmi spiesti rēķināties ar arodbiedrību nostāju, īpaši gadījumos, kad notiek darba tiesisko attiecību izbeigšana ar attiecīgā arodbiedrībā esošo darbinieku. Diemžēl jānorāda arī uz negatīvām tendencēm – gadījumiem, kad darba devēji nepieņemami noniecina arodbiedrību lomu, kā atsevišķos darba tiesisko attiecību izbeigšanas gadījumos, tā arī darba tiesisko attiecību jomā vispār. Arodbiedrību juristes praksē autorei ir nācies saskarties, piemēram, ar mēģinājumiem sabotēt tiesas spriedumu izpildi, kavēt arodbiedrību pirmorganizāciju izveidi u. c.

Saskaņā ar autores viedokli, augšminētie fakti visai nepārprotami liecina par izvēlētās pētījuma tēmas aktualitāti.

Pētījuma tapšanas **mērķis** – pamatojoties uz veiktās zinātniskās izpētes rezultātiem, norādīt uz būtiskākajiem juridiska rakstura problēmjautājumiem saistībā ar darba tiesisko attiecību izbeigšanu ar darbinieku, kurš ir arodbiedrības biedrs, kā arī izteikt priekšlikumus minēto problēmjautājumu risināšanai.

Materiāls un metodes – normatīvo aktu, tiesu prakses un zinātniskās literatūras analīze un apraksts. Iegūtie rezultāti novērtēti izmantojot aprakstošo, analītisko, loģisko, indukcijas un dedukcijas, loģiski konstruktīvo metodi, savukārt tiesību normu interpretācijai izmantotas gramatiskā, sistēmiskā un teleoloģiskā tiesību normu interpretācijas metode.

Darba tiesiskās attiecības var izbeigties tikai Darba likuma noteiktajos gadījumos, proti,

1. saskaņā ar pušu savstarpēju vienošanos;
2. izbeidzoties darba līguma termiņam – ja dar-

- ba līgums ir noslēgts uz noteiktu laiku;
3. atbilstoši trešo personu pieprasījumam;
 4. iestājoties darba devēja nāvei – ja darba devējs ir fiziska persona;
 5. darbinieka nāves gadījumā;
 6. pamatojoties uz tiesas spriedumu;
 7. sakarā ar vienas puses – darbinieka vai darba devēja, uzteikumu².

Pētījuma ietvaros apskatīts vienas puses – darba devēja – uzteikums darbiniekam, kurš ir arodbiedrības biedrs.

Lai sekmīgi analizētu darba tiesisko attiecību izbeigšanas ar darbinieku, kurš ir arodbiedrības biedrs, problēmjautājumus, nepieciešams noskaidrot jēdziena “uzteikums” juridisko būtību. Šai sakarībā jānorāda, ka nav jēdziena “uzteikums” definīciju sniedzoša normatīvā akta. Ar uzteikuma institūta palīdzību iespējama darba tiesisko attiecību izbeigšana vairākos veidos. Darba likumā darba tiesisko attiecību izbeigšana cieši saistīta ar jēdzienu “uzteikums”, kas likumā lietots dažādās nozīmēs. No teorētiskā viedokļa darba līguma “uzteikums” ir darbinieka vai darba devēja izteikts vienpusējs rakstisks gribas izteikums, ar kuru tiek izbeigtas darba tiesiskās attiecības uz turpmāku laiku³. Tātad uzteikums ir dokuments, kurā norādīts pamatojums, izbeidzot darba tiesiskās attiecības, un tas ir pierādījums sniedzot prasību tiesā, gadījumā, ja aizskartas darbinieka tiesības un ja darba devējs nav pilnīgi veicis savus Darba likumā noteiktos pienākumus. Autore vēlas akcentēt, ka tiesiski izsvērts un kvalitatīvs uzteikuma pamatojums būtībā ir nepieciešams tieši darba devējam, jo to nosaka Darba likuma normas. Tādējādi, saskaņā ar Darba likuma 101. panta sesto daļu, pirms darba līguma uzteikšanas darba devējam, cita starpā, ir pienākums noskaidrot, vai darbinieks ir darbinieku arodbiedrības biedrs. Līdz ar to, lai izprastu darba devēja un darbinieka savstarpējās tiesiskās attiecības, it īpaši situācijās saistītās ar darba tiesisko attiecību izbeigšanu ar darbinieku, kurš ir arodbiedrības biedrs, ir jāanalizē vairāki jēdzieni. Respektīvi, ir nepieciešams izanalizēt jēdzienu “arodbiedrība” un “arodbiedrības biedrs” būtību.

Arodbiedrība ir viens no biedrību veidiem. Uz to pirmkārt norāda salikteņa “arodbiedrība” daļas “arods” un “biedrība”. Līdz ar to, lai labāk izprastu arodbiedrības jēdzienu, vispirms ir jānoskaidro biedrības jēdziens Satversmes 102. panta nozīmē⁴. Jēdziens “biedrība” aptver visas brīvprātīgas privātpersonu apvienības, kas atbilst šādām būtiskām biedrību raksturo-

jošām pazīmēm – personu apvienība, atvērtība, brīvprātība, organizatoriskā stabilitāte, noteikts darbības laiks⁵. Arodbiedrību likuma 3. pantā ir noteikts, ka arodbiedrība ir brīvprātīga personu apvienība, ko nodibina, lai pārstāvētu un aizstāvētu strādājošo darba, ekonomiskās, sociālās un profesionālās tiesības un intereses⁶. Pētījuma autore secina, ka arodbiedrība ir masu sabiedriskā organizācija, kas uz brīvprātības principiem apvieno visu profesiju darbiniekus, bez atšķirībām attiecībā uz rasi, tautību, reliģiju, uzskatiem utt.⁷

Nepieciešams pievērst uzmanību formulējumiem, kas savulaik bija ietverti nu jau spēku zaudējušajā likumā “Par arodbiedrībām”. Šī likuma 2. pantā bija noteikts, ka arodbiedrības var veidot pēc aroda, nozaru, teritoriālā vai citiem principiem⁸. Savukārt Arodbiedrību likumā, kurš stājās spēkā 2014. gadā, šādas normas nav. Pēc pētījuma autores domām, līdz ar minētajām likumdošanas izmaiņām ir radīta situācija, kad arodbiedrībā faktiski var apvienoties jebkuri savstarpēji citādi nesaistīti indivīdi un arodbiedrības nav jāveido pēc konkrētas nozares, aroda vai teritoriāliem principiem. Autore uzskata, ka šāds tiesiskais regulējams, iespējams, var radīt problēmsituācijas darba devējam, it īpaši gadījumā, ja tas vēlas uzteikt darba līgumu ar darbinieku, kurš ir vairāku arodbiedrību biedrs. Normatīvajos aktos, proti, Darba likumā, nav noteikts, kurai no arodbiedrībām jāprasa atļauja uzteikuma izsniegšanai. Šai sakarā izkristalizējas problēmsituācija par arodbiedrību kompetenci – ja reiz arodbiedrības nedarbojas atbilstoši nozares, aroda specializācijai. Pēc autores domām, lai novērstu šāda veida problēmsituāciju rašanos, būtu nepieciešams veikt normatīvā regulējuma uzlabojumus, attiecīgi paredzot darba devēja pienākumu prasīt atļauju uzteikuma izsniegšanai, izvēloties arodbiedrību atkarībā no nozares, aroda specializācijas. Piemēram, ja darbinieks ir autobusa vadītājs un vienlaikus sastāv gan Latvijas Sabiedrisko pakalpojumu un Transporta darbinieku arodbiedrībā, gan Apsardzes Darbinieku arodbiedrībā, tad attiecībā uz darba tiesisko attiecību izbeigšanu ar minēto darbinieku (autobusa vadītāju) darba devējam būtu nepieciešams prasīt piekrišanu no Latvijas Sabiedrisko pakalpojumu un Transporta darbinieku arodbiedrības.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts 2013. gada 26. aprīlī, lietā Nr. SKC-1144/2013⁹ secina, ka darbinieka dalības vairākās arodbiedrībās fakts pats par sevi nerada darba devējam

pienākumu darba līguma uzteikšanu saskaņot ar katru no tām. Atbilstoši Darba likuma 10. panta, kurā reglamentēta darbinieku pārstāvība sarunām ar darba devēju, ko darbinieku tiesību un interešu aizstāvības nolūkā īsteno arodbiedrība vai darbinieku pilnvaroti pārstāvji, trešās daļas otrajam teikumam, ja sarunām ar darba devēju izvirzīti vairāku arodbiedrību pārstāvji, viņi pauž vienotu viedokli. Tādējādi situācijā, kad darba līguma uzteikšanai darbiniekam – arodbiedrības biedram darba devējs saņēmis vienas arodbiedrības piekrišanu, ir pamats uzskatīt, ka tās nostāja ir saskaņīga ar citu arodbiedrību viedokli šajā jautājumā. Ja, izpildot Darba likuma 101. panta sestajā daļā un 110. panta pirmajā daļā noteikto pienākumu, tiek noskaidrots, ka darbinieks ir vairāku arodbiedrību biedrs, tad darba devējam nav tiesību izvēlēties, kurā no darbinieka norādītajām arodbiedrībām vērsties, gluži pretēji, tā katrā ziņā atzīstama par darbinieka prerogatīvu.

Diemžēl pētījuma autore nevar viennozīmīgi piekrist minētajā tiesas spriedumā izteiktajiem argumentiem. Praksē bieži vien nākas saskarties ar situācijām, kad darbinieks, mainot darba vietas, neziņo nedz arodbiedrībai par darba vietas maiņu, nedz jaunajam darba devējam par savu arodbiedrības biedra statusu kādā ar jaunā darba devēja darbības jomu nesaistītā arodbiedrībā. Tāpat, rodas visai pamatots jautājums, vai arodbiedrība, kura nespēcīalizējas konkrētā nozarē, arodā, patiešām ir spējīga kvalitatīvi aizstāvēt darbinieka intereses un vai šāda neviennozīmīga situācija nepamatoti nesarežģī darba devēja stāvokli. Jebkurā gadījumā, katram arodam, nozarei ir sava specifika. Turklāt, ja arodbiedrība nedos darba devējam piekrišanu uzteikuma gadījumā, tad nākamais darba devēja solis, ļoti iespējams, būs prasības pieteikuma iesniegšana tiesā, kas, galu galā, novedīs pie papildus resursu patēriņa jau tāpat pietiekoši noslogotās tiesu sistēmas ietvaros.

Attiecībā uz jēdziena “arodbiedrības biedrs” analīzi jānorāda, ka „Juridisko terminu vārdnīca” sniedz sekojošu skaidrojumu – tā ir persona, dalībnieks, kas apvienojas, slēdzot sabiedrības līgumu, lai sasniegtu kopīgu saimniecisku mērķi¹⁰. Arodbiedrības biedrs var būt katrs ... uzņēmumā (kompānijā), iestādē vai organizācijā strādājošais [...]”¹¹. Izpētot arodbiedrības biedra jēdziena definīciju, autorei nākas secināt, ka ne Darba likumā, ne Arodbiedrību likumā nav dots šī jēdziena skaidrojums. Autore uzskata, ka tas nav nepieciešams, jo “biedra” jēdziens izriet no Biedrību un nodibinājuma likuma 2. panta otrās

daļas, 23. panta pirmās daļas un no 28. panta¹². Līdz ar to arodbiedrības biedrs ir fiziska persona, kurš brīvprātīgi ir iestājies arodbiedrībā un maksā noteikto biedru naudu.

Pētījuma autore vērs uzmanību uz to, ka arodbiedrības iesaiste likumiski korektas darba tiesisko attiecību izbeigšanas garantēšanai tiek nodrošināta pamatojoties uz Darba likuma 110. panta pirmo daļu, kurā noteikts, ka darba devējam ir aizliegts uzteikt darba līgumu darbiniekam – arodbiedrības biedram bez attiecīgās arodbiedrības iepriekšējās piekrišanas, izņemot gadījumus, kas noteikti Darba likuma 47. panta pirmajā daļā un Darba likuma 101. panta pirmās daļās 4., 8. un 10. punktā.

Tādējādi, darba devējam nav pienākuma prasīt arodbiedrības iepriekšēju piekrišanu, uzskatot darba tiesiskās attiecības ar darbinieku – arodbiedrības biedru, ja:

1. pārbaudes laikā darba devējs uzteic darba līgumu trīs dienas iepriekš (Darba likuma 47. panta pirmā daļa);
2. darbinieks, veicot darbu, ir alkohola, narkotiku vai toksiska reibuma stāvoklī (Darba likuma 101. panta pirmā daļa 4. punkts);
3. ir atjaunots darbā darbinieks, kurš agrāk veica attiecīgo darbu (Darba likuma 101. panta pirmā daļa 8. punkts);
4. tiek likvidēts darba devējs – juridiskā persona vai personālsabiedrība (Darba likuma 101. panta pirmā daļa 10. punkts).

Savukārt darba devējam ir pienākums prasīt arodbiedrības iepriekšēju piekrišanu, ja tas vēlas uzteikt darba tiesiskās attiecības ar darbinieku – arodbiedrības biedru, ja:

1. darbinieks bez attaisnojoša iemesla būtiski pārkāpis darba līgumu vai noteikto darba kārtību (Darba likuma 101. panta pirmā daļa 1. punkts);
2. darbinieks, veicot darbu, rīkojies prettiesiski un tādēļ zaudējis darba devēja uzticību (Darba likuma 101. pants pirmā daļa 2. punkts);
3. darbinieks, veicot darbu, rīkojies pretēji labiem tikumiem, un šāda rīcība nav savienojama ar darba tiesisko attiecību turpināšanu (Darba likuma 101. panta pirmā daļa 3. punkts);
4. darbinieks rupji pārkāpis darba aizsardzības noteikumus un apdraudējis citu personu drošību un veselību (Darba likuma 101. panta pirmā daļa 5. punkts);
5. darbiniekam nav pietiekamu profesionālo spēju nolīgta darba veikšanā (Darba likuma pirmā daļa 6. punkts);

6. darbinieks nespēj veikt nolīgto darbu veselības stāvokļa dēļ, un to apliecina ārsta atzinums (Darba likuma 101. panta pirmā daļa 7. punkts);
7. tiek samazināts darbinieku skaits (Darba likuma 101. panta pirmā daļa 9. punkts);
8. darbinieks pārejošas darbnespējas dēļ neveic darbu vairāk nekā sešus mēnešus, ja darbnespēja ir nepārtraukta, vai vienu gadu triju gadu periodā, ja darbnespēja atkārtojas ar pārtraukumiem, šajā laikā neieskaitot grūtniecības un dzemdību atvaļinājumu, kā arī darbnespējas laiku, ja darbnespējas iemesls ir nelaimes gadījums darbā, kura cēlonis saistīts ar darba vides faktoru iedarbību, vai arodslimība (Darba likuma 101. panta pirmā daļa 11. punkts).

Pētījuma autorei nākas secināt, ka šis uzskaitījums liecina par to, ka spēkā esošais tiesiskais regulējums visai efektīvi nodrošina darbinieka interešu aizsardzību, savukārt darba devējam uzlikta sava veida nasta, papildus pienākums, īpaši ņemot vērā apstākli, ka arodbiedrībai var pietrūkt nepieciešamās kompetences kādā no izvērtējamajiem jautājumiem. Katrs uzteikuma gadījums prasa individuālu pieeju – arodbiedrībai nepieciešams izpētīt ne tikai attiecīgo darba līgumu nosacījumus, bet arī visus piekritīgos uzņēmuma iekšējos normatīvos aktus – amata aprakstus, darba kārtības noteikumus, ētikas kodeksus utt. Turklāt ir nepieciešams uzklaut darbinieku – arodbiedrības biedru, vajadzības gadījumā lūgt darba devējam papildus dokumentus utt.

Saistībā ar arodbiedrības biedru specifisko situāciju aplūkosim mūsu tuvāko kaimiņu, Baltijas valstu pieredzi darba tiesisko attiecību uzteikšanas tiesiskās reglamentācijas jautājumos.

Izpētot Lietuvas Republikas Darba kodeksu, secināms, ka tajā nav detalizēti uzskaitīti gadījumi, kuros darba devējs var rakstiski uzteikt darba tiesiskās attiecības ar savu darbinieku. Jāakcentē, ka Lietuvas Republikas Darba kodeksā ietverts visai skops, tomēr samērā plaši interpretējams gadījumu skaits, kad darba devējs var uzteikt darba tiesiskās attiecības, bet šādam uzteikumam ir nepieciešams saņemt arodbiedrības piekrišanu:

1. darbinieka kvalifikācija un iemaņas;
2. darbinieka rīcība, uzvedība;
3. ekonomiskie, tehnoloģiskie apsvērumi vai uzņēmuma restrukturizācija, kā arī citi līdzīgi pamatoti iemesli¹³.

Savukārt izpētot Igaunijas Republikas likumu "Par darba līgumu", nākas secināt, ka šeit detalizēti uzskaitīti gadījumi, kad darba devējs

var rakstiski uzteikt darba tiesiskās attiecības ar darbinieku, un tie ir sekojoši:

1. darbinieks ilgstošu laiku nav varējis pildīt darba pienākumus veselības stāvokļa dēļ, kas neļauj turpināt darba attiecības. Darbinieka darba spējas ir samazinājušās, veselības problēmu dēļ, un darbinieks veselības stāvokļa dēļ nevar pildīt darba pienākumus četrus mēnešus;
2. darbinieks ilgstoši nav bijis spējīgs pildīt darba pienākumus nepietiekamas kvalifikācijas, neatbilstības amatam vai nepiemērotības dēļ, kas tādējādi neļauj turpināt darba attiecības;
3. darbinieks ignorējis saprātīgus darba devēja norādījumus (instrukcijas, rīkojumus) vai nav pildījis saistības, neskatoties uz darba devēja brīdinājumiem;
4. darbinieks atradies darba vietā alkohola reibumā, neskatoties uz to, ka ticis attiecīgi brīdināts;
5. darbinieks izdarījis zādzību, krāpšanu vai veicis citu darbību, kas izraisījusi darba devēja uzticības zudumu;
6. darbinieks izraisījis trešās personas neuzticību darba devējam;
7. darbinieks pretlikumīgi un līdz būtiskai pakāpei radījis zaudējumus darba devēja mantai vai izraisījis mantas bojājuma draudus;
8. darbinieks pārkāpis pienākumu glabāt komercnoslēpumu vai pārkāpis konkurences ierobežojumu¹⁴.

Igaunijas Republikas tiesiskais regulējums ir līdzīgs Latvijas Republikā pieņemtajam, tomēr akcentējams, ka Latvijā noteikti konkrēti gadījumi, kad nepieciešams prasīt arodbiedrības piekrišanu, minētais attiecināms uz visiem arodbiedrības biedriem, turklāt darba devējam obligāti jāņem vērā arodbiedrības viedoklis. Savukārt Igaunijā arodbiedrība var aizsargāt tikai darbinieku pārstāvjus, visos augstākminētajos gadījumos ir jāprasa arodbiedrības piekrišana, taču darba devējam nav saistošs arodbiedrības viedoklis.

Tātad, izpētot Baltijas valstu tiesisko regulējumu, secināms, ka arodbiedrības biedrus darba tiesisko attiecību izbeigšanas gadījumā pēc darba devēja iniciatīvas visefektīvāk aizsargā tieši Latvijas Republikas Darba likums, nosakot, ka, ņemot vērā Darba likuma 110. panta pirmo daļu, bez arodbiedrības piekrišanas nevar atlaist nevienu arodbiedrības biedru.

Darba likuma 110. panta pirmā daļa skaidri paredz, kādos gadījumos ir nepieciešams prasīt arodbiedrības piekrišanu, ja darba devējs vēlas

izbeigt darba tiesiskās attiecības ar darbinieku, kurš ir arodbiedrības biedrs.

Papildus pētījuma autore vēlas pievērst uzmanību problemātikai, kas saistīta ar Darba likuma 101. panta pirmās daļas 7. punkta – darbinieks nespēj veikt nolīgto darbu veselības stāvokļa dēļ, un to apliecina ārsta atzinums – piemērošanu. Ja darba devējs vēlas uzteikt darba tiesiskās attiecības ar darbinieku saskaņā ar šādu pamatojumu, darba devējam jāprasa arodbiedrības piekrišana. Autores ieskatā, minētā norma ir visai pretrunīgi vērtējama. Balstoties uz lietderības apsvērumiem, autore nesaskata īpašu nepieciešamību pēc arodbiedrības piekrišanas saņemšanas šāda veida gadījumos. Tā kā kompetents speciālists – mediķis jau sniedzis savu vērtējumu par darbinieka veselības stāvokli un faktisko spēju pildīt nolīgtos darba pienākumus, būtu pavisam aplami, ja arodbiedrība nedotu piekrišanu šādam uzteikumam. Arodbiedrība vienkārši nav kompetenta izvērtēt ārsta atzinumu. Savukārt, lai formāli izpildītu tiesību normās noteikto, tiek nelietderīgi patērēts gan darba devēja, gan arodbiedrības laiks veselas dokumentu paketes sagatavošanai, sākot ar darba devēja pieprasījumu arodbiedrībai dot attiecīgo piekrišanu, beidzot ar arodbiedrības atbildes sagatavošanu un nosūtīšanu darba devējam. Līdz ar to būtu nepieciešams attiecīgi papildināt Darba likuma 110. panta pirmo daļu ar septīto punktu.

Autore vēlas norādīt uz apstākli, ka praksē bieži sastopamas situācijas, kad darbinieki izmanto arodbiedrību kā juridisko pakalpojumu biroju, īpaši gadījumos, kad pēkšņi uzzinājuši par darba devēja plāniem uzteikt darba tiesiskās attiecības vai arī paši ir pārkāpuši darba līguma, darba kārtības noteikumu vai darba aizsardzības, drošības prasības u. c. Tikai nonācis šādā nepatīkamā situācijā, attiecīgais darbinieks, iepriekš nebūdams arodbiedrības biedrs, vērsas pie arodbiedrības un tajā iestājas. Pēc tam no darba devēja tiek saņemts pieprasījums par darba tiesisko attiecību uzteikumu, un arodbiedrībai ir pienākums aizsargāt darbinieka darba, ekonomiskās, sociālās un profesionālās tiesības un intereses. Tādējādi būtu saprātīgi un lietderīgi Darba likuma 110. panta pirmajā daļā noteikt īpašu termiņu – proti, termiņu, cik ilgi attiecīgajam darbiniekam ir jābūt arodbiedrības biedram, lai darba devējam rastos pienākums iepriekš saskaņot uzteikuma faktu ar arodbiedrību. Pašlaik Nacionālajā trīspusējās sadarbības padomē notiek diskusijas attiecībā uz šāda termiņa noteikšanu. Latvijas Darba devēju konfederācija ir piedāvājusi 12 mēnešu termiņa

piemērošanu, savukārt Latvijas Brīvo apvienību savienība piedāvājusi noteikt termiņu trīs mēnešu garumā. Pētījuma autore uzskata, ka 12 mēnešu termiņš atzīstams par pārlietu garu, savukārt trīs mēnešu periods – par visumā atbilstošu laika posmu. Trīs mēnešu periods atbilstu pārbaudes laika termiņam, kuru nosaka Darba likuma 46. panta otrā daļa – pārbaudes termiņš nedrīkst būt ilgāks par trim mēnešiem [...]. Pārbaudes laikā, ja darba devējs vēlas izbeigt darba tiesiskās attiecības, un darba devējam ir pienākums par to informēt darbinieku trīs dienas iepriekš, arodbiedrības piekrišana nav nepieciešama. Tajā pašā laikā arī arodbiedrība pārliecinātos par darbinieka – arodbiedrības biedra aktīvu līdzdalību arodbiedrībā.

Secinājumi

Pētot un analizējot darba tiesisko attiecību izbeigšanas problemātiku ar darbinieku – arodbiedrības biedru, pētījuma autore nonākusi pie sekojošiem secinājumiem:

1. Tiesiskais regulējums attiecībā darba tiesisko attiecību izbeigšanos ar darbinieku, kurš ir arodbiedrības biedrs, ietverts galvenokārt Darba likumā, tāpat minētajā sakarībā saistošas arī Arodbiedrību likuma un Biedrības un nodibinājumu likuma normas.
2. Arodbiedrība ir viens no biedrību veidiem – masu sabiedriskā organizācija, kas uz brīvprātības principiem apvieno visu profesiju darbiniekus, bez atšķirībām attiecībā uz rasi, tautību, reliģiju, uzskatiem utt. un tiek dibināta, lai pārstāvētu un aizstāvētu strādājošo darba, ekonomiskās, sociālās un profesionālās tiesības un intereses.
3. Uzteikuma izsniegšanu darbiniekam – arodbiedrības biedram regulē Darba likums, tomēr likumā ietvertais regulējums atzīstams par nepilnīgu, kas, cita starpā, rada papildus problēmsituācijas darba devējam.
4. Izpētot un salīdzinot Baltijas valstu (Latvijas, Lietuvas, Igaunijas) tiesisko regulējumu, secināms, ka arodbiedrības biedrus darba tiesisko attiecību izbeigšanas gadījumā pēc darba devēja iniciatīvas visefektīvāk aizsargā tieši Latvijas Republikas Darba likums, nosakot, ka, ņemot vērā Darba likuma 110. panta pirmo daļu, bez arodbiedrības piekrišanas nevar atlaist nevienu arodbiedrības biedru.
5. Pastāvošais tiesiskais regulējums var radīt problēmsituācijas darba devējam gadījumā, ja tas vēlas uzteikt darba līgumu ar darbinieku, kurš ir vairāku arodbiedrību biedrs. Darba likumā nav noteikts, kurai no arodbiedrībām

jāprasa atļauja uzteikuma izsniegšanai – būtu nepieciešams veikt normatīvā regulējuma uzlabojumus, attiecīgi paredzot darba devēja pienākumu prasīt atļauju uzteikuma izsniegšanai, izvēloties arodbiedrību atkarībā no nozares, aroda specializācijas.

6. Būtu nepieciešams papildināt Darba likuma 110. panta pirmo daļu ar 7. punktu, kurš paredzētu darba devēja tiesības rakstiski uzteikt darba tiesiskās attiecības gadījumos, kad darbinieks nespēj veikt nolīgto darbu veselības stāvokļa dēļ un par to saņemts atbilstošs ārsta atzinums; minētajā sakarībā Darba likuma 110. panta pirmā daļa būtu izsakāma

šādā redakcijā: “Darba devējam aizliegts uzteikt darba līgumu darbiniekam – arodbiedrības biedram bez attiecīgās arodbiedrības iepriekšējas piekrišanas, izņemot gadījumus, kas noteikti šā likuma 47. panta pirmajā daļā un 101. panta pirmās daļas 4., 7., 8. un 10. punktā”.

7. Būtu saprātīgi un lietderīgi paredzēt Darba likuma 110. panta pirmajā daļā īpašu termiņu – cik ilgi darbiniekam jābūt arodbiedrības biedram, lai darba devējam rastos pienākums iepriekš saskaņot uzteikuma faktu ar arodbiedrību; par visumā atbilstošu laika posmu atzīstams 3 (trīs) mēnešu periods.

Atsauces

- ¹ Latvijas Republikas Satversme: LV likums: pieņemts 15.02.1922. un stājas spēkā 07.11.1922. Latvijas Vēstnesis. 43, 01.07.1993.
- ² Darba likums: LV likums: pieņemts 20.06.2001. un stājas spēkā 01.06.2002. Latvijas Vēstnesis. 105(2492), 09.08.2001.
- ³ Kalniņš E. Par jaunā Darba likuma spēkā stāšanos. // Jurista Vārds, 2002, Nr. 13., 1.-3. lpp.
- ⁴ Arodbiedrību likums ar komentāriem. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/7_Resursi/Rokasgramatas/Arodbiedrību%20likums%20ar%20komentāriem%20_internetam.pdf – apskatīts 26.11.2017.
- ⁵ Neimanis J. Satversmes 102. panta komentārs. “Latvijas Republikas Satversmes komentāri”. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 407. lpp.
- ⁶ Arodbiedrību likums: LV likums: pieņemts 06.03.2014. un stājas spēkā 01.11.2014. Latvijas Vēstnesis. 60 (5120), 25.03.2014.
- ⁷ Aplūkojot arodbiedrības jēdzienu Arodbiedrību likuma 3. pantā, redzams, ka tajā ir ietvertas divas biedrību raksturojošas pazīmes – personu apvienība un brīvprātība. Vienlaikus jēdzienā ir norādīta galvenā pazīme, kas arodbiedrību nošķir no biedrībām – arodbiedrību pamatmērķis. Pantā ir noteikts, ka arodbiedrību mērķis ir aizstāvēt strādājošo darba, ekonomiskās, sociālās un profesionālās tiesības un intereses. Arodbiedrība ir sabiedriska organizācija, kas apvieno noteiktas tautas saimniecības nozares strādniekus un kalpotājus un aizstāv viņu intereses. Satversmes tiesas 2014. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr.2013-15-01 [http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2013-15-01_Spriedums.pdf] secina, ka arodbiedrības īstenotā biedru pārstāvība nodrošina darba un dienesta jautājumu risināšanu profesionālākā līmenī, un tās mērķis ir pievērst uzmanību biedru vajadzībām un panākt viņu tiesību aizsardzību. Galvenie arodbiedrību uzdevumi ir veicināt un uzraudzīt darba tiesību ievērošanu, organizēt kolektīvās pārrunas ar darba devēju un aizsargāt savu biedru tiesības un likumīgās intereses.
- ⁸ Likums “Par arodbiedrībām” (zaudējis spēku). Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=64867> – apskatīts 26.11.2017.
- ⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts 2013. gada 26. aprīlī, lietā Nr. SKC-1144/2013. Pieejams: at.gov.lv/files/uploads/files/archive/.../1144-skc-2013.doc – apskatīts 26.11.2017.
- ¹⁰ Juridisko terminu vārdnīca. – Rīga: Kamene, 2000., 258. lpp.
- ¹¹ Энциклопедический словарь Трудовое право, четвертое издание. – Москва: Издательство “Советская энциклопедия”, 1979, с. 527.
- ¹² Biedrību un nodibinājumu likums: LV likums: pieņemts 30.10.2003. un stājas spēkā 01.04.2004. Latvijas Vēstnesis. 161 (2926), 14.11.2003.
- ¹³ Lietuvas Republikas Darba kodekss. 129. pants 2. daļa. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/en/TAD/TAIS.191770> – apskatīts 26.11.2017.
- ¹⁴ Закон о трудовом договоре. Статья 88. Pieejams: <https://www.juristaitab.ee> – apskatīts 26.11.2017.

Abstract

The aim of the article is to state the main problems concerning employment termination with an employee who is a member of the trade union, and to work out the proposals on solutions of the problematic questions.

Problems of termination of issues with an employee who is a member of the trade union are considered in the article. 110 clause the 1 part of the Labour Law determines that an Employer is prohibited to terminate Employment Contract with an Employee who is a member of the trade union if there is no preliminary agreement with a certain trade union. But 101 clause 6 part of the Labour Law determines that an Employer before termination of an Employment Contract has to clarify if an Employee is a member of the trade union. Therefore an Employer needs to ask the trade union for permission to terminate labour relationships with an Employee who is a member of the trade union.

101 clause 7 paragraph determines, that an Employer has the right to terminate labour relationship with an Employee, when an Employee is not able to continue employment because of the state of health, and there is a certain medical statement. In this case, before termination of the Employment Contract an Employer has to ask the trade union for permission, but the trade union in this case is not competent enough, because the medical statement was issued by an authorized person. The Trade Union Law came into force in 2014, this Law does not consider the case that trade unions should be united according to the branches, occupations and other principles, that is why in reality Employees could participate in several trade unions or in one, which does not specialize in a certain branch or occupation. The problems also occur in the situations, when an Employee learns that an Employer wishes to terminate Employment Contract. In these situations Employee is looking for possible actions, in order to defence himself and joins the trade union, and becomes its member, and stays there till the problems are solved.

Аннотация

Целью статьи является выявление основных проблем расторжения трудовых отношений с работником, являющимся членом профсоюза, и разработка предложений для устранения проблемных вопросов.

В статье рассмотрена проблематика расторжения трудовых отношений с работником – членом профсоюза. Статья 110, часть 1 Закона о труде определяет, что работодателю запрещается расторгать трудовые отношения с работником – членом профсоюза без соответствующего предварительного разрешения профсоюза. В свою очередь статья 101, часть 6 определяет, что работодатель до расторжения трудовых отношений обязан выяснить, не является ли работник членом профсоюза; работодателю необходимо просить разрешения у профсоюза по поводу расторжения трудовых отношений с работником, который является членом профсоюза.

Статья 101, часть 7 Закона о труде определяет, что работодатель может расторгнуть трудовые отношения с работником, если работник не в состоянии продолжать договорные отношения по состоянию здоровья и об этом свидетельствует заключение врача. В этом случае до расторжения трудовых отношений работодатель должен запросить согласие профсоюза; в свою очередь профсоюз не является компетентным, так как заключение выдано врачом. В 2014 году вступил в силу Закон о профсоюзах, который не предусматривает, что профсоюзы должны создаваться по отраслевому принципу, принципу занятости или какому-либо иному, в связи с чем на практике работники могут быть членами нескольких или одного профсоюза, который, возможно, не специализируется в какой-либо определённой отрасли. Также проблемы возникают в ситуациях, когда работник узнаёт, что работодатель планирует расторгнуть трудовые отношения; в подобных ситуациях работник ищет всевозможные варианты для своей защиты и вступает в профсоюз, становится его членом до момента, пока не разрешит проблемную ситуацию. На основании проведенного анализа автор формулирует ряд предложений, направленных на совершенствование правового регулирования в сфере расторжения трудовых отношений с работником – членом профсоюза.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ МЕДИЦИНСКОГО ТУРИЗМА КАК ВИДА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Евгений Гнедик,

адвокат, соискатель Кафедры хозяйственного права

Национального юридического университета им. Ярослава Мудрого, Украина

Медицинский туризм в современном его понимании является относительно молодым видом экономической деятельности. По мнению исследователей, его зарождение произошло в 80-х годах прошлого века и было связано с целым рядом факторов экономического, политического и социального характера. К таким факторам относятся, с одной стороны, всемирная глобализация, интеграция европейских стран, расширение объема и упрощение порядка миграции туристских ресурсов, с другой – отмечаемое в этот период существенное увеличение расходов на здравоохранение. В настоящее время уже сформировался глобальный рынок медицинских туристических услуг со своей инфраструктурой (медицинским менеджментом, органами аккредитации, агентствами медицинского туризма и туроператорами, специалистами в сфере медицинских путешествий)¹. Вместе с тем, по мнению турецких ученых, исторически туризм в сфере здравоохранения является старейшим видом туризма, связанного со здоровьем, поскольку туризм всегда был связан с улучшением здоровья и благополучия².

Сегодня под термином «медицинский туризм» чаще всего понимают организацию медицинского обслуживания пациентов за пределами страны их постоянного проживания. Очевидно, что данный термин обязательно включает в себя две составляющие: медицинскую и туристическую. Последняя охватывает миграцию пациентов к месту лечения, реабилитации и отдыха в какой-либо регион или страну. Таким образом, в широком понимании медицинский туризм можно определить как сферу медицинской индустрии и гостеприимства, связанную в единую систему рынков с развитой инфраструктурой и охватывающую не только деятельность по предоставлению медицинских услуг и услуг по временному проживанию, но и иные сферы бизнеса – страхование, банковскую деятельность, юридическую помощь, транспорт, связь и другие³.

Анализируя медицинский туризм применительно к государствам Европейского Союза, США и Канады, можно выделить несколько основных причин, по которым граждане этих стран выезжают для получения медицинских услуг за рубеж, в том числе в государства с более низким уровнем социально-экономического развития. К их числу относится желание снизить расходы на здравоохранение при сохранении качества медицинских услуг, а также совместить получение медицинских услуг с развлекательным отдыхом в экзотических странах. Особым спросом пользуются медицинские услуги, расходы на которые не покрываются программами медицинского страхования (например, косметология, реконструкция зубов и др.). Некоторые пациенты хотели бы лечиться за границей с целью сохранения конфиденциальности при получении медицинских услуг, связанных с пластической хирургией, лечением наркозависимости и транссексуализма. В государствах с более низким уровнем социально-экономического развития одной из основных причин выезда их граждан на диагностику и лечение за рубеж является отсутствие возможности получения качественной медицинской помощи в собственной стране. Зачастую это обусловлено отсутствием соответствующих технологий лечения и диагностики заболеваний, а также невозможностью оперативного предоставления необходимой медицинской помощи (так называемые письма ожидания)⁴.

Еще одной причиной медицинского туризма является то обстоятельство, что в некоторых странах проведение отдельных медицинских вмешательств запрещено или ограничено законодательством (например, репродуктивные программы (ЭКО с суррогатным материнством и/или донорством), применение стволовых клеток, трансплантация органов, искусственное прерывание беременности и т. п.).

В последнее время также получают распространение путешествия с целью оздоровления, поддержания здоровья и улучшения внешнего вида, в том числе т. н. туризм красоты (англ. *beauty tourism*). Специалисты выделяют следующие его подвиды: водно-оздоровительный (англ. *SPA* – от лат. *sanus per aquam* – здоровье с помощью воды), фитнес (англ. *fitness*), оздоровительный (англ. *wellness*) туризм и туризм с целью получения косметологических услуг. Отдельные виды туризма красоты следует относить к медицинскому туризму, т. к. его спецификой является предоставление услуг специалистами с медицинским образованием. Получение таких услуг не относится к категории лечения или диагностики, однако некачественное их предоставление может негативно влиять на здоровье человека. Прежде всего, этот тезис касается косметологического туризма. В этом контексте В.М. Пашков утверждал, что не все виды медицинских услуг направлены на оздоровление пациентов, и как пример приводил отдельные виды косметологического медицинского вмешательства⁵.

Как видим, медицинский туризм, будучи относительно молодым видом экономической деятельности, за последнее десятилетие получил широкое распространение в мире, демонстрируя высокие темпы роста практически на всех континентах. При этом следует учитывать, что экономическая деятельность в сфере предоставления медицинских услуг требует строгого соблюдения норм и правил ее осуществления, поскольку в противном случае высока вероятность причинения вреда здоровью, а иногда и жизни пациента. Особенно это актуально для медицинского туризма, спецификой которого является контакт с пациентом в течение непродолжительного периода времени. Зачастую данное обстоятельство обуславливает отсутствие или недостаточность сведений об общем состоянии здоровья, динамике заболевания, невозможность медицинского наблюдения в период реабилитации и иные факторы, повышающие степень рискованности данного вида экономической деятельности.

Таким образом, широкое распространение медицинского туризма, с одной стороны, и необходимость минимизации рисков для здоровья и жизни пациентов, с другой, обуславливают потребность в надлежащем правовом регулировании и последующем контроле за

осуществлением такой деятельности. Вместе с тем, как показывает анализ, на международном и национальном уровнях правовая регламентация медицинского туризма является недостаточной. На сегодняшний день можно констатировать не только отсутствие выработанных и согласованных на международном уровне принципов и норм предоставления услуг в сфере медицинского туризма, но и отсутствие четкости и согласованности в определении правовой природы данного вида экономической деятельности. Все это свидетельствует об **актуальности** исследования проблемы правового регулирования медицинского туризма.

Целью данной статьи является определение понятия медицинского туризма как предмета правового регулирования, выделение структурных компонентов данного вида экономической деятельности, а также специфики их правового регулирования.

В процессе исследования использованы такие **методы**, как диалектический, метод системно-структурного анализа, формально-логический и сравнительно-правовой. Проанализированы нормативно-правовые акты отдельных европейских государств и международные акты «мягкого права», статистическая информация о структуре, динамике и региональных особенностях развития медицинского туризма, научная и публицистическая литература, посвященная данной тематике.

Требования Европейской хартии прав пациентов (2002 г.) в контексте права каждого на свободу выбора между различными медицинскими процедурами и учреждениями (специалистами) на основании адекватной информации реализуются, в том числе, и путем предоставления услуг в сфере медицинского туризма. И хотя Хартия Европейского Союза по правам человека (ст. 35), устанавливает, что «каждый человек имеет право на профилактическое лечение и медицинское обслуживание на условиях, предусмотренных национальным законодательством и практикой», иногда возникает проблема невозможности реализации такого права в национальной системе здравоохранения в связи с проблемами. Это приводит к тому, что в отдельных случаях пациент вынужден самостоятельно обеспечивать осуществление медицинского вмешательства, в том числе и за пределами своей страны.

В свою очередь, Директива Европейского парламента и Совета Европейского Союза 2011/24/ЕС от 9 марта 2011 года О правах пациентов в трансграничном медицинском обслуживании⁶ устанавливает правила в целях облегчения доступа к безопасному и высококачественному трансграничному медицинскому обслуживанию в рамках ЕС, обеспечение мобильности пациентов в соответствии с принципами, установленными Судом Европейских сообществ, и поощрение сотрудничества государств-членов ЕС в области здравоохранения при полном сохранении их ответственности по установлению социальных льгот в сфере здравоохранения, а также по организации и осуществлению медицинского обслуживания и по предоставлению социальных льгот, в частности, по случаю болезни. Как указывается в п. 20 Директивы, «для того чтобы помочь пациентам сделать осознанный выбор для получения медицинского обслуживания на территории другого государства-члена ЕС, государства-члены ЕС, на территории которых такое медицинское обслуживание предоставляется, должны обеспечить предоставление пациентам по их запросу всей необходимой информации о стандартах безопасности и качества, действующих на данной территории, а также о том, какие медицинские организации используют эти стандарты. Кроме того, сами медицинские организации должны также по запросу пациентов предоставлять необходимую информацию об отдельных аспектах медицинского обслуживания, предоставляемого ими, а также о вариантах лечения. В случае если медицинские организации уже предоставляют всю необходимую информацию об отдельных аспектах медицинского обслуживания пациентам, имеющим принадлежность к государству-члену ЕС, на территории которого оказывается медицинское обслуживание, настоящая Директива не должна требовать предоставления более подробной информации пациентам из других государств-членов ЕС. Кроме того, ничто не препятствует государству-члену ЕС, на территории которого оказывается медицинское обслуживание, требовать от иных участников сферы медицинских услуг, таких как страховые компании или государственные органы, предоставления информации об отдельных аспектах предоставляемого медицинского обслуживания, если это будет более целесообразно с точки зрения организации системы здравоохранения этого

государства-члена ЕС».

Однако национальный орган вправе отказать предоставить предварительное разрешение, если он считает, что он может предоставить пациенту необходимое медицинское обслуживание в течение срока, который является оправданным с медицинской точки зрения. Запросы на лечение в другой стране ЕС должны рассматриваться в течение разумного периода времени. Собственная страна пациента при этом должна возместить стоимость лечения в соответствии со шкалами, которые она применяет на национальном уровне, а также может принять решение о возмещении расходов на проезд и проживание⁷. Таким образом, медицинский туризм граждан ЕС, выезжающих на лечение в иные страны ЕС, получил правовую регламентацию на уровне *acquis* ЕС.

Международно-правовые акты в сфере туризма, в частности Манильская декларация по мировому туризму от 10 октября 1980 года, Резолюция шестой Генеральной ассамблеи ВТО (София), которой были приняты Хартия туризма и Кодекс туриста от 26 сентября 1985 года, а также Глобальный этический кодекс туризма, принятый в 1999 году на Генеральной ассамблее ООН в г. Сантьяго (Чили), не содержат положений, касающихся норм и принципов осуществления медицинского туризма. Глобальный этический кодекс туризма лишь называет поездки с оздоровительными целями в качестве одной из форм туризма, не раскрывая содержание этой формы и ее специфику.

Модельный закон «О социальном туризме», принятый постановлением межпарламентского комитета Украины, Республики Казахстан, Кыргызской Республики, Российской Федерации и Республики Таджикистан 12 июня 2000 года, среди приоритетных направлений социального туризма выделяет лечебно-оздоровительный туризм (ст. 7). При этом лечебно-оздоровительные поездки граждан с низким среднедушевым доходом, слабо защищенных в социальном отношении, а также остро нуждающихся в рекреации и лечении, осуществляются на условиях и по ценам, действующим в социальном туризме и определяются национальным законодательством (социальные льготы на лечебно-оздоровительный туризм предусматриваются в коллективных договорах между работниками и работодателем, указываются в отпускном чеке

как документальном подтверждении взаимных обязательств работника и работодателя). Как видим, в этом документе имеется лишь упоминание о лечебно-оздоровительном туризме, которое не может рассматриваться в качестве определения на уровне международно-правового документа понятия и правовой сущности медицинского туризма.

Анализ научных исследований, посвященных медицинскому туризму, показывает, что под медицинским туризмом понимают вид хозяйственной деятельности, направленный на оказание услуг по диагностике, лечению и профилактике заболеваний за пределами страны проживания. При этом отдельные ученые предлагают разграничивать медицинский и оздоровительный туризм как различные виды хозяйственной деятельности. Такое решение основывается на том, что медицинский туризм предполагает, в первую очередь, получение необходимой медицинской помощи при наличии вполне определенной конкретной проблемы со здоровьем. В таком контексте он тесно интегрирован с системой медицинских учреждений. В отличие от медицинского, оздоровительный туризм ориентируется на рекреационно-туристическую инфраструктуру⁸.

Поддерживая тезис о том, что медицинский туризм интегрирован с системой медицинских учреждений, нельзя не обратить внимание на то, что он также может быть ориентирован на рекреационно-туристическую инфраструктуру. Так, с точки зрения авторов доклада «Медицинский туризм в ЕС: общее исследование», медицинский туризм является составляющей туристической деятельности и включает в себя не только медицинские, но также оздоровительные и курортные услуги. При этом медицинский туризм предполагает предоставление соответствующих услуг лицам, выезжающим в иную местность с целью получения лечения. Оздоровительный туризм, в свою очередь, служит для поддержания или улучшения личного здоровья и благополучия, а курортный туризм фокусируется на исцелении, расслаблении или украшении тела, является профилактическим и/или лечебным по своей природе. В докладе также обращается внимание на то, что оздоровительный и курортный туризм связаны между собой определенными типами предлагаемых услуг в оздоровительных центрах и на курортах, в то время как медицинский туризм ориентирован на непосредственное медицинское

вмешательство. При этом медицинский туризм, по мнению авторов доклада, составляет около 5% общего туризма в ЕС и способствует получению примерно 0,3% ВВП для экономики ЕС. Увеличение доли медицинского туризма может снизить сезонность общего туризма, а также способствовать снижению расходов на здравоохранение с помощью профилактических мер и путем снижения потребления фармацевтической продукции⁹.

Как видим, фактически в странах ЕС так называемый лечебно-оздоровительный туризм априори является частью медицинского туризма. Хотя, например, в законодательстве о туризме Латвийской Республики оздоровительный туризм отнесен к видам рекреативного туризма, в Законе Украины «О туризме» среди видов туризма выделяется лечебно-оздоровительный, а Федеральный закон РФ «Об Основах туристской деятельности в Российской Федерации» среди приоритетных целей декларирует оздоровление туристов.

В соответствии с Законом Украины «О курортах» (ст. 22) санаторно-курортные учреждения – это, прежде всего, учреждения здравоохранения, расположенные на территориях курортов, которые обеспечивают предоставление гражданам услуг лечебного, профилактического и реабилитационного характера с использованием природных лечебных ресурсов. Предоставление этих видов услуг требует наличия лицензии на осуществление хозяйственной деятельности по медицинской практике.

Модельный закон о туристской деятельности, принятый на двадцать седьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников 16 ноября 2006 года, определяет курортную деятельность как разновидность туристской деятельности, связанную с организацией использования природных лечебно-оздоровительных ресурсов, необходимых для использования ими сооружений и оборудования (скважины, бюветы, галереи, ванны, грязелечебницы, пляжи, климатические павильоны, аэросолярии и т. п.), и объектов туристической индустрии курортов (санатории, гостиницы, дома отдыха, пансионаты, спортивные и культурные объекты и т. д.) с целью профилактики заболеваний, лечения, реабилитации и оздоровления граждан.

Кроме того, в соответствии с законом Украины «Основы законодательства Украины

о здравоохранении» (ст. 3) медицинская помощь – это деятельность профессионально подготовленных медицинских работников, направленная на профилактику, диагностику, лечение и реабилитацию в связи с болезнями, травмами, отравлениями и патологическими состояниями, а также в связи с беременностью и родами, а медицинское обслуживание – деятельность учреждений здравоохранения и физических лиц – предпринимателей, зарегистрированных и получивших соответствующую лицензию в установленном законом порядке, в сфере здравоохранения, что не обязательно ограничивается медицинской помощью. Главным тезисом является то, что медицинская помощь предусматривает, наряду с диагностикой, также лечение и реабилитацию, что является основной задачей любого санаторно-курортного учреждения.

Таким образом, *определение понятия медицинского туризма только лишь как туризма с целью предоставления медицинских услуг представляется необоснованно ограниченным, поскольку данный вид деятельности включает в себя также и предоставление лечебно-оздоровительных услуг.*

Противоречивую, как представляется, позицию занимают исследователи из Российской Федерации, предлагая выделять лечебный туризм в качестве части туристской деятельности, отличной от медицинского туризма. Лечебный туризм, по мнению этих исследователей, предусматривает в качестве главного мотива поездки получение туристами за собственные или корпоративные средства комплекса лечебно-диагностических, реабилитационных, профилактических и рекреационных услуг в местностях, отличных от места их постоянного проживания и обладающих необходимыми для этого природными, материальными и человеческими ресурсами, с целью предотвращения заболеваний или реабилитации лечения различных патологий. При этом лечебный туризм не охватывается понятием медицинского туризма, поскольку последний предполагает обязательное клиническое вмешательство, в то время как целью лечебного туризма является «реабилитация через рекреацию». Специальная организация подразумевает участие в данном мероприятии туристического оператора, который обеспечивает как выезд/въезд, так и пакет немедицинских услуг. Потребитель же услуг медицинского туризма – это пациент, который

выезжает из своего региона проживания (или страны) по направлению врача самостоятельно или с помощью туроператора с целью получения квалифицированного клинического вмешательства (диагностики, лечения, реабилитации) в специализированном медицинском учреждении¹⁰.

Однако приведенные аргументы не являются убедительными. Разделение понятий «медицинский туризм» и «лечебный туризм» не может быть поддержано, поскольку оно лишь безосновательно усложняет определение медицинских и оздоровительных услуг в системе туристической деятельности в целом. Курортные учреждения, предоставляющие лечебно-оздоровительные услуги, в Украине имеют статус учреждений здравоохранения и, соответственно, лицензию на медицинскую практику.

Следует полностью согласиться с мнением о том, что санаторно-курортный комплекс, будучи частью системы здравоохранения, обеспечивает высокую медицинскую и социальную эффективность санаторно-курортного лечения и дает хороший профилактический эффект¹¹. Речь идет о специальной туристической деятельности не просто в учреждениях отдыха, а в учреждениях, имеющих специальный хозяйственно-правовой статус учреждения здравоохранения, что предполагает и специальный режим хозяйствования. Это и есть медицинский туризм, который в некоторых странах называется лечебно-оздоровительным туризмом или лечебным туризмом. По нашему мнению, более точным для обозначения этого вида деятельности является термин «медицинский туризм». Данный термин в полной мере отражает спектр хозяйственной деятельности, осуществляемой учреждениями здравоохранения, в том числе санаторно-курортными учреждениями.

Ассоциация медицинского туризма (*Medical Tourism Association*) выделяет в структуре медицинского туризма внешний и внутренний. Внешний медицинский туризм предполагает, что пациенты, живущие в одной стране, путешествуют в другую страну для получения медицинской помощи, что может быть обусловлено ее доступностью, лучшим доступом или более высоким качеством по сравнению с той помощью, которую они могли бы получить в своей стране. Внутренний медицинский туризм отличается от внешнего тем, что пациенты, живущие

в одной стране, путешествуют для получения медицинской помощи в пределах этой страны в другой город, регион или штат¹². В рамках предложенной классификации лечение и реабилитация граждан внутри страны в санаторно-курортных учреждениях, как и лечебно-оздоровительный вид туризма, является видом внутреннего медицинского туризма.

Внешний медицинский туризм, сущностью которого является выезд для получения медицинских услуг из одной страны в другую, следует рассматривать как международный медицинский туризм. Последний, в свою очередь, делится на въездной и выездной медицинский туризм. Въездной медицинский туризм – путешествия в то или иное государство иностранных граждан с целью оздоровления организма, получения медицинских услуг и (или) услуг туризма красоты. Выездной медицинский туризм – это путешествия граждан отдельного государства и постоянно проживающих в нем лиц в другие страны с целью оздоровления организма, получение медицинских услуг и (или) услуг туризма красоты¹³.

Права лиц, пользующихся услугами субъектов медицинского туризма, должны быть защищены специальными нормативно-правовыми актами, которые позволят снизить риски для здоровья и жизни пациентов и минимизировать возможные негативные последствия этого вида деятельности.

Выводы

Медицинский туризм – это вид туристической деятельности, характеризующийся формированием и реализацией туристического продукта, который включает в себя как пакет общих туристических услуг, так и пакет медицинских и (или) лечебно-оздоровительных услуг.

Такая деятельность, как правило, осуществляется общими субъектами туристической деятельности совместно с субъектами, имеющими статус учреждений здравоохранения, подтвержденный установленными национальным законодательством специальными разрешительными документами на осуществление медицинской практики. Исключением из этого правила являются виды медицинского туризма, не предусматривающие медицинского вмешательства, а охватывающие лишь проведение отдельных оздоровительных процедур при условии, что в соответствии с национальным законодательством их осуществление возможно без специального разрешения (лицензии).

С целью создания единого правового режима в сфере медицинского туризма необходимого для осуществления действенной защиты прав пациентов на жизнь и здоровье, необходимо провести нормативно-правовую легализацию понятия «медицинский туризм». При этом лечебно-оздоровительный туризм следует считать неотъемлемой составляющей медицинского туризма как более широкого понятия.

Ссылки

- ¹ Щекин Г.Ю. Концептуализация феномена медицинского туризма в социологии медицины: Автореф. дис. Волгоград, 2013. 50 с.
- ² Dr. Esma Gültüvin Gür Omay, Prof. Dr. Emrah Cengiz. Health Tourism in Turkey: Opportunities and Threats. Mediterranean Journal of Social Sciences MCSER Publishing, Rome-Italy. Vol 4 No 10 October 2013 P. 424 – 431.
- ³ Щекин Г.Ю. Концептуализация феномена медицинского туризма в социологии медицины: Автореф. дис. Волгоград, 2013. 50 с.
- ⁴ Диденко К.Д., Жученко В. Медицинский туризм в Украине: современное состояние и перспективы развития. Научный вестник Херсонского государственного университета. 2016. Выпуск 14. Часть 4. С. 101 – 105.
- ⁵ Пашков В.М. Сущность медицинских услуг в системе законодательства. Медицинское право. 2013, №2 (12). С. 88 – 101.
- ⁶ Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council of 9 March 2011 on the application of patients' rights in cross-border healthcare. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011L0024>
- ⁷ Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council of 9 March 2011 on the application of patients' rights in cross-border healthcare. URL: <http://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/24/oj>

- ⁸ Диденко К.Д., Жученко В. Медицинский туризм в Украине: современное состояние и перспективах развития. Научный вестник Херсонского государственного университета. 2016. Выпуск 14. Часть 4. С. 101 – 105.
- ⁹ Research for TRAN Committee - Health tourism in the EU: a general investigation. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/601985/IPOL_STU\(2017\)601985_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/601985/IPOL_STU(2017)601985_EN.pdf) (Last accessed: 03.11.2017).
- ¹⁰ Щекин Г.Ю. Концептуализация феномена медицинского туризма в социологии медицины: Автореф. дис. Волгоград, 2013. 50 с.
- ¹¹ Там же, с. 25.
- ¹² Medical Tourism FAQ's. URL: <http://www.medicaltourismassociation.com/en/medical-tourism-faq-s.html> (Last accessed: 03.11.2017).
- ¹³ Баев В.В. Классификация медицинского туризма в условиях глобализации международного медицинского пространства. URL: [irbis-nbuv.gov.ua /.../ cgiirbis_64.exe? ..](http://irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?..) (дата обращения 19.09.2017).

Anotācija

Raksts ir veltīts medicīnas tūrisma kā saimnieciskās darbības veida tiesiskā regulējuma problēmām. Autors sniedz medicīnas tūrisma definīciju, analizē tā struktūru un tiesiskā regulējuma īpatnības.

Medicīnas tūrisms ir tūrisma paveids, ko raksturo tūrisma produktu izveidošana, piedāvāšana un pārdošana. Klientiem tiek piedāvāts ne vien iepazīties ar tūrisma objektiem, bet arī saņemt medicīniskos pakalpojumus. Medicīnas tūrismam varētu būt raksturīgas šādas iezīmes: 1) ārstnieciskais tūrisms, proti, tādu medicīnisko un diagnostikas pakalpojumu sniegšana, ko var sniegt tikai medicīnas iestādes; 2) rehabilitācijas un veselības uzlabošanas tūrisms, kas nodrošina diagnostikas, profilaktiskos, sanatorijas, kūrorta un cita veida medicīniskos pakalpojumus, ko var sniegt gan medicīnas iestādes, gan citas iestādes.

Autors argumentē arī nepieciešamību izveidot vienotu juridisko režīmu medicīnas tūrisma jomā. Šis tiesiskais režīms ir nepieciešams, lai efektīvi aizsargātu pacientu tiesības, dzīvību un veselību.

Abstract

The article is devoted to the problems of legal regulation of medical tourism as a type of economic activity. The definition of medical tourism, its structural components and peculiarities of legal regulation are given.

Medical tourism is a type of tourist activity, characterized by the formation and sale of a tourist product. This product includes a package of general tourist services, as well as a package of medical services. There are such structural components of medical tourism: 1) curative tourism, providing medical and diagnostic services that can be provided only by entities that have the status of medical institutions; 2) rehabilitation and wellness tourism, which provides diagnostic, sanatorium-resort, preventive and other types of medical services that can be provided by medical institutions and other entities.

The expediency of creating a single legal regime in the field of medical tourism is argued. This legal regime is necessary for effective protection of patients' rights to life and health.

Baltijas Starptautiskās akadēmijas zinātniski teorētiskā žurnāla “Administratīvā un Kriminālā Justīcija” rakstu noformēšanas noteikumi (vadlīnijas rakstu autoriem)

1. Raksti, kurus iesniedz publicēšanai zinātniski teorētiskajam žurnālam “Administratīvā un Kriminālā Justīcija”, **ir problēmorientēti un satur zinātniskās pētniecības vai zinātniskās jaunrades elementu**, proti, tie risina kādu tiesību zinātnes problēmjaudājumu un satur zinātniska rakstura novitāti. Iesniegtajam rakstam jābūt **oriģinālam**, t.i., tas nedrīkst būt iepriekš publicēts vai iesniegts publicēšanai citos zinātniskajos izdevumos. Raksts tiks anonīmi recenzēts. Recenzents izvērtēs raksta satura atbilstību pētītajai tēmai, teksta zinātnisko kvalitāti un novitāti. Ja rakstu iesniedz studējošais, tas jāiesniedz kopā ar zinātniskā vadītāja recenziju.

2. Rakstu var iesniegt latviešu, angļu, vācu vai krievu valodā.

3. Iesniegtā raksta apjomam vajadzētu būt **nemazākam par 0,5 autorloksnēm** (20 000 rakstu zīmes, ieskaitot atstarpes) un nevajadzētu pārsniegt **1 autorloksni** (40 000 rakstu zīmes, ieskaitot atstarpes).

Tekstam ir jābūt Microsoft Word formātā. Lapas izmērs – A4.

Lapas malas: kreisā mala – 2,5 cm, labā mala – 2 cm, augšējā un apakšējā mala – 2 cm.

Izmantojamais fonts – Times New Roman.

Starprindu intervāls – Single.

Atkāpe rindkopas sākumā (Tab) – 1,27 cm.

Atstarpes starp vārdiem un pēc pieturzīmēm liekamas tikai vienu reizi katrā gadījumā. Izņēmums – pēdiņas un iekavas, kur iekšpusē, tās atverot, kā arī abpus defisēm atstarpes nav jāliek.

4. Rakstā iekļaujamās sastāvdaļas:

- **raksta nosaukums** – burtu izmērs 14 pt, Caps Lock, **Bold**, centrēts. Raksta nosaukumam jābūt iztulkotam tajās valodās, kurās uzrakstītas anotācijas;

- **ziņas par autoru (-iem):**

- a) zinātniskais, akadēmiskais vai profesionālais grāds – burtu izmērs 12 pt, *Italic*, izlīdzināts lapas kreisajā malā;

- b) autora vārds, uzvārds – burtu izmērs 12 pt, *Italic*, **Bold**, izlīdzināts lapas kreisajā malā;

- c) pārstāvētā institūcija un ieņemamais amats, studējošiem – augstskola, kuru pārstāv, un studiju programmas nosaukums – burtu izmērs 12 pt, *Italic*, izlīdzināts lapas kreisajā malā;

- **raksta pamattekstis** – raksta ievaddaļā norāda pētāmās juridiskās problēmas aktualitāti, raksta mērķi, uzdevumus, kā arī norāda izmantotās izpētes metodes; raksta nodaļas satur skaidru un loģisku, argumentētu satura izklāstu; secinājumu daļā skaidri formulē pētījuma galvenos rezultātus, secinājumus, priekšlikumus. – burtu izmērs 12 pt, Regular, Justify.

Nodaļu nosaukumiem (ja tādi ir) jābūt 12 pt, **Bold**, centrētiem.

Ja kādu teksta daļu vēlas izcelt, jāizmanto **Bold** vai *Italic*.

Visi zīmējumi, tabulas un citi netekstuālie objekti ir jāievieto *TextBox*. Tie ir jānumurē un jānorāda to nosaukumi – burtu izmērs 12 pt, *Italic*, **Bold**. Publicējamās tabulas, shēmas vai diagrammas jā sagatavo tā, lai melnbaltajā variantā atšķirtos stabiņi, sektori un līnijas un tie būtu saprotami lasītājam.

Starp jebkurām divām raksta sastāvdaļām ir jābūt vienas rindas atstarpei;

- **atsauces** – jānumurē automātiski un jāievieto pēc raksta pamatteksta – 10 pt, Regular, Justify zem virsraksta **Atsauces** – 10 pt, **Bold**, centrēts;

- **anotācijas** – divās valodās, atšķirīgās no pamatteksta valodas. Anotācijā jānorāda raksta mērķis, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Anotācijas apjomam jābūt 1000 rakstu zīmes (ieskaitot atstarpes) – 10 pt, Regular, Justify zem virsraksta **Anotācija** (attiecīgajā valodā) – 10 pt, **Bold**, centrēts.

5. Raksts iesniedzams elektroniskā formātā, nosūtot pa e-pastu: justicija@bsa.edu.lv vai personīgi nogādājot redakcijā (Rīga, Lomonosova ielā 1, 216. kab.).

Pie raksta autora norāda savu kontaktinformāciju – tālruni un e-pasta adresi.

Scientific-Theoretical Journal of the Baltic International Academy

Administrative and Criminal Justice

Submission of Manuscripts

Instructions for Authors

1. Papers that are submitted for publication to the scientific-theoretical journal *Administrative and Criminal Justice* **must be problem-oriented and must contain an element of scientific research or scientific creativity**. Papers must address problematic issues in legal issues. They also should represent scientific novelty. Papers must be **original**, namely, they could not be previously published or be under review at any other scientific journal. Papers are blindly peer reviewed. Reviewers are asked to comment on correspondence between the content of the paper and the researched subject as well as scientific quality and novelty of the paper. If a paper is submitted by a student, it must be accompanied by comments of the student's scientific advisor.

2. The Journal accepts papers in the following languages – Latvian, English, German or Russian.

3. The length of a submitted paper must be between 20,000 and 40,000 characters including spaces. It must be written in Times New Roman and must be saved as a *Microsoft Word* document. The page size must be A4. Page margins must be as follows: the left margin must be 2,5 cm, right margin 2cm, top and bottom margins 2cm each. All text must be single spaced. Paragraph indent (*Tab*) must be 1,27cm. Authors must use a single space between words and after punctuation marks, the exception being quotation marks and parentheses which do not require single spacing.

4. A submitted paper must contain:

- **The paper title**, written in Times New Roman 14 points, Caps Lock, **Bold**, Centered, must be translated into the languages in which the abstracts were written.

- **Information about the author/s:**

- a) The scientific, academic or professional degree must be written in Times New Roman 12 points, *Italic*, aligned to the left margin of the page.

- b) The author's first name and surname must be written in Times New Roman 12 points, *Italic*, **Bold**, aligned to the left margin of the page.

- c) The author's affiliation and academic/professional post, the higher education institution and academic/professional program in which a student is enrolled must be written in Times New Roman 12 points, *Italic*, aligned to the left margin of the page.

- **The body of the paper**. The introduction of a submitted paper must contain information on the following issues: topicality of the researched legal issue, aim, objectives as well as research methods. Sections of the paper should contain clear and logical paper outline, based on arguments. The conclusion section should clearly state the main research results, conclusions and suggestions/proposals. The font size of sections must be 12 points, Regular, Justify.

Section titles, if at all, must be written in font size 12 points, **Bold**, Centered.

If any part of a submitted paper needs an emphasis, it should be delivered by using **Bold** or *Italic*.

All figures, tables and other non-textual objects must be placed into *TextBox*. They must be enumerated and entitled with the font size 12 points, *Italic*, **Bold**. Published tables, figures and diagrams should be designed in such a way that the white and black version can differentiate between columns, sectors and lines, thus, facilitating readers' comprehension of the presented information.

Any two sections of a submitted paper must be separated by one row space.

- **References** must be enumerated automatically and must be placed at the end of the body of the paper. They must be written in Times New Roman 10 points, Regular, Justify below the *References* title, using 10 points, **Bold**, centered.

- **Abstracts** must be written in two languages different from the language of a submitted paper. Abstracts must contain the aim of the paper, research question/s, research novelty and main conclusions. Abstracts must be 1000 characters in length, including spaces. They must be written in Times New Roman 10 points, Regular, Justify below the **Abstract** title (in a relevant language) – 10 points, **Bold**, centered.

5. Papers must be submitted either electronically to justicija@bsa.edu.lv or in person to the editor's office, Room 216, 1 Lomonosova st, Rīga, Latvia. The author must include his/her contact information, which should be either a telephone number or e-mail address.

Правила оформления статей научно-теоретического журнала Балтийской Международной академии “Administratīvā un Kriminālā Justīcija”

1. Статьи, представленные для публикации в научно-теоретическом журнале “Administratīvā un Kriminālā Justīcija”, являются **проблемно-ориентированными и содержат научные исследования или творческий элемент**, то есть решают научные проблемы правоведения и содержат научную новизну. Представленные статьи должны быть оригинальными, то есть не должны быть ранее опубликованы или представлены для публикации в других научных изданиях. Статьи рецензируются анонимно. Рецензент оценивает соответствие содержания статьи заявленной теме, научное качество и новизну текста. Если статью представляет учащийся, то необходимо представить также рецензию научного руководителя.

2. Статьи могут быть представлены на латышском, английском, немецком или русском языках.

3. Объем представленной статьи должен быть **не менее 0,5 авторского листа** (20 000 знаков, включая пробелы) и не должен превышать **1 авторский лист** (40 000 знаков, включая пробелы).

Текст должен быть в формате Microsoft Word. Размер страницы – А4.

Поля страницы: левое – 2,5 см, правое – 2 см, верхнее и нижнее – 2 см.

Основной шрифт – Times New Roman.

Междустрочный интервал – одинарный (*Single*).

Красная строка в начале абзаца (*Tab*) – 1,27 см.

Пробелы между словами и после знаков препинания ставятся только один раз в каждом конкретном случае.

4. Составные части статьи:

- **название статьи** – размер шрифта 14 пт, Caps Lock, полужирный шрифт (**Bold**). Название статьи должно быть переведено на языки, на которых написаны аннотации;

- **сведения об авторе (-ах):**

- а) ученая степень – размер шрифта 12 пт, курсив (*Italic*), выравнивание по левой стороне;

- б) имя, фамилия автора – размер шрифта 12 пт, курсив (*Italic*), полужирный шрифт (**Bold**), выравнивание по левой стороне;

- в) представляемое место работы и занимаемая должность, для учащихся – вуз и название учебной программы – размер шрифта 12 пт, курсив (*Italic*), выравнивание по левой стороне;

- **основной текст статьи** – во вводной части статьи следует обосновать актуальность изучаемой юридической проблемы, указать цели и задачи статьи, а также использованные методы исследования; части статьи содержат четкое и логичное, аргументированное изложение содержания статьи; заключительная часть четко формулирует основные результаты исследования, выводы, предложения – размер шрифта 12 пт, выравнивание текста по ширине (*Justify*).

Названия частей статьи (если таковые имеются) должны быть 12 пт, полужирный шрифт (**Bold**), выравнивание по центру.

Чтобы выделить часть текста, используйте полужирный шрифт (**Bold**) или курсив (*Italic*).

Все рисунки, таблицы и другие нетекстовые объекты помещаются в *TextBox*. Их необходимо пронумеровать и указать названия – размер шрифта 12 пт, курсив (*Italic*), полужирный шрифт (**Bold**).

Публикуемые таблицы, графики, диаграммы необходимо подготовить таким образом, чтобы в черно-белом варианте столбцы, секторы и линии различались и были бы понятны читателю.

Между любыми двумя составными частями статьи должен быть интервал – 1 строка;

- **сноски** - нумеруются **автоматически** (концевые автоматические сноски) и помещаются после основного текста статьи – 10 пт, выравнивание по ширине (*Justify*) под заголовком **Сноски** – 10 пт, полужирный шрифт (**Bold**), выравнивание по центру;

- **аннотации** – на двух языках (например, на русском и английском). В аннотации необходимо указать цель статьи, сформулировать исследуемую проблему, продемонстрировать новизну и представить основные выводы. Объем аннотации должен составлять 1000 знаков (включая пробелы) – 10 пт, выравнивание по ширине (*Justify*) под заголовком на соответствующем языке (**Anotācija, Abstract, Annotation** или **Аннотация**) – 10 пт, полужирный шрифт (**Bold**), выравнивание по центру.

5. Статью следует представить в электронном виде, направив по электронной почте: justicija@bsa.edu.lv
В сопроводительном письме автору **необходимо указать свою контактную информацию** – телефон и адрес электронной почты.